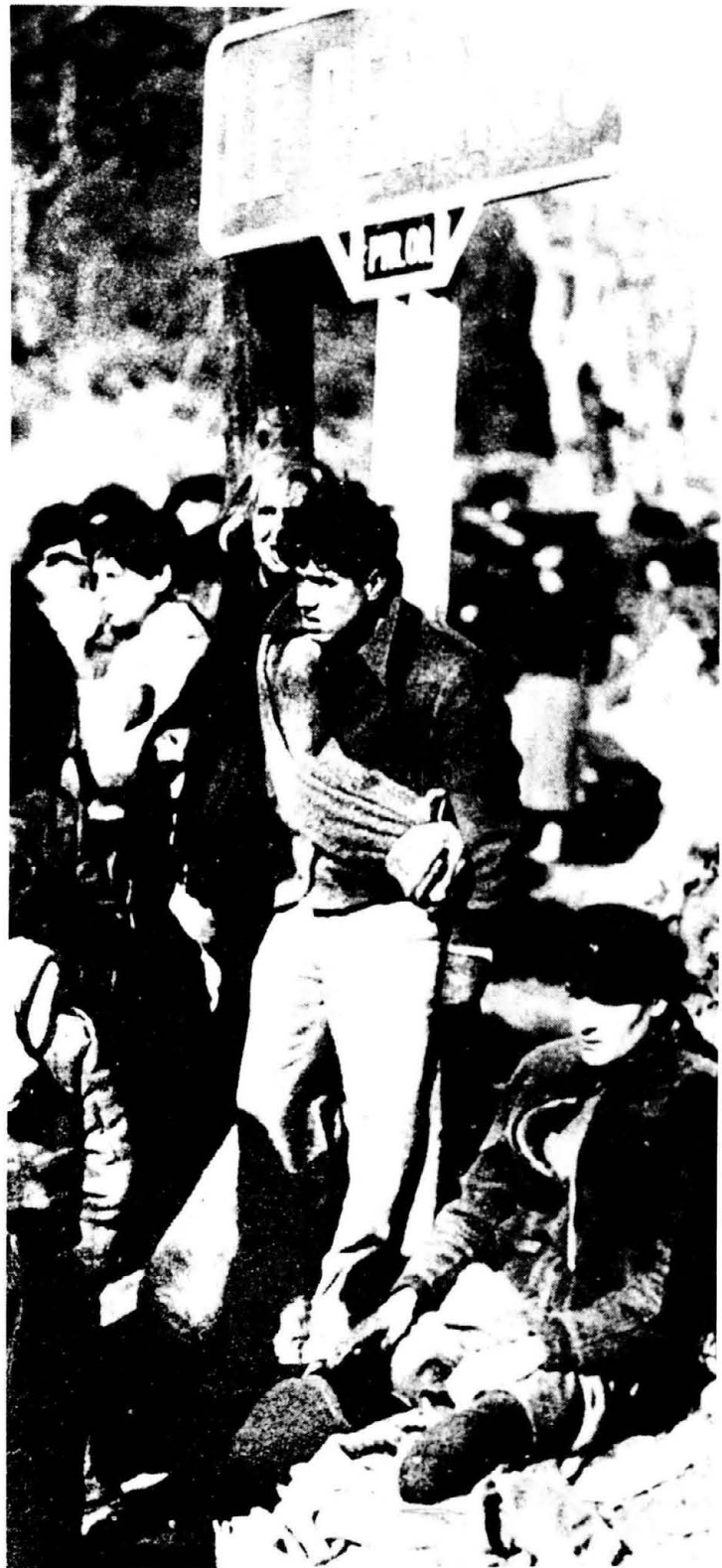

LA GUERRA CIVIL AL BERGUEDÀ

Aquest Dossier aplega un conjunt d'articles que volen sumar-se a les diverses aportacions que fins ara han aparegut al Berguedà sobre aquesta temàtica que va ser protagonista des de 1936 fins a 1939, amb motiu del cinquantè aniversari de la seva fi.

Introducció

Tal i com vàrem anunciar a l'Editorial del n. 26 us presentem el Dossier dedicat a la Guerra Civil de 1936-39. Alhora de plantejar-nos el tema vam optar per fugir de les grans generalitzacions, — que compten amb molta bibliografia—, i intentar d'explicar i qüestionar aspectes concrets de la Guerra Civil a la nostra comarca, aspectes que difícilment es troben en les publicacions de caràcter general.

No hem improvisat, i tampoc no hem aprofitat el recurs fàcil de l'aniversari dels 50 anys de la fi d'aquesta terrible guerra per presentar col·laboracions que, sense aportar gran cosa, satisfan aquells que encara entenen per Història col·leccionar dades, esdeveniments, personatges, o *glòries locals*, etc. És per això que el Dossier no té una estructura tradicional. Voldríem que servís per enriquir, des d'una temàtica poc usual, l'estudi d'aquesta guerra a Catalunya. En última instància, els lectors de l'Erol i la crítica objectiva —l'altra no ens preocupa— han de valorar si el nostre ambició objectiu s'ha assolit.

Tota guerra comporta un cost humà considerable. Pel que fa a la Guerra Civil de 1936-39, estudis recents han quantificat i mesurat la mortalitat. Nosaltres presentem un aspecte inèdit d'aquest cost humà: els morts al front i la població civil morta com a conseqüència directa de la guerra, amb noms i xifres de cada població del Berguedà.

Gràcies a la col·laboració del Sr. Lluís Badia coneixerem la relació de les persones, bàsicament sacerdots i religiosos que, pel sol fet de ser-ho,

varen morir; és una síntesi de l'última publicació del Sr. Badia, *Martirologi Solsoní*.

Totes les guerres comporten també destrucció, i potser, cap altra guerra al nostre país no ha destruït tant de Patrimoni Artístic i Documental. Publiquem un primer inventari d'aquest Patrimoni perdut o mutilat per la tragèdia de la guerra; és per ara, l'únic publicat a Catalunya.

També calia esbossar un període difícil, fets encadenats i insuficientment estudiats a nivell local com són la caiguda de la Dictadura i de la Monarquia, la República, el 6 d'Octubre, la Guerra Civil, el primer Franquisme; hem intentat de veure com aquests canvis van afectar el poder municipal a Berga. El cas de Berga és, probablement, extrapolable a altres poblacions de la comarca i Catalunya.

Aquesta Guerra Civil va afectar la joventut d'una manera molt directa. Per parlar de com el jovent de l'època va veure, va viure i va patir aquelles il·lusions i tragèdies, hem comptat amb la col·laboració d'un testimoni de primera mà: Mn. Josep Ma. Ballarín.

El moviment obrer, l'anarquisme i la revolta de l'Alt Berguedà en aquests anys difícils els explica Jaume Serra, un especialista d'aquest tema. Un darrer article sobre l'acabament de la guerra al Berguedà, que no coincideix exactament amb l'acabament de la guerra a Catalunya, completa aquest Dossier.

No pretenem fer una història de la Guerra Civil al Berguedà, sinó, simplement, una aportació més.

Notes sobre el moviment obrer al Berguedà durant la segona república

per JAUME SERRA I CARNÉ

Per començar cal dir que l'organització dels treballadors del Berguedà sempre va estar molt lligada a la dels obrers del Bages. De fet les dues comarques formaven una mateixa unitat organitzativa. En algun cas com per exemple en la CNT es parlava de la *Comarcal Cardener-Alt Llobregat* o bé *Manresa-Berga*.

Aquesta estreta relació entre els obrers de les dues comarques ve reforçada o fonamentada per tot un seguit de realitats que van des del medi físic, passen per les comunicacions i es refermen en les diverses semblances econòmico-socials. La proximitat, les relacions sovintejades, els mateixos problemes tan que els obrers del Bages i del Berguedà tinguin estrets lligams d'organització i que alhora comparteixin les mateixes accions de lluita per millorar la seva situació. El major pes industrial de Manresa feia que sovint fos en aquesta ciutat on solien residir les seues de les directives.

La història dels treballadors del Berguedà encara s'ha de fer. Tenim alguns retalls, sabem algunes coses sobre alguns moments, però encara estem lluny de tenir una visió global sobre la realitat de quines han estat les condicions de vida i de treball, quins han estat els problemes i els ideals que han empès els treballadors berguedans a organitzar-se; poca cosa sabem sobre les lluites que van sostenir per millorar la seva situació. Tanmateix cal assenyalar que en els últims temps s'ha fet algun treball important per avançar en aquest coneixement (1).

La parcial industrialització del Berguedà s'ha caracteritzat des dels seus inicis per tenir dos sectors fonamentals, gairebé únics: el tèxtil i la mineria. La moderna indústria tèxtil cotonera s'hi va establir a la segona meitat del segle passat i es va distingir per la utilització de l'energia hidràulica. Això va comportar que les fàbriques es situessin totes a tocar el riu. Aquesta localització inicial a penes ha estat modificada posteriorment amb l'aparició de l'energia elèctrica. També cal remarcar que és sobretot al Baix Berguedà on hi ha assentada la major part d'aquest tèxtil. De manera especial s'han de tenir en compte les tretze colònies que hi ha. Només esmentar que les colònies van crear-se perquè constituïen un sistema d'organització del treball que resultava molt avantatjós per als fabricants. No es tracta solament de l'energia barata que proporcionava l'aigua, sinó també l'existència d'una mà d'obra que procedia de les localitats rurals berguedanes més deprimides i que era pagada a baix preu, però que a més se la controlava molt estrictament per mitjà del peculiar sistema imperant a les colònies on l'amo hi tenia un control i domini gairebé absoluts. Donat que el tèxtil del Berguedà en bona part està format per treballadors i treballadores de les colònies i donat que les colònies es troben sota un fort control social, laboral i fins i tot ideològic hom pot explicar-se en bona part la gran dificultat que tindran els treballadors per organitzar-se i desenvolupar accions reivin-

dicatives (2). Hem de remarcar que el sector tèxtil durant els anys trenta es trobava en una forta crisi de sobreproducció o de manca de mercats. Aquesta crisi serà un element que complicarà les tenses relacions entre la patronal i els treballadors.

L'altre sector industrial important era la mineria de carbó situada a Figols de les Mines però dins el municipi de Cercs. L'explotació dels lignits berguedans va començar els anys seixanta del segle passat però la manca d'un transport eficaç va frenar la seva expansió. No serà fins el tombant de segle que amb el nou propietari de les mines José Enrique de Olano y Loizaga va créixer l'activitat arran de la construcció del carrilet, fins a Guardiola de Berguedà. El nucli miner conegut pel nom de Figols té tres colònies mineres: Sant Corneli, Sant Josep i la Consolació (3). Els miners de Figols que eren uns 800 el 1931 habitaven els pisos d'aquestes colònies que els cedia l'empresa. Les condicions de treball de les mines de Figols eren considerades les més dures que hi havia a Catalunya. Fins a l'arribada de la República es treballava vuit hores i mitja a comptar des del primer cop de pic. Els salaris molt baixos. El propietari, el comte de Figols, va fugir en proclamar-se la República. Hom el considerava un veritable cacic polític i explotador capitalista. *És el responsable de la situació depriment dels obrers en la conca de Figols — ... — El benefici de l'entitat en l'últim exercici va ser de 451.000 pessetes* (4). Les condicions de vida a les co-

Els miners de Figols durant la Segona República eren del sector faista de la CNT.

lònies mineres eren també denunciades per la pèssima situació en què es trobaven. Tot plegat unes condicions dures i sòrdides. Les accions portades a terme pels minaires per millorar la seva sort no van prosperar. Les vagues per forçar unes millores no van tenir èxit. Segurament que en relació amb aquestes dures condicions de vida i treball es va crear un ambient propici a la radicalització. La qüestió era que entre els miners hi havia un fort esperit revolucionari.

Els miners de Figols durant la segona República van alinear-se al sector faista de la CNT, que defensava l'esclat d'insurreccions com a mitjà per desencadenar la revolució social i arribar a establir el comunisme llibertari.

Abans de la II República el moviment obrer del Berguedà hauria estat molt dèbil. Hi ha indicis que fan creure que no va ser fins els anys de la gran expansió del sindicalisme català entre 1918 i 1923 que no va començar a aparèixer l'organització a través de sindicats entre els treballadors del Berguedà. Aquest inici d'organització es va fer dins la CNT, el sindicat anarcosindicalista que era majoritari a Catalunya, llavors. La dictadura de Primo de Rivera va comportar un període de repressió de l'activitat obrera. Durant els set anys que va durar es van imposar de manera fàcil els criteris i els interessos dels amos als centres de treball. Això va suposar un retrocés en les

millores assolides amb tantes dificultats. L'adveniment de la República va significar un trencament respecte la situació anterior. L'hora del predominí absolut de l'oligarquia, dels cacics, s'havia acabat. El període republicà no solament va comportar el restabliment de la llibertat i de la democràcia sense falsejaments, sinó també unes perspectives de millores socials evidents. La plena llibertat d'acció per a les organitzacions obreres, camperoles i populars va ser un fet. Al Berguedà la majoria dels treballadors organitzats ho van fer als rengles de la CNT com ho feien llavors la majoria dels treballadors catalans. De la mateixa manera que la majoria dels petits camperols catalans s'integraven a la Unió de Rabassaires.

Durant el 1931 bona part dels treballadors industrials del Berguedà es van afiliar massivament a la CNT. Segons dades dels congressos de la CNT celebrats a Madrid i a Barcelona, el juny i l'agost respectivament, hi havia organitzats els sindicats de Puig-reig i de Gironella amb 2.000 afiliats, Berga —sol incloure la colònia Rosal— amb 1.500, Figols amb 1.405 i La Pobla de Lillet amb 700. Són, doncs, cinc localitats amb sindicat, amb un total d'uns 5.605 afiliats (5).

Un cop es van haver organitzat i sota la confiança que ofería el nou règim polític es van emprendre accions per tal de millorar els salaris i fer efectives les vuit hores i altres mi-

llores laborals. Es va treballar per aconseguir un Pacte Col·lectiu per a tot el sector tèxtil català. Després de moltes qüestions i dificultats el pacte es va signar a finals de 1931. Però en molts llocs els fabricants no el van complir. Segons denunciava el diputat d'ERC Joan Selves i Carner davant les Corts republicanes, arreu s'ignorava aquell Pacte: *A Berga, tret de la colònia Rosal i de la casa Asensio, l'incompliment de les bases és absolut. Correspon a les teixidores cobrar la tarifa mínima de 27,80 pessetes per setmana, teixint en blanc; les més hàbils cobren 32 pessetes. Les operàries anomenades rodeteres han de cobrar 33,40 pessetes per setmana i les han pagat a 27 i 28 pessetes. Les altres treballadores han cobrat de manera semblant. Els peons que, segons les bases haurien de cobrar 42,50, han cobrat 33 i 36 pessetes* (6).

A les mines ja hem vist com, malgrat les vagues dels miners, malgrat les gestions de les mateixes autoritats, no s'aconseguia canviar la situació millorant-la. Aquest fet va generar una situació de desconcert, de desencís envers la República en qui la majoria de treballadors havia dipositat grans esperances. Es creia que el nou règim tindria un fort caràcter social favorable a les aspiracions d'una major justícia. Es va crear un ambient propici al descontent i, per alguns, per a l'esclat revolucionari que efectivament va esdevenir-se el gener de 1932. Llavors la direcció de la CNT dominada pel sector de la FAI donava suport a tota acció insurreccional que seria el pòrtic de la revolució social, del comunisme llibertari.

Els fets de gener de 1932 constitueixen l'esdeveniment més important i conegut, ocorregut al Berguedà durant el període republicà. En tots els llibres sobre el període s'esmenten els fets amb el nom d'insurrecció, revolta, aixecament o sublevació anarquista de l'Alt Llobregat o de Figols. De fet es va tractar d'una vaga general revolucionària que va recolzar el sector faista de la CNT, però que van realitzar treballadors del Berguedà i del Bages, en especial els miners.

El dilluns 18 de gener de 1932 els treballadors del tèxtil de Berga es

van declarar en vaga perquè els fabricants no complien les bases aprovades recentment en el tèxtil. L'endemà alguns vaguistes del ram tèxtil es van presentar a les fileques i van demanar que se'ls donés pa perquè a causa de la vaga no tenien diners per comprar-ne. La majoria d'establiments van accedir a tal petició. A Berga no es va registrar per aquest motiu cap altre incident (6).

Dimarts dia 19. Els miners de Figols van declarar-se en vaga i van proclamar el comunisme llibertari. Van hissar la bandera roja i negra de la CNT-FAI. Es van apoderar del polvorí de les mines, després van recollir les armes dels directius i encarregats i també les del Sometent. No hi va haver incidents, però van prendre el control de la zona minera. La Guàrdia Civil es va veure impotent per fer res i es va tancar a la seva caserna que va quedar vigilada pels miners. Els revolucionaris van establir controls als accessos a la zona. A Sant Corneli hi havia la direcció del moviment, de la comuna llibertària de Figols. La moneda va ser abolida. Les compres a l'economat de la mina en alguns casos es feien per mitjà de vals signats pel principal dirigent, Manuel Prieto García, en nom del Comitè Revolucionari. *Hem vist alguns d'aquests vals que es refereixen a comandes de 40 parells d'espardenyes, dues bótes de ví, cent caixes de sardines, seixanta quilos de pa, etc. Es calcula que els perjudicis ocasionats a l'economat amb aquestes peticions arriben a dues mil cinc-cents pessetes. També a la secció de café i estanc, anexas a l'economat, van retirar pel mateix sistema gèneres per valor d'unes cinc-cents pessetes (7).* Cal tenir en compte que a l'economat hi havia material per valor d'unes setanta mil pessetes. Sembla que el sistema de vals es feia servir per a necessitats col·lectives. En els casos de compres particulars s'apuntava en un compte el nom de la persona i la despesa que feia. Entre els miners de Figols va ser on es va desenvolupar més plenament el moviment revolucionari: *L'organització abasta tres aspectes: militar, econòmic i administratiu o polític. El primer es resol amb la constitució d'unes milícies que defensaran la comunitat en*

cas de ser atacada; el segon amb la formació d'un comitè encarregat de la producció i del consum; i el tercer amb unes eleccions destinades a l'estructuració de la comuna lliure (8).

Dimecres 20. La vaga revolucionària s'estén Llobregat avall i també per la conca del Cardener: Balsareny, Sallent, Navarcles, Súria i Cardona. A Gironella i a Puig-reig també hi ha vaga però no pren caràcter revolucionari. Arreu els fets són semblants: es proclama el comunisme llibertari, s'ocupa l'ajuntament, s'hisca la bandera roja i negra, s'apoderen de les armes, controlen la localitat, aïllen o neutralitzen la guàrdia civil i el sometent, prenen mesures defensives, com tallar línies telefòniques o aixecar la via del tren o fer barricades, etc. Cal remarcar que en tota aquesta fase del moviment revolucionari no hi va haver cap incident que comportés vessament de sang per part de ningú.

Quan el govern es va assabentar de l'esclat del moviment revolucionari es va almar molt i va decidir sufocar-lo amb un gran desplegament de soldats i de guàrdies i també molt armament, canons inclosos.

El divendres 21 es va iniciar el sufocament de la vaga revolucionària. La tropa va ocupar Súria, Cardona, Sallent, etc. A Berga el dijous al vespre set vaguistes s'havien fet forts en una casa del carrer de les Voltes de

Pau Claris cantonada carrer Boixader. Des d'allí van llançar bombes de fabricació casolana contra la guàrdia civil i van ferir lleument el capità Ferrer i un altre guàrdia. Sembla que va ser la guàrdia civil la que va fer córrer el rumor que Berga seria assaltada pels miners de Figols i pels treballadors de Gironella de manera combinada. Entre les bombes i els rumors es va crear un gran pànic entre la població. Per tal de garantir la vigilància, a més de la guàrdia civil es va aixecar el sometent que va ser reforçat per una milícia d'uns dos-cents homes armats (9).

El divendres al migdia quan va arribar l'exèrcit, els set vaguistes assetjats es van rendir sense cap més incident. Durant el divendres es van anar dominant tots els focus revolucionaris.

El dissabte al migdia la força pública va ocupar Sant Corneli. Els miners van decidir no oferir resistència i van optar per fugir muntanya enllà o bé entregar-se.

El dilluns 25 de gener es tornava a la feina. Les tropes i els guàrdies controlaven les poblacions i els llocs de treball.

Després dels fets de gener es va produir una repressió generalitzada sobre el moviment obrer arreu de la zona. L'exèrcit es va quedar un temps a la zona per garantir l'ordre social i laboral. A Sant Corneli s'hi van establir unes companyies de sol-

SAGARRA (A.C.A.)

A Figols va proclamar-se el comunisme llibertari.

Els fets de gener de 1932 van portar la repressió al moviment obrer.

dats, una altra a Berga, etc. Els locals dels sindicats de la CNT van ser clausurats arreu. Es van practicar moltes detencions. Dels detinguts alguns van ser alliberats pocs dies després, altres van ser empresonats a la Model de Barcelona i encara altres van ser deportats amb el vaixell-presó *Buenos Aires* cap a les colònies africanes espanyoles. A Berga van ser detingudes un total de 21 persones: Miquel Bueno Gil de 47 anys; Josep Solé Treserra, àlies *el poll*, de 34 anys; Ramon Cortina Prat, àlies *ta-leia fort* de 24 anys; Josep Calderer Estrada de 35 anys; Enric Parcerisa Ribera de 20 anys; Joan Garriga Sala de 20 anys; Simó Molino Bueno de 17 anys; Joan Tarré, *el canyetà*; Maria Tarré *la canyetana*; Ramona Xandri *la peretana*; Vicenç Satina Vela; Martí Arnal Villanueva i altres nou persones més. Almenys catorze van anar a la presó de Manresa. A Figols d'entrada van ser detingudes 140 persones, d'aquestes 35 van anar a la presó. En concret van anar a la Model 13 homes: Ramon Vila, Albert Robles, Antoni Girado, Angel Baqué, Genís Aznar, Isidre Vilalta, Marcel·lí Prieto, Josep Sánchez, Francesc Puntero, Joan Santos, Antoni Pelegrí, Josep García, Manuel Prieto. Van ser deportats a l'Àfrica: Bartomeu Ponce García, Francesc Quesada Lara, Josep Orozco Gallardo, Manuel Peralta Berbal, Salvador Lozano Ruiz, Victori Sánchez Martínez. De La Nou sabem que hi havia un deportat: Julià García Kiente

(10). La repressió també va fer-se en l'àmbit laboral. A les mines i a les fàbriques la patronal va aprofitar l'ocasió per rebaixar els salaris, despedir obrers discòls, etc. Així a Figols la companyia *Carbones de Berga S.A.* va acomiadar tots els obrers i després va anar readmetent els que li van interessar i els altres van quedar al carrer. Moltes famílies mineres amb l'home empresonat o acomiadat van ser expulsades dels pisos on vivien, propietat de la mina, i van haver de marxar de Figols. Hi va haver veritables drames, com el cas de la família de Manuel Prieto, el dirigent miner. Sobre la seva companya i els quatre fills van caure tota mena de problemes: es van trobar sense aliments, foragitats del pis de Figols, el fill gran a la presó igual que el pare, la mare que estava malalta va haver de ser ingressada al Clínic de Barcelona. Situacions com aquesta es van superar gràcies a la solidaritat dels altres treballadors. Per exemple els sindicats de Gironella es van fer càrrec dels tres fills petits de la família Prieto.

La repressió que va seguir als fets de gener va ser tal que els sindicats de la CNT de Berga i de Figols, van quedar en una situació de desorganització que els costà molt de superar. A nivell de la CNT els fets de gener de 1932 van contribuir, decisivament a separar definitivament els dos sectors en què es trobava dividit el sindicat. El sector moderat també dit trentista era contrari

a la tàctica insurreccional, mentre que el sector faista n'era partidari. Aquest sector precisament glorificava la gesta dels miners catalans de l'Alt Llobregat i la posava com a exemple a seguir i com a model del que seria el comunisme llibertari. Les tensions entre els dos sectors cenetistes van anar creixent fins arribar a la separació. L'estiu de 1933 el sector moderat formarà els Sindicats d'Oposició ja al marge de la CNT.

Al ple de sindicats catalans de la CNT l'abril de 1932 hi havia presents els sindicats de La Pobla de Lillet i de Puig-reig. En el ple regional del mes de març de 1933 hi havia els sindicats berguedans de Gironella amb 1.600 afiliats, de Puig-reig amb 1.000, la colònia Rosal amb 900 i el de la colònia Manén. Quan a mitjan de 1933 es va produir la divisió a la CNT i es van formar els Sindicats d'Oposició la comarcal Bages-Berguedà va decantar-se majoritàriament pels Sindicats d'Oposició. Al Berguedà la situació va quedar així. Es van adherir als Sindicats d'Oposició els sindicats de Puig-reig amb 1.000, de Gironella amb 1.600, de Berga-colònia Rosal amb 900 afiliats, en total 3.500 afiliats. Aquests sindicats van ser molt estables i van tenir una activitat notable de manera continuada. Els sindicats que van continuar dins la CNT van ser els de Figols amb 750 afiliats, La Pobla de Lillet amb 700 i el de la colònia Manén amb 120, en total 1.570 afiliats. L'any 1935 es va crear el sindicat de la CNT a Gironella i a Puig-reig que l'any següent tenien 330 i 105 afiliats, respectivament. En total, doncs, la força de la CNT al Berguedà el 1936 estava representada per cinc sindicats amb uns dos mil afiliats, mentre que els Sindicats d'Oposició en tenien tres, amb uns 3.500. A l'Alt Berguedà predominava la CNT, mentre que al Baix ho feien els d'Oposició si bé es va aconseguir establir-hi una presència cenetista.

Durant l'estiu de 1936 els Sindicats d'Oposició van autodissoldre's. Uns van optar per tornar a la CNT, però la majoria van decidir ingressar a la UGT, així ho van fer els de Manresa. No sabem el que van decidir els d'altres localitats de la zona, però és molt probable que seguisin el ma-

teix camí donada la trajectòria comuna i les estretes relacions que els havien units en la curta però densa experiència dels Sindicats d'Oposició.

Al marge dels sindicats anarcosindicalistes cal anotar que la Unió General de Treballadors al Berguedà sols tenia presència a Avià amb un sindicat de l'Art Fabril. A més també hi havia sindicats obrers autònoms a Fígols amb 87 afiliats, a Gironella amb 43, i a Puig-reig que en tenien 215 (11). Sembla ser que aquests sindicats tenien un caràcter més aviat conservador potser fins i tot relacionats o ben vistos per la patronal.

També sabem que la Unió de Rabassaires era present a bona part dels pobles de la comarca i constituïa una sòlida força social i política que maldava per millorar les condicions dels contractes de conreu amb els propietaris agrícoles.

Com hem vist la major part dels esforços dels treballadors berguedans per organitzar-se s'encaminaven a formar sindicats. Pel que fa a organitzacions polítiques l'activitat era molt menor i la incidència dels partits de classe, socialistes o comunistes, era molt feble. Tanmateix al llarg dels anys republicans es van realitzant esforços per crear nuclis de partits obrers a la comarca. La Unió Socialista de Catalunya va implantar-se al Berguedà l'any 1934. Llavors es va crear l'agrupació de Berga i la de Borredà. La de Berga es formà el mes de febrer i era dirigida per Marcel·lí Prat i Gonfaus. La de Borredà era presidida per Josep Sanya i Rota, però el 1936 el president era Agustí Heras mentre que Ramon Vilajuana n'era el vicepresident (12).

El comunisme no estalinista del Bloc Obrer i Camperol era present a Berga el 1931 amb 24 afiliats i a Gironella n'hi tenia 9. En les eleccions de 1933 Manuel Prieto García, el dirigent minaire de Fígols, es va presentar com a candidat pel BOC a la circumscripció de Barcelona-província (13). El comunisme prosoviètic del Partit Comunista de Catalunya tenia un representant a Berga l'any 1933.

Els fets dels sis d'octubre de 1934 van tenir una gran repercussió a la

comarca. A Berga mateix els membres d'esquerres de l'ajuntament, començant pel mateix alcalde, van ser empresonats. I així arreu. Després del sis d'octubre es produeix una onada de repressió general contra tot el que estigui relacionat amb les esquerres. Les dretes aprofiten l'ocasió per imposar el seu domini que per un curt temps havien perdut. Els sindicats i els locals dels partits d'esquerra van ser tancats. Els abusos són generals. Hi ha fortes tensions entre els camperols rabassaires i els propietaris. El Berguedà va ser una comarca on la reacció dels propietaris contra els petits camperols d'esquerres va ser més dura. Va ser la setena comarca de Catalunya que va tenir més casos de desnonaments o expulsions dels pagesos de les terres que treballaven. En efecte en sis pobles del Berguedà es van produir un total de 24 casos de pagesos desnonats de les seves terres per part de 12 propietaris. En el 95,8% d'aquests casos el motiu al·legat pel propietari era que els pagesos havien liquidat les parts d'acord amb el que havia establert la Generalitat, i per tant havien retingut una part mentre no es resolvia la seva demanda de revisió de contracte. *El fenomen revestia sense dissimulació la forma d'una acció de repressàlia contra l'anterior actuació dels camperols i de reacció contra la legislació de la Generalitat abans de sis d'octubre* (14). A la indústria i als serveis també es donen casos d'anul·lació de millores salarials i laborals i també es produeixen acomiadaments.

La repressió posterior al sis d'octubre va contribuir molt a la radicalització, a crispar els ànims, a enfrontar la societat en dos grans blocs. Les eleccions del febrer de 1936 van ser una expressió clara de la tensió i polarització social, política i ideològica que es vivia. La victòria del Front Popular sobre les dretes va comportar la supressió i/o la reparació dels abusos comesos durant el Bienni Negre i la continuació de la política reformes encetada els primers anys de la República. Ara el clima tornava a ser propici al desenvolupament de l'acció obrera. El mes de juny de 1936 els minaires de Fígols van protagonitzar una vaga de deu dies. El

motiu era la reclamació dels salaris endarrerits no pagats. L'empresa els devia 4 mesos. Després els en va pagar dos, però encara en quedaven dos per pagar. Com a mesura de pressió 150 minaires es van tancar a la mina durant una setmana. Sembla que el conflicte va acabar amb la victòria dels treballadors.

Malgrat la tensió semblava que altra volta s'anava imposant la legalitat republicana com a via democràtica per resoldre els conflictes. Però tot va quedar capgirat en produir-se la revolta feixista. Llavors es va obrir un període tràgic de revolució i de guerra.

NOTES:

1. SERRA i ROTÉS, Rosa i VILADÉS i LLORENS, Ramon: *La colònia Pons de Puig-reig - 1875-1987 -*. Berga. —Àmbit de Recerques del Berguedà. Edicions de l'Albí. 1987.
2. TARRADAS i SABORIT, Ignasi: *Les colònies industrials*. Barcelona. Laia. 1979. I també el llibre citat en la nota precedent.
3. COROMINAS i CAMP, Ramon: *Sant Corneli*, a *L'Erol* núm. 25, pàg.48-51.
4. MADRID, Francisco: *Film de la República Comunista Libertaria*. Barcelona. 1932. pàg.83-84.
5. CUCO, Altons: *Contribución al estudio cuantitativo de la CNT*. Saitabi. XX. Valencia. 1970. i *Solidaridad Obrera* 5 d'agost de 1931.
6. *Diario de Avisos de Manresa* 20-1-1932.
7. *Diario de Avisos de Manresa* 23-1-1932.
8. GUZMAN, Eduardo de: *Tierra y Libertad* 13-2-1932. I també a *Tiempo de Historia* núm. 14 de gener de 1976.
9. *La Publicitat* 23-1-1932.
10. SERRA i CARNÉ, Jaume: *El moviment obrer al Bages i al Berguedà durant la segona República*. Manresa. Centre d'Estudis del Berguedà. Centre d'Estudis del Bages. Associació Cultural Dovella. 1988. pàg.55-56.
11. *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* 26-7-1934.
12. ALCARAZ i GONZALEZ, Ricard: *La Unió Socialista de Catalunya*. Barcelona. Edicions de la Magrana. 1987. pàg. 257.
13. MOLAS, Isidre: *El sistema de partits polítics a Catalunya - 1930-1936 -*. Barcelona Edicions 62. 1972. pàg. 177.
14. BALCELLS, Albert: *El problema agrari a Catalunya. La qüestió rabassaire*. Barcelona. La Llar del Llibre. 1983. (2). pàg.342.
15. *El Dia* 9-6-1936.

Jaume Serra i Carné. Llicenciat en Història i professor de l'Institut Pius Font i Quer de Manresa.

El poder municipal durant la República, la Guerra Civil i l'inici del franquisme a la Ciutat de Berga.

per JOSEP NOGUERA I CANAL

Parlar d'història recent, a nivell local, es parlar de records personals de la majoria de la població. D'ací la dificultat quan el tema a tractar és tan punxegut com el de la guerra del 1936-39 i la post-guerra immediata.

A nivell general ja poden haver-hi controvèrsies en interpretar l'encaïment de fets que van des de la Dictadura de Primo de Rivera fins a la República, la Guerra Civil i el franquisme: es parla de dretes, esquerres, anarquistes, faistes, majories, minories, descontrolats, franquistes, falangistes, etc. Però en un microcosmos local on un és un, dos són dos, però mitja dotzena poden ésser una majoria, aquests termes no són tan genèrics, tenen noms i cognoms.

I aquests noms i cognoms són els nostres, o els dels nostres pares o, a tot estirar, els dels nostres avis. Si aquesta història s'havia de tornar a viure és probable que per molta gent seria diferent; en definitiva ¿quantes coses de la vida, d'haver-les de repetir, les fariem exactament de la mateixa manera?

Tot això ajuda a explicar, creiem, els silencis impenetrables que troba l'historiador, les justificacions personals o de grup de gent que a vegades per idealisme, per determinades circumstàncies personals, o perquè les coses no van anar com es pensaven o perquè es van veure desbordades per uns esdeveniments de guerra o de post-guerra que, en alguns casos —no tots, objectivament,

mai no haurien volgut ni desitjat—, van tenir actituds o van fer accions que avui difícilment assumirien.

No volem jutjar ningú ni ens creiem amb dret de fer-ho, però hi ha massa fets que no es poden explicar si oblidem que hi hagué una llarga trama d'odis, de morts d'assassinats i assassins, denúncies i delators, exiliats amb diferent fortuna, gent que es va enriquir amb la desgràcia d'altres. Hi ha qui encara ens vol passar factura pel que no ha fet i qui ens vol fer beure a galet. I tot això, en un mateix poble, en un mateix carrer, àdhuc entre membres d'una mateixa família... Per això la Guerra Civil és un vesper encara avui, sobretot si es tracta a nivell local; però és un vesper en què ens cal entrar si volem entendre moltes de les coses i fets posteriors —la *transició*, sense anar més lluny— que ens afecten col·lectivament.

Contra el parer, respectable, de molts estudiosos, sóc dels que creuen que, a nivell local, no hi ha encara la suficient perspectiva històrica per parlar d'aquest fets; sovint ens presenten com història el que solament és ideologia d'un color determinat. Per això ens atindrem més a fets concrets que per si mateixos plantegen interrogants que no pas avançarem interpretacions personals, sempre subjectives, d'aquests mateixos fets.

La caiguda de Primo de Rivera.

La política municipal, a primera

vista, sembla que no hauria de presentar pas massa problemes d'enfrontament. Hom diria que, garantits els drets dels ciutadans, la tasca principal hauria d'ésser la d'obtenir diners de les institucions que els distribueixen i administrar-los correctament segons les necessitats de cada moment. El que dic, però, deu ésser una simplificació excessiva, car si això fos així els polítics locals, malgrat les diferències de partit, sembla que haurien de coincidir en allò que és essencial. A la pràctica però les coses no han pas anat tan rodones: sovint la política ha pres caïres molt radicals, s'ha fet a favor o en contra d'unes determinades persones, convertides en enemics polítics, per raons personals, professionals etc.

Les circumstàncies que es donaren els anys de què parlem van possibilitar que aquests enfrontaments arribessin a ésser moltes vegades tràgics.

També és fàcil caure en grans generalitzacions ideològiques que poden ésser vàlides per Barcelona o per les grans ciutats, però són molt relatives per un poble petit o mitjà. Però, què passava a Berga, l'any 1930? A grans trets els fets foren els que intentarem de detallar.

Veníem dels carlins i dels liberals. A grans trets, diríem, que el grup liberal es va dividir: uns van ésser, amb el temps, els que van donar suport a l'Olano i van manar el municipi durant la Dictadura de Primo; els del Pujol i Vilardaga, per entendre'ns, i, els altres, van anar cap al

catalanisme republicà: foren els del Joaquim Serra, Antoni Puig, etc., també per entendre'ns. Del carlisme hom té seriosos dubtes de la seva incidència real en la vida política de la població al llarg d'aquest segle. En qualsevol cas, és cert que gent propera al carlisme va passar al catalanisme conservador, aviat representat per la Lliga, —Farguell, Minoves, Pla, etc— i amplis sectors del clergat —Mn. Espelt, Mn. Ribera, etc.—.

Ambdós corrents d'opinió l'any 1930 tenien gent jove, idealista i amb ganes de fer coses per superar la vella etapa del caciquisme que uns i altres havien practicat abundantment.

A la caiguda de Primo s'albirava una nova i prometedora etapa i s'obria un període d'interinitat.

La revista berguedana *Tagast* anunciava el febrer del 1930 amb íntima i intensa alegria la destitució de l'Ajuntament de la Dictadura i la formació del nou Consistori. El formaven els Srs. Joan Ramon, Andreu Bartrina, Anton Puig, Benet Ferrer, Climent Casellas, Elies Sala, Lluís Gassó, Tomàs Nicolau, Joaquim Serra, Josep Ma. Cardona, Antoni Pla, Climent Capallera, Joan Peix, Joan Mas, Joan Vilajuana i Antoni Bofarull.

El Sr. Joan Ramon, un comerciant de notable prestigi ciutadà, propietari de l'establiment El Globo de la Pl. de Sant Joan, poc significat políticament, es féu càrrec de l'alcaldia, en espera del nomenament d'un alcalde de reial ordre. El governador Despujol nomenà alcalde al Sr. Josep Ma. de Ferrer i ocuparen les tenències els Srs. C. Capallera i J. Ramon. La premsa local veia el nou equip municipal com un grup de "persones de l'agraf de tothom, que inspira la confiança d'un canvi en rodó de marxa en els negocis i orientacions municipals" —*Tagast*, març 1930—.

A finals d'agost de 1930 a l'Ateneu Berguedà ubicat en l'edifici propietat del Sr. Joaquim Serra conegut pel *Canal* per haver estat la seu del Centre Canalista, s'hi constituïa l'Ateneu Catalanista Republicà. En aquesta fundació hi tingué alguna intervenció el jove advocat berguedà i futur conseller de la Generalitat, Pere Comas i Calvet —Berga 1892-Panamà

ARXIU

Regidors republicans de Berga, a la presó, després dels fets d'octubre de 1934.

1969—, que exercia a Barcelona i fou un dels fundadors del grup de l'Opinió i en conseqüència de l'E.R.C. La primera Junta de l'Ateneu Catalanista Republicà la formaren els Srs. J. Serra, J.Ma Badia, J. Illa, J. Tuyet, J. Sensada, F. Guix, D. Casellas, J. Salvans, D. Soler, A. Puig, F. Fustagueras i Ll. Fustagueras.

També, el setembre del mateix 1930, presentava els seus estatuts "una novella societat de dreta catalana" —*Tagast*, setembre 1930—; s'havia d'anomenar Nou centre Autonomista, i finalment s'anomenà Centre Autonomista del Berguedà. La presidi l'advocat Enric Puig, —que morí el maig del 1931—, amb Joan Sala de vice-president, C. Capallera de tesorier, J. Armengou de secretari, J. Ma. de Ferrer de bibliotecari i R. Vilardaga i F. Figueras com a vocals; comptava, també amb un comitè electoral format per M. Bosch, A. Picard, A. Solé i J. Cardona. Es preparaven les eleccions que havien de dur la República.

La República.

A les eleccions de l'abril del 1931 s'hi van presentar la Lliga Regionalista, l'Ateneu Catalanista Republicà, la Unió Monàrquica i un grup independent. Dels catorze regidors a elegir en sortiren set de republicans i set de la Lliga. L'equip de govern fou republicà i va ocupar-se de l'alcaldia l'advocat Josep Ma Badia i Sobre-

vias, i de les tenències, Josep Brau, Elies Sala i Ramon Calonge.

A l'acta municipal del 14 d'abril, la darrera escrita en castellà, hi llegim: "Acto seguido, Dn. José Ma. de Ferrer, Alcalde saliente, en nombre del Ayuntamiento hace votos de ardiente adhesión al Gobierno de la República Federal Española, así como al de la Generalidad de Cataluña y pide se comuniquen al Presidente de la República Federal Española, Dn. Niceto Alcalá Zamora y al Presidente de la Generalidad de Cataluña tales afirmaciones de adhesión, deseando su más firme consolidación para la prosperidad de Cataluña y confraternidad de todos los Españoles". El terme de President de la Generalitat emprat en aquesta Acta indica que com a mínim va ésser redactada tres dies més tard. Tot i això manté l'equivoc de República Federal.

A les segones eleccions republicanes E.R.C. obtingué la majoria. L'1 de febrer de 1934 prenia possessió dels càrrecs el nou consistori amb Joan Illa i Planas com alcalde i J. Fornell, E. Sala i A. Matamala a les tenències. El 6 d'octubre del mateix any, part d'aquest Consistori anà a la presó i es nomenà un alcalde gestor que provisionalment fou, altra vegada, J. Ramon i Basa, en ésser a Barcelona per motius familiars A. Comellas i Casals que era qui havia estat nomenat. Quedà, però, confirmat de-

Manifestació davant l'Ajuntament després de «l'alliberament».

finitivament en el càrrec, el Sr. Andreu Bartrina i Arisó.

A les eleccions del Front Popular, febrer del 1936, tornà a l'Ajuntament l'equip suspès i J. Illa ocupava novament l'alcaldia el 17 de febrer.

La Guerra i el començament del Franquisme.

Amb la sublevació militar del 18 de juliol i el buit poder que es va produir a Catalunya, el poder municipal quedava molt mal parat. El poder real ja no es va exercir des de

l'Ajuntament tot i que, malgrat això, és de justícia servir un agraït record a la tasca desenvolupada per alguns dels homes que formaren aquell Consistori malgrat l'adversitat de les circumstàncies revolucionàries.

Per mantenir una relació cronològica de les dades municipals de Berga, solament apuntarem les següents: el 20-10-1936, el mestre d'escola Just Lacau i Peralva substituïa Illa a l'alcaldia; Lacau era substituït per Josep Riu i Pey el 13-9-1937, i Riu ho era per Joan Boixader

i Bonet el 9-6-1938. Seria el darrer alcalde republicà.

A les nou del matí del 2 de febrer de l'any 1939 —enguany n'ha fet cinquanta—, les tropes franquistes entraven a Berga en trobar-se les forces que pujaven pel Llobregat i les que venien per Solsona.

La darrera acta municipal que hi ha escrita a Berga del període de guerra és del 12 de desembre i ja no és ni tan sols firmada ni diu quins regidors van assistir-hi; passat l'Ebre, la guerra es donava per perduda definitivament per la causa republicana.

Mentre es combatia aferrissadament a la serra de Noet, el darrer alcalde republicà, J. Boixader, des de la torre Vila Ramona, del camí del Roser, avui ja desapareguda, preparava l'evacuació de la ciutat. La nit de l'1 de febrer es va refugiar a l'asil de les germanetes, del carrer de Mn. Huch, on romangué amagat fins a la vigília de Sant Joan que va passar la frontera andorrana per la muntanya.

Abans d'abandonar la ciutat les forces republicanes, es van cremar les fàbriques de la Riera de Metge, es va calar foc a la pastisseria de cal Noguera i es van col·locar explosius a la caldera de la calefacció de la torre de cal Serret —antiga residència dels Rosal— que van provocar la seva total destrucció. Podem llegir en el que seria el primer llibre d'actes municipals del franquisme: *“En la Ciudad de Berga a 2-2-1939. Se reune el Ayuntamiento provisional nombrado por el Capitán Asesor del Cuerpo Jurídico Militar Dn. José Ma. de Ferrer Rovira, Alcalde-Presidente y los Sres. Clemente Capallera Prat, Antonio Guiriguet Rodoreda, y Jaime Huch Guixer, bajo la presidencia del Alcalde quien declara abierta la sesión, acordándose habilitar para actuar de Secretario para este acto al oficial 1o. Dn. José Ferrer Plans.*

Ante todo hacen constar los reuñidos su satisfacción y gratitud al Glorioso Ejército Nacional a las órdenes del Caudillo por la liberación de la ciudad tanto tiempo sometida a la tiranía roja.

Como homenaje a todo el Ejército liberador y teniendo en cuenta que las fuerzas de Regulares de Alhucemas —10o. Tabor— fueron las primeras en efectuar su entrada en

Missa de campanya a la plaça Viladomat, després de l'entrada de le'xèrcit «nacional».

esta ciudad, se acuerda dar el nombre de dicha unidad a la antigua plaza de la Generalidad de Cataluña o bien colocar una lápida en una de las calles de la entrada de la ciudad dedicada a perpetuar el hecho reseñado. Al objeto de proporcionar alojamiento a la numerosa fuerza de ocupación —sic— de la ciudad, se acuerda publicar un bando invitando a los vecinos para que manifiesten el número de habitaciones y camas de que dispongan para ello.”

Sembla que el compliment d'aquest *bando* va permetre als militars detenir a l'ex-alcalde J.Ma. Badia que, ingènuament, havia romàs a Berga. Badia era un home apreciat, havia estat nomenat notari el 8-8-1938, i degué pensar que no havia de témer res en no ésser pròpiament un polític. Aquest error d'apreciació li resultà mortal: Badia fou traslladat immediatament a Barcelona i afusellat al Camp de la Bóta, com tants altres. El seu crim era haver estat alcalde democràtic de Berga durant el període republicà.

El 4 de febrer, el general en cap de l'Ejército de Urgel nomenava una nova Junta Gestora Provisional, amb Andreu Bartrina i Arisó arribat, de l'aleshores anomenada *España nacional*, com alcalde i amb J.Bofarull, P.Armengou, J.Gendrau, F. de Martín, i C.Capallera com a membres de la mateixa junta. El 27 del mateix mes hi entrà J.Pla com a tinent d'alcalde.

Constituint el nou Ajuntament, el mateix dia 4 de febrer, llegim en l'acta de constitució: “*Es realmente deseo de los reunidos el que su primer acuerdo tomado sea el de hacer constar el sincero agradecimiento por la liberación de la Ciudad y comunicar al Generalísimo Franco, nuestro glorioso Caudillo, la más ferviente felicitación y satisfacción de la Ciudad al verse reintegrada a la Unidad de la Patria, patente y entusiásticamente demostrada cuando las tropas liberadoras hicieron su entrada el día dos de los corrientes a las nueve horas.*”

Tot seguit començava la recerca desesperada de diners per atendre les primeres necessitats i, el 17 de febrer, començava la depuració de funcionaris. És el primer acte represiu que hem trobat documentat. Lle-

ARXIU SISTACH

Processó que va retornar la Mare de Déu de Queralt al seu santuari.

gim a l'acta d'aquest dia: “*Vistas las normas contenidas en la Ley dictada para la depuración de funcionarios públicos, se acuerda dar seguidamente cumplimiento a las mismas y en su virtud que se proceda a entregar a todos los empleados y funcionarios municipales el cuestionario dispuesto en el texto legal citado, y a los fines de incoación de los correspondientes expedientes se nombra instructor de los mismos a Dn. Eulalio Sánchez Martín, Notario-abogado de esta Ciudad, y para secretario habilitado del mismo a Dn. Pedro Cegarra de Carrión, Jefe de las Milicias de la F.E.T. y de las J.O.N.S.*”. Una època de descontrol i d'inseguretat era seguida d'una altra una altra de repressió.

Seria lamentable que algun dia l'explicació d'aquests fets quedés reduïda a l'anècdota: els tradicionals canvis de noms de carrer, etc. Segurament costarà de creure que el popular carrer Major, un dia, es digué carrer Maurín; que estreguessin o no fossin retornades al seu lloc d'emplaçament, pel fet d'ésser escrites en català, plaques commemoratives com la dels Cors de Clavé de la Baixada de la presó o la de la Coronació de la Mare de Déu de Queralt de la Pl. de Sant Pere. Ja no parlem del monument de Casanova i del medalló de Prat de la Riba, si bé també cal dir que ni uns ni altres van ésser destruïts.

Totes aquestes coses, amb els anys, costaran de creure i, algunes, com la col·locació de les llànties de la sala de ball de l'Ateneu per il·luminar l'església de Sant Pere o el penjar un morter de la volta de la mateixa església, parodiant grotescament les bombes del Pilar de Saragossa, poden, àdhuc fer riure. Seria, però, fer una caricatura d'una història lamentable.

La Guerra Civil ha fet escriure molt i molt de paper. Certa historiografia —la que M. Izard defineix com l'encarregada de fer la història oficial— vol presentat la República i la Guerra Civil com un parentesi sense massa importància en el conjunt de la història general del país. Sembla, pel que hem vist, que ja era també aquesta la voluntat dels vencedors des del primer moment de la victòria.

Avui però, 50 anys després, moltes d'aquestes coses i de les altres, encara fan mal. Segurament per això cal recordar-les des la Història, per a recuperar-les; per ajudar a corregir, definitivament, totes les causes que van fer possible aquella tragèdia, d'un color i de l'altre. Les seves conseqüències, la majoria, les va pagar molt cares, les hem pagades molt cares; en definitiva, el país col·lectivament, no ha estat el mateix.

Josep Noguera i Canal.

La lleva del Biberó

per JOSEP Ma. BALLARÍN I MONSET

M'ho agafaré per la història oral, com diuen ara i és de moda. Vull dir que no m'endinsaré pas a les fetes que duïen els diaris, sinó a les que he viscut amb els de la meua lleva.

Vam néixer l'any 1920. Als vint-i-un anys entràriem al servei, d'ací el nom, diguem-ne, militar. *La quinta del 41*.

L'any que naixíem hi havia eleccions, jo vaig néixer en un diumenge d'eleccions municipals. Vuit dies abans o vuit dies després, no ho sé de cert; a menys de cent metres de casa mataven l'Elizalde, que tenia fàbrica de cotxes. Per les que vaig sentir a casa, quan ja era més granat per a entendre-ho, aquells primers anys dels feliços vint anaven trampejats entre cops de pistola i eleccions. La gent de seny i d'ordre esperava algú que ho arreglés. El capità general de Catalunya, que es deia Primo de Rivera, va anar a Madrid, va dir que manava ell. I fou la dictadura.

Els de seny i ordre de per ací, ja s'ho van trobar. Des de l'any 1923, el del Primo, van començar les garrotades als catalanistes. Van prohibir allò de *som i serem gent catalana*, van treure el nom al *Foment de Pietat catalana* deixant-lo esquilat sense el *catalana*, i fins a Solsona va arribar el nunci dient que parlessin en castellà. N'hi ha moltes més per dir. Un general de garrot, que es deia Martínez Anido, va fer uns pistolars dels seus contra els dels altres

i es va acabar la bona o mala gresca.

En aquestes, nosaltres sortíem de dida, i mentre anàvem a col·legi, en sabíem alguna del dictador. No penseu pas que el Primo fos com el Franco, era molt més *jacarandoso*, algú deia que borratxo, de cert que s'emborratxava a discursos.

Mentrestant, a casa anàvem fent la viu-viu com sempre hem fet a les males hores. L'oncle catalanista parlava d'un tal Cambó que escrivia llibres sobre la concòrdia. Hi havia un altre catalanista més de cop de falç que la gent de bé tenia per ximple. Havia sigut militar i es deia Macià.

Finalment, el Primo va caure, va marxar a París i hi va morir. Ara el rei cercava algú que li apuntalés la barraca. Anava d'un *presidente del consejo* a un altre *presidente del consejo*. No se'n sortia. Cada cop hi havia més republicans que tenien el rei amb el mal nom del *Cametes*.

Fins que l'any 1931, a l'abril, hi hagueren eleccions municipals. A les ciutats van guanyar els republicans, als pobles continuaren pel rei. Aquest se'n va anar, deia que no volia sang. I tinguérem república.

Ací, a casa havia guanyat el Macià. Els de la crosta no s'ho acabaven de creure. L'Avi, com li deien, va proclamar la república catalana; a Madrid l'amenaçaren de fer-li el boicot i va plegar veles. Teníem república espanyola. I l'Avi fou el primer president de la nova Generalitat.

Els diputats catalans van fer un projecte d'estatut a Núria, que Déu n'hi do. Al parlament de Madrid van afaitar-lo a repèl i ens va tocar un estatut tan de llufa com el d'ara.

Encara que no tinguéssim més de dotze anys, els de la lleva llegíem el diari. Jo em vaig encatarinar amb les *sesiones de las cortes republicanas*, que eren glòria. En votar l'estatut un que li deien el Royo Villanova va cridar *muera Cataluña* i va afegir que *mierda para el estatuto*. A més de tractar-se de *señoría*, algun hi afegia que *su señoría es un cerdo*.

No tots eren ximplers. Però, ja des del començament, hom olorava que allò acabaria malament. De tant en tant, algun general provava de fer-hi el cop de sabre, l'esbandien i nosaltres féiem festa a col·legi uns dies. També féiem festa quan hi havia vaga.

Va morir en Macià i va venir el Companys. Les dretes van guanyar arreu de la república, menys a Catalunya. El Companys va perdre els estreps i el 6 d'octubre del 1934 es va alçar contra el govern. Els de la meua lleva anàvem pels catorze anys, els suficients per a poder sentir per la ràdio els crits del Companys cridant *catalans dempeus* i els dels mossos d'esquadra planyent-se de: *m'han fotut un tret al ventre*.

Es va acabar l'estatut. Els capellans que s'havien tret la sotana, tornaven a dur-ne. Manaven les dretes. Però al febrer del 1936 van guanyar de

nou les esquerres. Ara, el *diario de sesiones de las cortes* feia por. La tamborinada es veia a venir. A plenes Cortes, la Passionària va amenaçar de mort el Calvo Sotelo dretà, que no va trigar a fer-se'n l'estrella. I va venir la guerra.

Fou una desfermada. Ningú que no ho hagi viscut no pot entendre què és una revolució. Les banderes flamejant tenen el seu toc d'èpica, el clam de justícia dels oprimits fins aleshores no pot ser més just, però a les carreteres hi havia morts cada matinada.

Els del 41 ens vam trobar amb la revolució quan encara només érem cadells. Un maig, a Barcelona, vam veure com anaven a trets els anarquistes amb els del govern de Madrid. El govern de Madrid ara era a Barcelona. La guerra continuava. Encara la vèiem lluny. Algun del Franco passava la frontera, algun altre del mateix coll parava a la presó; algun de la república esperava la fi victoriosa de la guerra. No crec que cap de nosaltres pensés que la guerra ens toqués de prop, llevat dels bombardeigs de Barcelona.

Ens va tocar de prop.

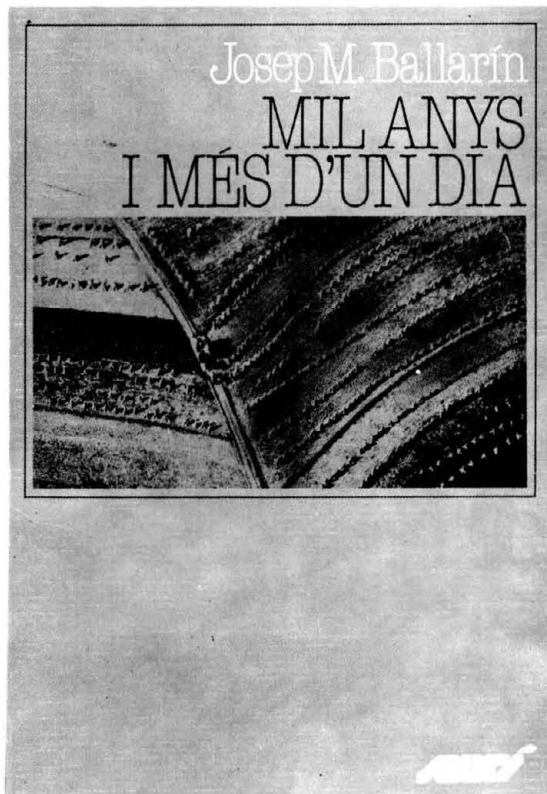
El Franco i els seus encerclaven Catalunya, a les línies de front del Segre i de l'Ebre. El Negrín, que era cap del govern republicà, cridava que *con pan o sin pan, resistir*. A casa passàvem gana, més d'un va veure la germana morir-se de fam.

Fins que ens van cridar la lleva. Teníem divuit o disset anys i fou el dia de la marededéu de Montserrat. La ciutat era plena de crits de joventut que anava cap al servei. Algú deia que érem massa joves per a poder servir al front i que ens durien a serveis de reraguarda.

Ens repartiren pels camps d'instrucció. N'hi havia a Begues, Castelldefels i Pins del Vallès, perquè a més de cremar totes les esglésies i fer càrcer de capellans, la revolució s'havia carregat Sant Cugat.

Deien que només aniríem a serveis de reraguarda.

Déu meu. A la primera desena de maig, gairebé tota la lleva va raure a Tàrraga, Mollerusa o Bellpuig, reraguardes del front. Més o menys cap al 10 de maig, entraven en foc a les vistes de Balaguer. Fou un carnatge. Sé d'un poble que només va

veure'n tornar tres dels vint que n'havien marxat. Els pobrics del biberó van trobar-se a la guerra sense gairebé ni saber com anava el fusell. Ho dic en tercera persona perquè jo no hi era.

Pel juliol, tornem-hi. Els biberons, ficats a les brigades mixtes, van passar l'Ebre. I fou la batalla amb més percentatge de morts de totes les guerres del nostre segle. Així ho he sentit dir. De deu que sèiem junts al banc de col·legi en moriren tres, un altre hi va perdre la barra, un altre en va sortir fet un colador per la metralla.

Marxa enrera. La batalla de l'Ebre era perduda.

Dos dies abans de Nadal, el Franco començava l'ofensiva sobre Catalunya, en va tenir prou amb un mes i mig per a esbandir-ho. Alguns del 41 van passar la frontera fugint, els altres vam caure presoners. I tampoc no podré explicar mai la sensació de no ser home trobant-se carregat de pols i voltat de sentinelles. Alguns van passar anys als camps de concentració, els que més temps hi foren, van treballar al *Valle de los Caidos*.

Els que ens en vam sortir, vam raure lluny de casa. Ara fèiem el soldat. I era una estranya barreja; els que les havíem corregut totes ens vam tro-

bar amb els nois que es passaren la guerra amagats en un pis o emboscats per a no anar al front. Ara fèiem junts les marxades. Hi havia germanor.

No m'allargo. Entre guerra, camp de presoner i servei, foren set anys.

Tornats a casa, no servíem per a res, com qui diu. Només ens restaven els petits goigs de la vida, aquests goigs que molts no se saben perquè els han tingut sempre. Els goig de menjar calent i de dormir tou sense pols. N'hi ha pocs de la meua lleva que hagin triomfat a la vida, en tenim prou amb poc.

L'any passat ens vam trobar molts a Montserrat, just al cap de cinquanta anys d'anar a la guerra. Allà lluny, a la somorta, tornàvem a sentir les cançons de posta de sol a la trinxera, la por de l'hora abans de l'atac, el xiulet de les bales i la xiuladissa de les metrallades. Havien passat anys, tornàvem a ser junts. I recordàvem els que no hi eren, els morts just al nostre costat.

Cap de nosaltres no se sentia heroi de guerra.

I només teníem una cosa per dir.

Aquella guerra no la va guanyar ningú, la vam perdre tots.

Josep M. Ballarín i Monset.
Capellà de Queralt.

Els morts del Berguedà al front durant la guerra civil del 1936-1939

per JOSEP NOGUERA CANAL

L'any 1987 el Centre d'Història Contemporània de Catalunya va fer-me la confiança d'encarregar-me la recerca dels soldats morts al front durant la guerra civil del 1936-39 i el de la població civil morta a conseqüència d'accidents derivats de la guerra a la comarca del Berguedà. Aquests estudis es fan a totes les comarques a fi d'avaluar, fins on sigui possible, el cost humà de la guerra civil a Catalunya.

Montserrat Roig ja havia investigat els catalans morts als camps d'extermini nazis i Josep Ma. Solé Sabaté i Joan Villarroya han investigat els morts per la repressió franquista, els dels bombardejos a la població civil i els de la violència i repressió a la rera guarda republicana; alguns d'aquests treballs han estat ja publicats i altres són en curs de publicació. Darrerament, Lluís Badia i Torras ha publicat el Martirologi Solsoní, un llibre prou ben documentat, on es veu la magnitud de la persecució religiosa.

En aquestes pàgines publiquem, per primera vegada, el nombre i els noms dels soldats del Berguedà morts al front, a una i altra banda, i també els noms d'aquelles persones que varen morir com a conseqüència de la guerra per explosions d'armament abandonat a la retirada, etc.

Com podreu veure, les xifres dels berguedans morts al front són molt elevades. Diria que sorprenentment elevades, tot i ser una comarca tant propera a la frontera, i on va haver-hi tants emboscats.

Aquesta tràgica relació cal veure-la com quelcom més que un buit en la representació gràfica d'una piràmide d'edats: són molts drames. És la desaparició de molta gent jove que el país necessitava.

No és pas el moment de fer una explicació de les dificultats d'aquesta investigació per justificar-ne les mancances i els errors que pugui haver-hi.

Cal dir, però, que la dispersa documentació consultada és molt escassa i poc fiable: falten documents tan elementals com llibres de lleves i registres de correspondència als ajuntaments; els registres de defuncions són molt incomplets i poc fiables: ni es van inscriure tots els morts ni, venturosament, tots els inscrits com a morts en un moment determinat, van ésser-ho realment. Ha calgut recórrer a la memòria oral com a font d'informació bàsica i, cinquanta anys, són molts anys. He procurat contactar, en cada poble on ha estat possible, amb familiars i companys de lleves, batlles i empleats municipals, estudiosos locals, etc. d'aquests soldats morts, que m'han estat d'una ajuda definitiva. Podria donar una extensa relació de persones dels pobles del Berguedà que han fet possible aquest recull amb el seu testimoni personal. Tot l'agraïment pel seu ajut.

I àdhuc amb aquestes valuoses ajudes poden haver-hi obllits i errors, sobretot a les poblacions més grans i en aquelles altres que practicament han desaparegut. Als municipis de Puig-reig, Gironella, Avià, Berga hi

ha colònies on residia i treballava gent de fora, sovint, de l'Alt Berguedà, de Berga mateix, de Manresa, etc.; a Cercs i a Vallcebre, a les mines, igualment. No tota la població era prou coneguda per ésser recordada, ara, després de tants anys. D'altra banda els morts més recordats per la població actual són, lògicament, els de les famílies més conegudes de la població. També aquells que varen deixar descendència directa o familiars que encara viuen a la població, són recodats amb facilitat. D'altres, possiblement se n'ha perdut el record.

Qualsevol error o omissió que es pugui observar, demanem que se'n comunicui a fi de poder corregir o ampliar l'estudi que, a nivell de tot Catalunya, es fa des del Centre d'Història Contemporània de Catalunya, de la Generalitat.

Finalment, i per acabar, solament voldria expressar el desig que aquesta guerra del 1936-1939 passi a la Història com la darrera guerra soferta pel país.

COST HUMÀ DE LA GUERRA CIVIL A CATALUNYA

Comarca del Berguedà

No. Habitants 1936: 40.355
Soldats morts al front i desapareguts: 409
%: 10,13

RELACIÓ DE SOLDATS MORTS AL FRONT DE BATALLA A LA COMARCA DEL BERGUEDÀ —1936-1939—

Cognoms i nom —motiu—	Edat	Lleva	Lloc de la mort	Data	Exèrcit
Avià —No. hab. 1936: 2.180—					
COMELLAS VILA, Joan —Vilanova—	24	36	H.M. Deuzto —Bilbao—	10-4-1939	R
COSTA SERRA, Josep —Gorans—	30	29	Front de l'Ebre	26-12-1938	R
FÍGOLS VILA, Joan	31	28	Tren Hospital No. 12	31-7-1938	R
HERAS PARES, Quirze —Vilada—	26	34	H.M. Amorebieta —Guipúscoa—	29-5-1939	R
MASSANA SERRA, Josep —Bronic—	—	40	Front de l'Ebre	30-7-1938	F
MONEY SIMON, Salvador —de la Plana—	—	35	Pozoblanco —Córdoba—	27-7-1938	R
PERARNAU CAROL, Josep —Rosa—	29	31	Cercs —Barcelona—	4-2-1939	R
PLAZA DE MARCOS, Bernabé	—	30	Sector de Tremp	10-1938	R
SABATA CODINA, Josep —Vilà—	—	35	Sector de Mediana —Saragossa—	2-9-1927	R
SOLA CARETA, Ernest	—	—	Front del Segre	3-9-193	R
SOLA CARETA, Ramon	26	33	La Fatarella	10-10-1938	R
TRASSERRA VILALTA, Ramon — Serrador—	38	21	Sector de Morella	3/4-1938	F
TRASSERRA PAJEROLS, Pere	21	38	Front de Terol	16-5-1938	F
SOLA CARETA, Joaquim	19	41	H.M. Tolosa	21-8-1939	R
Obiols					
SANTCLIMENTS SUBIRANA, Joan	27	32	Front de l'Ebre	193	R
Bagà —No. hab. 1936: 1.003—					
ANDREU RIBALTA, Benet	—	34	Desaparegut	—	R
ARMENGOL VILALTA, Ramon —Tata-	—	40	Front de l'Ebre	1938	R
BOIX EURAS, Ramon —Petrolífera—	28	31	Móra d'Ebre	26-7-1938	R
CASAS BAROY, Josep	54	—	Batalló Disciplinari No. 5	19-1-1939	—
CASAS CASALS, Josep	—	—	Madrid	1/3-1939	F
CASAS COLOMER, Agustí —Lluís Mas—	—	39	Front de l'Ebre	1938	R
CIRERA CASAS, Ramon	34	26	Tremp	15-1-1939	R
GIL CLOTET, Enric —Bocanegra—	—	—	Desaparegut	—	R
GUITART SALA, Josep —Costres—	—	—	C.Concentració S.Marcos —León—	—	R
MARÍ SOLA, Joan	—	26	Front de l'Ebre	28-12-1938	R
PELLICER PERARNAU, —Vidu—	—	—	Desaparegut	—	R
PONS TOR, Joan	—	—	Desaparegut	—	R
VIDAL VILALTA, Esteve —Perleta—	—	36	Front de l'Ebre	1938	R
VIÑAS COSTA, Ramon —Quer-	—	38	Front de l'Ebre	1938	R
Un desconegut (1)	—	—	Desaparegut	—	R
Berga —No. hab. 1936: 6.929—					
AMARGANT CAMPMANY, Fecund	25	34	H.M. de Berga	10-1938	R
ARIN VALERO, Luís	—	—	Hospital núm. 8	24-1-1939	R
AROCA, Francisco	—	—	Hospital núm. 8	24-1-1939	R
AUGÉ RIU, Melitó —Creu la Pinya—	27	32	Front del Segre	12-1938	R
BALAGUER CLARET, Antoni	—	38	Mor en passar la frontera	—	R
BALLARÀ RIU, Benet	—	—	Guadalajara	10-1938	R
BALLÚS BASSAS, Joan	18	41	Hospital	22-6-1938	R
BARNIOL PARAIRE, Ramon —Xero-	19	41	Coscó —Lleida-	12-1-1939	R
BARS PLÀ, Josep	38	21	Gandesa	3-9-1938	R

(1) nebot d'uns cafeters desapareguts. No s'ha pogut determinar els noms.

R = republicà
F = franquistas/"nacional"

Cognoms i nom —motiu—	Edat	Lleva	Lloc de la mort	Data	Exèrcit
BERNADA PAFELL, Celdoni	—	—	Clínica Militar	22-1-1939	R
BONET RIBOT, Lluís	—	—	Desaparegut	4-1938	R
BONET SABATA, Pere	—	—	Mor en passar la frontera	18-5-1938	R
BUTXACA ROCA, Jacint	—	41	Desaparegut	—	R
CAMARASA GATIUS, Ramon	—	—	Front de l'Ebre	10-1938	R
CAMPRUBÍ CASALS, Florenci	—	38	Front de l'Ebre	1938	R
CAMPS VILADOMAT, Ramon —Ribot—	25	33	Mediana —Saragossa—	5-9-1937	F
CANAL BADIA, Josep	—	—	----	11-1938	R
CANAL DALMAU, Vicenç	—	—	Olvan —Barcelona—	3-2-1939	R
CANALS ADAM, Lluís —Fígols-	—	—	Granyena de les Garrigues	12-1938	R
CANET SABATER, Vicenç	32	27	Gandesa	25-8-1938	R
CANET SALVANS, Vicenç	—	—	----	8-1938	R
CANUDAS PUJALS, Jaume —Cabanya—	18	41	----	8-6-1938	R
CASAFONT CAMPS, Josep	—	—	----	10-1938	R
CASALS ESPELT, Joan	—	—	----	24-3-1938	R
CASAS BOIXADER, Joan	—	—	Front de l'Ebre —hospital—	8-12-1938	R
CLOTET CASAS, Francesc	—	—	Rubielos de Mora —Terol—	26-5-1938	R
CLOTET GONFAUS, Joan —Moliner-	38	22	Caldes de Montbui	15-1-1939	R
CLOTET MARGINET, Marcel·lí	27	32	Front de l'Ebre	27-10-1938	R
CLOTET VILA, Marcel·lí	22	37	Prades —Tarragona—	12-1-1939	R
COMA CASALS, Josep	—	—	Casp	3-1938	R
COMA GARCIA, Joan	—	—	Aspa —Lleida—	10-12-1938	R
COMAS COMA, Benet	25	35	Front del Segre	4-1-1939	R
COMELLAS CANALS, Marc —Graugetà—	39	21	Front de Claravalls —Lleida—	1-1-1939	R
CORTINA VILAJOANA, Antoni	28	31	Sant Romà de l'Abella	10-12-1938	R
COSCULLUELA SALELLAS, José	—	—	Hospital núm. 8	24-1-1939	R
COSTA ILLAT, Enric	28	31	Carrascal de Lienta (?)	22-3-1938	R
CREUS VILLORBINA, Josep	30	29	----	22-3-1938	R
CREUS RAFART, Pere	33	27	Figueres	8-2-1939	R
CUNILL PAJEROLS, Elias	—	—	----	9-1938	R
DALMAU CANAL, Josep	—	40	----	9-1938	R
ELIAS GENER Emili-Parrot-	33	26	H.M. Cervera —Lleida—	6-9-1938	R
ESCARRÉ COMELLAS, Ramon	—	—	Front del Segre	30-12-1938	R
ESCARRÉ LLUMÀ, Miquel	—	—	Front de l'Ebre	30-10-1938	R
FERRER , Francesc	—	—	Hospital XIè. Cos	24-1-1939	R
FERRER DE PLA, Lluís	22	36	Segre. Passant la frontera	29-6-1937(?)	R
FIGOLS MONTRAVETA, Joan	33	26	H.M. de Valls	30-8-1938	R
FIGUERAS ROSELL, Amadeu	—	—	----	8-1938	—
FONT CASALS, —Porrera-	—	—	Desaparegut	—	R
FONT MAS, Pere	—	—	----	11-1938	R
FORNELL, Josep	—	—	----	9-1938	R
FORNELLS TORRENTBÓ, Ramon	—	—	Front de l'Ebre aragonès	12-3-1938	R
FRANCES VALIENTE, Vicente	—	—	Hospital XIè. Cos	24-1-1939	R
GARCIA MUÑOZ, Marial	—	—	Hospital núm. 8	24-1-1939	R
GARCIA SEVILLA, Gaspar	—	—	Hospital núm. 8	24-1-1939	R
GARRIGA PRAT, Josep	—	25	Desaparegut	—	R
GRACIA , Ramon	—	—	Front de l'Ebre	4-11-1938	R
LLADÓ MACIÀ, Joan	29	30	Quinto	12-3-1938	R
MACIÀ TORT, Josep	21	39	Toro	20-2-1939	F
MÁRQUEZ PEÑA, Gabriel	—	—	Hospital de Campanya	23-1-1939	R
MARSINA VIDAL, Ramon	—	—	Desaparegut en combat	25-7-1938	R
MARTINEZ BADOSA, Vicente	23	37	Hospital	21-1-1939	R
MARTINEZ FERRIS, Fernando	—	—	----	6-1938	R
MARTINEZ MAS, German	30	28	-acció de guerra-	14-6-1937	R
MARTINEZ TORRENTBO, Guillem	—	—	Alt Aragó	1/3-1938	R
MENENDEZ CASTELLVÍ, José	19	41	Clínica núm. 3	22-1-1939	R
MELERO COMA, Juli	—	—	----	11-1938	R

(?) No es corresponen les dades o bé la informació és incorrecta

Cognoms i nom —motiu—	Edat	Lleva	Lloc de la mort	Data	Exèrcit
MONTANCHEZ EDUARD,	—	—	Corbera	23-10-1938	R
NOGUERA CUNILL, Josep	18	41	Sant Corneli-Tremp	28-5-1938	R
NOVELL BALLARÀ, Josep	—	—	Gandesa	27-8-1938	R
PARCERISA RIBERA, Marcel·lí	—	—	Hospital d'Organyà	8-1938	R
PARIEL COROMINAS, Jaume	—	—	Monistrol de Mont. —Clínic. 2—	10-1938	R
PARRAMON RIERA, Alfons	—	—	----	8-1938	R
PATZI TORRENTBO, Ramon —Selvi-	—	—	Berga	28-1-1939	R
PERALBA CODINA, Lluís	—	—	Huesa del Comun —Terol—	12-3-1938	R
PEÑAS BELTRAN, Alberto	—	—	Hospital XIè. Cos	24-1-1939	R
PLANAS PUJOL, Ramon	32	27	-acció de guerra-	11-11-1938	R
PLANS CASAFONT, Joan	—	—	Santa Quitèria —Osca-	1937/1938	R
POBLA PERALBA, Lluís	—	—	Hospital base	—	R
PONS GUITART, Joan —Caseta Gran—	33	27	Front del Segre	12-1-1939	R
PONS MINGUELL, Jaume	—	—	Desaparegut	7-1938	R
PRAT SALA, Marià	27	32	Terol	20-1-1938	R
PRAT SOLÉ, R.	—	—	----	7-1938	R
PRATS SALA, Maties	—	—	Singra —Terol-	25-1-1938	R
PUIG TOMASSA, Hipòlit	—	—	----	7-1938	R
PUJOL PONS, Pere Ma. —Corneta-	37	21	Codo —Saragossa-	25-8-1937	F
PUJOL RIBERA, Climent	—	—	Front de l'Ebre	8-1938	R
RIBA SOLER, Joan	35	25	Juncosa —Lleida-	1-1-1939	R
RIBA SOLER, Salvador	33	26	Sort —Lleida-	28-12-1938	R
RIBERA BUCHACA, Josep	18	41	Front de l'Ebre	27-9-1938	R
RIBÓ CANAL, Josep	—	—	Front de Tremp	22-7-1938	R
RIBÓ CANAL, Pere —Gil—	18	41	Front de Tremp	22-7-1938	R
RODAMILANS, Lluís	—	40	Desaparegut	—	R
RODRIGUEZ DONOSO, Cristino	—	—	Hospital núm. 8	22-1-1939	R
RODRIGUEZ PALACIO, Gaspar	23	37	Berga	6-2-1939	F
RUBIO RUIZ, Antoni	—	—	Desaparegut	—	R
SALVANS PRAT, Lluís	21	39	Front de Terol	12-2-1938	R
SANCHEZ GOMEZ, Salvador —Maño-	29	30	Front de l'Ebre	20-8-1938	R
SANCHEZ SANCHEZ, Francisco	29	31	Hospital núm. 8	21-1-1939	R
SANCHO MONTAÑES, Manuel	—	—	Hospital núm. 8	24-1-1939	R
SANGUESA, Manuel	—	34	Desaparegut al front	—	R
SANTCLIMENTS VILASECA, Agustí	34	26	Cubells —Lleida-	3-1-1939	R
SANYI PORCAR, Antoni	—	—	Desaparegut	9-1938	R
SANZ MAS, Josep	—	—	Rudilla —Terol—	—	R
SANT MAS, Pere	28	31	Front de Terol	9-3-1938	R
SERRA LEYES, Josep	—	—	Desaparegut	11-1938	R
SEUBA SATÓ, Josep —Massolera-	38	22	Prades —Tarragona-	6-1-1939	R
SEUBA SUÑER, Pere	—	—	Tremp	20-6-1938	R
SIERRA LUNA, José	—	—	Clínica núm. 3	22-1-1939	R
SOLA CARETA, Ventura	35	24	Front de l'Ebre	1-6-1938	R
SOLANELLAS CAMPRUBÍ, Vicenç	—	—	La Selva	21-5-1938	R
SOLÉ CLARET, Joan	—	—	Desaparegut	12-1938	R
SOLÉ TARRÉS, Miquel	—	—	Desaparegut	—	R
SOLER CASALS, Lluís	—	—	Vic	1-1-1939	R
SOLER RAFART, Jaume	—	—	Corbera	28-9-1938	R
SOLER RAFART, Josep	—	—	Desaparegut	11-1938	R
SUNYER SEUBA, Pere	33	26	-acció de guerra-	21-6-1938	R
TARRADELLAS GENOVER, Josep	19	41	Berga	2-2-1939	R
TORNER SANS, Pere	—	—	Front de Balaguer	27-5-1938	R
TORNER VICENT, Victòria	—	37	Desaparegut	—	R
TORRA FARRÉ, Pere	—	37	Desaparegut	—	R
TRASSERRA PARERA, Martí	28	31	Corbera	31-8-1938	R
TRAVESSET RIU, Ramon	—	—	La Almolda —Saragossa—	8-1938	R
TRISTANY SOLA, Enric	—	34	Hospital M. de Manresa	9-1938	R

Cognoms i nom —motiu—	Edat	Lleva	Lloc de la mort	Data	Exèrcit
TUBAU BONET, Joan	—	—	Desaparegut	2-1938	R
VANCELL GOLOBART, Joan	—	—	Desaparegut	12-1938	R
VENDRELL GELABERT, Joan	26	33	Front de Soses —Lleida—	14-11-1938	R
VIDAL BONETA, Josep	19	41	Berga	1-1939	R
VILA , Ramon	—	—	Desaparegut	7-1938	R
VILA CAPDEVILA, Ramon	33	26	Monzón de Cinca —Osca—	5-3-1938	R
VILA PUIG, Ramon	26	33	Balaguer	27-3-1938	R
VILAJANÉS PONS, Ramon	—	—	Juncosa —Lleida—	13-1-1939	R
VILALTA BATALLA, Eugeni —Rondi—	32	28	Solsona	27-1-1939	R
VILARDAGA VILA, Josep	33	27	Front de Mafet —Lleida—	12-1-1939	R
VIZUETE ARGUIJO, Fernando	—	—	Hosp. M. Ilon. Cos	5-4-1938	R
XANDRI CANALS, Ramon	19	41	Seròs	13-1-1939	R
Borredà —No. hab. 1936: 998—					
BOSOMS FUMANYA, Joaquim	—	—	Alto de los Leones	—	F
CANAL VILALTA, Francesc	—	—	Desaparegut	—	F
CASALS JUAN, Francesc —Vilamari—	37	23	Borredà	10-2-1939	R
ROTA GARCIA, Enric	—	—	Desaparegut	—	F
SENTENA RUSSINYOL, Ramon	18	41	Pedres d'Auló —Lleida—	16-10-1938	R
VILARDELL PICAS, Josep	—	—	Cardona	—	F
Casserres —No. hab. 1936: 1.906—					
BALLONGA CARDONA, Josep— Barrac.	—	—	—	—	—
Bernadas-	34	25	Front de l'Ebre	5-11-1938	R
CODINA, Josep	—	—	Desaparegut	—	R
CODINA, Ramon	—	—	Desaparegut	—	R
COMELLAS MALAGARRIGA, Ramon	—	—	—	—	—
—Soler de S. Pau-	26	32	Front d'Aragó	25-9-1937	R
LLOPIS CALDERER, Joan	—	40	Hospital de Girona	14-11-1938	R
PI BENTOLRA, Angel	—	27	Vilalba Arcs	15-11-1938	R
PLA RIBA, Benet —Masov. Bernades—	—	—	Front	—	R
PLA RIBA, Jaume —Masov. Bernades—	—	—	Casserres (?)	—	R
PLA RIBA, Salvador —Masov. Bernades—	—	—	Front	—	R
VIÑAS ARGELICH, Pere —Sila-	26	33	Front de l'Ebre	2-10-1938	R
Castellar de N'Hug —No. hab. 1936: 507—					
ALSINA , Ramon —Pere Pastor—	—	—	Sta. Quitèria —Osca-	1937/1938	R
ARMENGOU PUIG, Pere	—	40	Front de l'Ebre	20-8-1938	R
GUITART ORRIOLS, Pere —Regatell—	—	—	Desaparegut	—	F
Cercs —No. hab. 1936: 2.380—					
BARS COROMINAS, Manuel	34	26	Hosp. M. Manresa	18-1-1939	F
CASALS VIÑAS, Francesc	—	—	Sense notícies	—	—
COMTE PEIRÓ, Francesc	—	—	Sense notícies	—	—
DEL PECHO BLANCO, Victoriano	26	33	Front del Segre	1938	F
ESCARRÉ ALTARRIBA, Pere	—	—	Sense notícies	—	—
ESPEJO MANRIQUE, Antonio	36	21	Tardienta —Osca-	14-8-1936	R
ESPEJO MANRIQUE, Miquel	—	30	Barbastro	3-11-1937	R
FERNANDEZ FERNANDEZ, Francisco	26	31	Guadalajara	16-9-1936	R
MANRIQUE LOPEZ, Francisco	35	24	Front de l'Ebre	7-12-1938	R
MEDALLA VIÑAS, Amadeu	—	—	Sense notícies	—	—
MARGINET CURRIU, Lluís	—	—	Sense notícies	—	—
MORALES GOMEZ, Gabriel	—	38	Front de l'Ebre	3-1-1939	R
PUCIELLO (?) , Josep	—	—	Sense notícies	—	—
PUZO ALZURIA, Antonio	—	37	Torredembarra	18-2-1939	R
PUZO ALZURIA, Juan	—	35	Santa Olalla —Toledo-	17-1-1937	R
SANCLIMENS SANCLIMENS, Josep	—	—	Sense notícies	—	—
SOLÉ , Lluís	—	—	Sense notícies	—	—

Cognoms i nom —motiu—	Edat	Lleva	Lloc de la mort	Data	Exèrcit
Fígols —No. hab. 1936: 250—					
FERRER TOMÀS, Pere —Sastre-	28	31	Front de Balaguer	7-4-1938	R
GUIXER BOIXADER, Benjamí	22	36	-acció de guerra-	24-8-1937	F
GUIXER BOIXADER, Ferran	20	40	-acció de guerra-	23-1-1939	F
PUIG CLOTET, Ramon	33	26	Seròs	25-10-1938	R
SANCHEZ MARTINEZ, Gabriel	39	19	F.Aragó-sector de l'Ebre	15-5-1937	R
Gironella —No. hab. 1936: 4.617—					
BARTRINA FRANQUESA, Josep	45	—	-acció de guerra-	30-12-1938	F
BALLÉS RAFEGAS, Josep	—	—	-en campanya-	—	—
BESSA SERRA, Angel	—	39	Front de l'Ebre	18-8-1938	R
BONET CANAL, Ricard	—	35	Front de l'Ebre	8-10-1938	R
CANAL, Vicenç	—	—	Sense notícies	—	R
CANAL,	—	—	Sense notícies	—	R
CANALS SANTENACHS, Ramon	26	34	Guadalajara	4-4-1939	R
COMA CINCA, Josep	24	35	Tremp	27-5-1938	R
COMELLAS CASAFONT, Ramon	32	28	León	7-5-1939	R
DALMAU AMBRÒS, Joan	—	41	Hosp. M. Casp	28-8-1938	R
ESCALÉ CASADESÚS, Antoni	—	—	Front del Segre	24-12-1938	R
ESPELT MARGINET, Climent	—	32	Front d'Aragó-sect. de l'Ebre	27-9-1937	R
FELIU XANDRI, Marc	—	—	Oseja —Saragossa-	2-7-1937	R
FÍGOLS BOIXADER, Lluís	—	—	Cubells	26-12-1938	R
FÍGOLS CARRETÉ, Martí	34	—	Estamariu —Lleida-	—	R
FONTCUBERTA QUINTANA, Fruitós	—	41	Serra de Cavalls	30-10-1938	R
— Cutielles-	—	—	—	—	—
GUIXÉ ISANTA, Jaume	33	27	Front de Balaguer-Montgai	2-1-1939	R
ITÓ MUIXÍ, Climent	26	33	-en campanya-	14-4-1938	F
LLADÓ MONTRAVETA, Claudi	—	—	—	—	R
MIQUEL, (1)	—	—	—	—	R
NOEDA MARTINEZ, Lluís	—	—	Front de l'Ebre	29-10-1938	R
PEY DESCLAU, Ramon	31	28	Vilalba dels Arcs	27-10-1938	F
PIÀ NOGUERA, Jacint	21	37	Monegrillo —Saragossa-	5-8-1937	R
PONS SERRA, Josep	—	33	Front de l'Ebre	27-9-1938	R
RIBERA,	—	—	Front	—	R
RIPOLL SOLANELLAS, Ferran	37	22	Artesa de Segre	18-12-1938	R
ROCA REIG, Josep	—	38	Codo —Saragossa-	25-8-1937	R
ROQUETA ,	—	—	—	—	R
ROSINYOL PUBILL, Josep	25	34	Front	19-8-1938	F
SALA MONTRAVETA, Ramon	—	—	—	—	R
SABATA , —Cabré-	—	—	—	—	R
SALA TORRAS, Vicenç	—	32	Faió —Saragossa-	5-8-1938	R
SANT ANTICH, Josep Ma.	—	36	Fanlo —Osca-	6-4-1938	F
SANT ANTICH, Llucià	—	32	Codo —Saragossa-	25-8-1937	F
SANTAMARIA HOMS, Josep	32	27	Front de l'Ebre	11-9-1938	R
SAÑA RAFART, Joan	—	26	La Guàrdia —Barcelona-	3-2-1939	R
SELGA SALA, Ramon	29	30	Cerro Aguila —València—	15-4-1938	R
SERRA , Ramon	—	—	—	—	R
SIMON ,	—	—	—	—	R
SOLÀ VILA, Ramon	—	40	Sector de Balaguer	5-4-1938	F
TOMAS MUNTADA, Ramon	—	29	Front de Terol	26-4-1938	R
VALLS VIADIU, Avel·lí —Felip-	—	36	Sector de Camarasa-Tremp	24-5-1938	R
VILA CASAHUGA, Rafael	21	37	-en campanya-	31-10-1937	F
VILALTA NOGUERA, Salvador	32	27	Hosp. M. Tunel de Flix	7-10-1938	R
VILALTA VILADRICH, Climent	19	40	Organyà —Lleida-	14-7-1938	F
XANDRI ,	—	—	—	—	R

(1) Oncle del Joaquim de les vigues.

Cognoms i nom —motiu—	Edat	Lleva	Lloc de la mort	Data	Exèrcit
Gòsol —No. hab. 1936: 513—					
ARNAU GUITART, Ramon —Masover—	—	38	Front del Segre	1938/1-1939	R
CABISTOL VILALTA, Joan —Pusastre—	—	40	Front del Segre	1938/1-1939	R
CASTELLA CARDONA, Lluís —Jana-	—	28	Front de l'Ebre	1938/1-1939	R
PUIG COROMINAS, Ramon —Silia-	—	25	Front del Segre	1938/1-1939	R
RIERA FOIX, Jaume —Sèrio-	—	28	Front de l'Ebre	1938/1-1939	R
RIERA NOGUERA, Amadeu —Capblanc—	—	38	Front del Segre	1938/1-1939	R
RIERA NOGUERA, Josep —Capblanc—	41	—	Front del Segre	1938/1-1939	R
Guardiola de Berguedà —No. hab. 1936: 1.213-*					
PALLARÉS BRULL, Jacint	—	25	Guardiola de Berga	4-1-1939	R
ROSSINYOL ELIAS, J.	18	41	Tosses	17-3-1938	F
Montclar —No. hab. 1936: 350—					
CULETAS CAMPS, Joan	28	32	Castelladral	4-1-1939	F
Montmajor —No. hab. 1936: 861—					
TORRA BERNADICH, Josep —Cots de Correà—	—	29	Terme municipal de Tàrraga -Lleida-	1938	R
La Nou —No. hab. 1936: 445—					
CASALS PLADELASALA, Lluís —Llumà—	22	36	Codo —Saragossa-	25-8-1937	F
CASALS PLADELASALA, Miquel —Llumà—	20	38	Codo —Saragossa-	25-8-1937	F
FUSTÉ PUJALS, Ramon	24	35	Castelló de la Plana	6-7-1938	R
PONS ROTA, Ramon	20	39	-mort al front—	20-7-1938	R
PUIG CURRUBÍ, Joan —Sastre-	19	40	Serra de Pàndols	10-8-1938	R
Olvan —No. hab. 1936: 1.424—					
BALLÚS RIERA, Manel	—	20	Ripoll	5-2-1939	R
CODINA BOVER, Ramon —Oli-	—	32	Hosp. M. Organyà —Lleida—	30-10-1938	R
COLELL, Fermí —Escalle-	—	—	Desaparegut	—	R
COMELLES VILASECA, Josep —Codines--	—	—	Front de l'Ebre	1938	R
MARTINEZ ARTIGAS, Benet	—	22	La Bisbal de l'Empordà	4-2-1939	R
SIMON MILL, Vicenç —Parretxo-	24	—	Perafita —Barcelona-	—	R
SOLÀ ROTLLAN, Ramon —Casas-	29	31	Artesa de Segre —Lleida—	4-1-1939	R
La Pobla de Lillet —No. hab. 1936: 2.384—					
ABADAL PUIGFERRAT, Ramon	35	24	Ulldemolins —Tarragona—	27-8-1938	R
AIMERICH PONS, Joan	—	30	Tremp	25-5-1938	F
BARNOLA VAQUÉ, Joan	—	—	-mort al front—	—	F
BASCA SANJUAN, Luís	—	—	La Pobla —Barcelona-	2-2-1939	R
CAMPUBÍ ROTLLAN, Antoni	18	38	Abargas —Toledo- (?)	28-9-1936	R
CASALS DOMÈNECH, Salvador	33	27	Cabanabona —Lleida-	12-1-1939	R
CASAS VAQUER, Josep	26	32	Front de Terol	30-12-1937	R
CUNILL COSTA, Albert	38	22	Calella	29-1-1939	R
DOLCET DOLCET, Angel	20	39	Martín del Río —Terol-	9-3-1938	R
LÓPEZ VILLAR, Angel	—	—	La Pobla —Barcelona-	3-2-1939	R
ORRIOLS MIRANDA, Carles	48	19	Almodóvar	30-7-1936	R
ORRIOLS PONS, Josep	35	25	Proximitats de Tarragona	5-1-1939	R
PICAS SANS, Joan	35	24	Móra d'Ebre —Tarragona—	4-11-1938	R
PLANA COMEL, Josep	—	—	La Pobla —Barcelona—	4-2-1939	R
PONS FORTUNY, Josep	36	22	Codo —Saragossa-	25-8-1937	F
PONT MARGINET, Blai	24	—	La Iglesuela del Cid —Terol—	12-1937	
				2/3-1938	F
PUJOL PONS, Joan	27	32	Seròs —Lleida—	24-12-1938	R

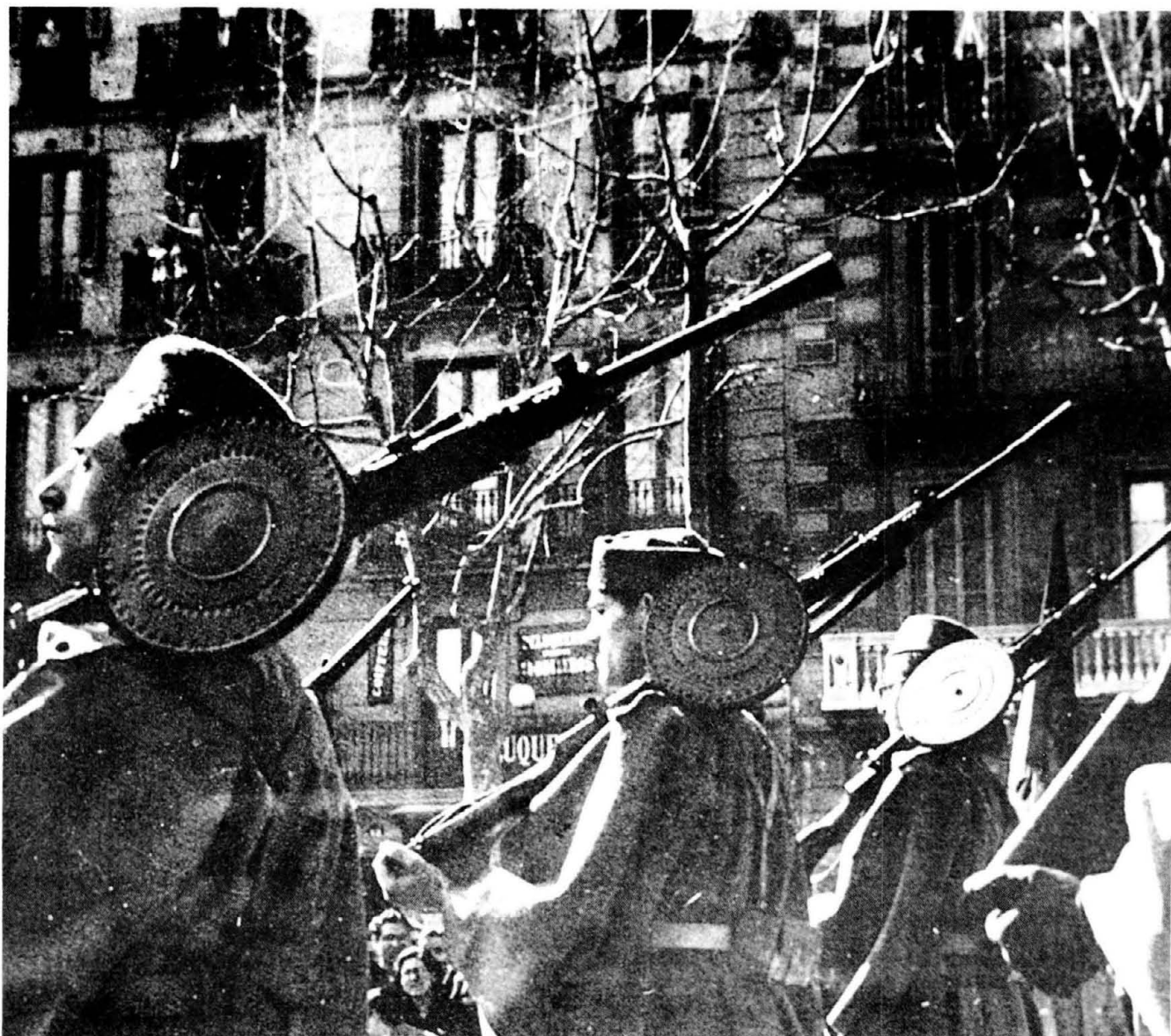
* a partir del 30 d'abril de 1936 forma municipi amb Brocà i St. Julià de Cerdanyola.

Cognoms i nom —motiu—	Edat	Lleva	Lloc de la mort	Data	Exèrcit
ROSELL SANS, Josep	—	—	-mort al front-	16-11-1938	R
ROTELLANT CARBONELL, Jaume	36	24	La Pobla —Barcelona—	8-2-1939	R
SOLER SANT, Josep	26	31	Vilada —Barcelona—	27-9-1936	F
Puig-reig —No. hab. 1936: 5.957—					
AGUILAR AGUILAR, Francisco	24	35	Serra de Cavalls	24-10-1938	R
AGUILAR AGUILAR, Francisco	33	26	Front de l'Ebre	29-10-1938	R
BADIA CASALS, Ramon —Feliu—	22	36	Belchite	31-8-1937	R
BARALDÉS , —Colònia Vidal—	—	—	Desaparegut	—	R
BARBERÀ FONTANET, Modest	20	39	La Fatarella	2-10-1938	R
BOIXADER BESA, Josep	19	41	Front de l'Ebre	18-10-1938	R
BONAL GRAELL, Joan	30	29	La Fatarella	16-10-1938	R
BONET CAMPS, Francesc	31	27	Front de Bilbao	27-5-1937	F
BRACONS MUNTADA, Manuel	—	—	Front de l'Ebre	1938	R
BUJ , Joan —Fill del Xai—	—	—	Front de l'Ebre	1938	R
CAMPS SUBIRANA, Ramon —Becs—	—	—	Front de Tardienta —Osca—	18-2-1938	R
CANUDAS CIRERA, Felip	27	32	Front de l'Ebre	8-10-1938	R
CARDONA RIBERA, Joan —Sastre de la Costa—	—	—	Sierra de Javalambre —Terol—	15-8-1938	R
CARRERAS CANAL, Blai —Blaiet-	—	40	Agramunt —Lleida—	10-1-1939	R
CARRIQUE BELMONTE, Ginés	28	31	Front de Balaguer —Lleida—	23-5-1938	R
CASAS COROMINAS, Josep	—	—	Desaparegut		R
CASCAJUELA BUFALULL, Josep	—	—	Vilanova de la Barca —Lleida—	1938	R
CASTEL CARCELLER, Manolo	—	—	Desaparegut		R
CAUS FARRÉ, Isidre	36	23	Ulldemolins —Tarragona—	23-12-1938	R
COMELLAS TOMÀS, Josep —Llaunaret—	—	—	Espuña —Osca—	14-4-1938	R
COROMINES MUJAL, Benvingut —Llibreter-	23	37	Camprodon	10-2-1939	R
CORTICHS RAFART, Enric	—	—	Santa Quitèria —Osca—		R
CORTINA GUITART, Antoni	40	19	Santa Creu de Joglars —Barna—	2-2-1939	R
COSTA CARDONA, Jacint —Cinto-	—	—	Desaparegut al front		R
COSTA COSTA, Josep	—	—	Serra de Pàndols	1938	R
COSTA FREIXA, Santiago	—	—	Sanaüja —Lleida—	12-1938/-1939	R
COSTA RIERA, Andreu	—	—	St.Salvador de Guardiola	4-1-1939	R
COTS , Climent —Climenço Tià—	—	—	Desaparegut		R
CREU , Valentí	—	—	Desaparegut		R
DAM GRIFOL, Joan	—	—	Sant Celoni —Barcelona—	24-1-1939	R
FARRERAS ÒRRIT, Salvador	27	32	Front d'Extremadura	10-8-1938	R
FAURA , Màrius —Fill Venanci—	—	—	Desaparegut		R
FELIU , Jaume —Colònia Vidal—	—	—	Hospital de Vitòria	28-3-1939	R
FLORES GARCIA, Pedro	—	—	Fn.de Portalrubio —Terol—	12-1937/2-1938	R
FLOTATS CAUS, Esteve	37	22	Terol	18-2-1938	R
FLOTATS SIMON, Josep —Roig-Merola—	24	—	Front de Terol	18-8-1938	R
FORNELLS CASELLAS, Joan —Agutzil—	—	—	Front de Terol	1937/1938	R
GALERA MARTINEZ, Josep	—	—	Hosp. de Fuencarral —Madrid—	20-10-1938	R
GARCIA CANO, Antonio	—	—	Front de Madrid	1936	R
GARDELL CARDERÉ, Pere	—	—	Front de l'Ebre	1938	R
GERMAN BARCELÓ, Pascual	—	—	Hosp. de Sant Pau —Barcelona—		R
GOL PUIG, Martí	—	—	Desaparegut		R
GOL RUI, Josep —Golet-	—	—	Guissona —Lleida—	13-1-1939	R
GOMEZ GARCIA, Julian —Esquilador—	39	21	—Acció de guerra—	3-2-1939	R
GOST RIERA, Andreu	36	23	Sudanell —Lleida—	27-12-1938	R
GRABAU SOLÉ, Josep	19	40	Belchite —Saragossa—	8-1937/3-1938	R
HERNÁNDEZ SÁNCHEZ, José	—	—	Parras de Martín —Terol—	14-3-1938	R
LACÁRCEL , Angel —Vidal—	—	—	Desaparegut		R
MALAGARRIGA VILALTA, Guillem	21	38	—Acció de guerra—	22-12-1938	F
MONTRAGULL RICARD, Josep Ma.-Gipillot-	21	38	Serra de Cavalls —Tarragona—	13-11-1938	R
MULA ROSA, Andreu	—	—	Ansó —Osca—	11-1937	R

Cognoms i nom —motiu—	Edat	Lleva	Lloc de la mort	Data	Exèrcit
MUNTADAS TRAYER, Lluís —Forner—	33	26	Clariana —Lleida—	5-1938	R
OBRADORS MAS, Urbici	—	24	Cervera —Lleida—	30-9-1938	R
ORRIOLS GALOBARDES, Miquel	32	27	Front de Balaguer	19-10-1938	R
OSSA SELLES, Ramon	—	—	-mort al front-	—	R
PARCERISA BALAGUER, Josep-Ros de Palà-	18	42	Tremp	1/2-1939	R
PAU JUNYENT, Isidre	—	—	Figueres	4-2-1939	R
PEDRAGOSA , Josep	—	—	Desaparegut	—	R
PEIPOCH PURRÀS, Pere	34	25	Serra de Pàndols	8-9-1938	R
PERARNAU VIÑAS, Lluís	—	—	Codo —Saragossa—	8-1937/3-1938	R
PEY FARRÀS, Albert	—	—	H. M. de Cervera —Lleida—	5-11-1938	(*)
PONS ALSINA, Ramon —Granger—	18	41	Desaparegut	—	R
PORTA POUS, Joan	—	—	Belchite —Saragossa—	8-1937/3-1938	R
POUS PERARNAU, Angel	—	—	Desaparegut al front	—	R
PUJOL PUJOL, Josep —Sastret—	—	—	Sec.de Codo-Belchite-Saragos.—	24-8-1937	R
PUJOL SANTAELÀRIA, Antoni —Ternet	—	—	Desaparegut al front	—	R
RIBA , Antoni —Colònia Manén—	—	—	Front d'Aragó	1938	R
RIBERA , Joan —Totò-	—	—	Serra de Cavalls	(?) 1-1939	R
RIU SOLANAS, Fermí	—	32	Codo —Saragossa—	27-8-1937	R
ROSA FLORES, Juan —Pocholo-	—	—	Retirada de Catalunya	1/2-1939	R
SAEZ GARCIA, José	—	25	Front de l'Ebre	10-9-1938	R
SALA VIDAL, Emili —Teuler grapal—	—	—	Front de Lleida	9-1938	R
SALA VIDAL, Salvador —Teuler G.—	—	—	Fuendetodos —Saragossa—	-1937	R
SALLES PERARNAU, Josep —fill de la Palmira	—	—	Front de Tremp	1938	R
SANCHEZ ITA, José —Benet-	25	32	Almudévar —Osca—	12-8-1936	R
SANCHEZ LOPEZ, Lucas —Perruques—	23	36	Front de l'Ebre	6-11-1938	R
SANCHEZ MARTINEZ, Victorio —Sangeli—	—	—	Talavera de la Reina —Toledo—	—	R
SERRA BALTERNA, Joan —Matarrucs—	—	—	Front de l'Ebre	1938	R
SERRA CODINA, Josep —Pitra—	—	—	Sant Celoni —Barcelona—	1-1939	R
SERRA PASSOLA, Ramon	—	—	Desaparegut al front	—	R
SIMON , Angel —Barber-	—	—	Cervera del Maestrat-Castelló-	14-3-1938	R
SIMON , Josep —fill Vigilant—	—	—	Desaparegut	—	R
SIMON BARAUT, Josep —Paleta-	18	42	Front de Tremp	1-1939	R
SIMON BONET, Angel	29	30	Alierta (?) -Front d'Aragó	14-3-1938	R
SOLÉ , Josep —Colònia Vidal—	—	—	Front de Terol	—	R
SOLÉ CAPDEVILA, Josep	—	22	Front de l'Ebre	3-8-1938	R
SUNYER ESCALÉ, Vicenç	—	—	Serra de Cavalls	24-11-1938	R
TEIXIDOR , Damià —El Moreno—	—	—	Desaparegut al front	—	R
TORRACABOTA , Lluís —Picarol—	—	—	Tardienta —Osca-	—	R
VENTURA JUBANY, Jacint	20	38	Belchite —Saragossa-	15-12-1937	R
VERGÉS TARROJA, Josep	24	33	Puente de los Franceses (?)	11-10-1936	R
VILA , Josep —fill sabater—	—	—	Front de l'Ebre	1938	R
VILA SANMARTÍ, Joan —Sargantana—	—	—	H.M.Vallfogona de Riucorb-T.	11-6-1938	R
VILALTA ESCLUSA, Josep —Moreno—	—	—	Front de Terol	—	R
VILANOVA PINYOT, Miquel-Colònia Prat—	—	—	-acció de guerra-	3-1938	R
VILARNAU ALEGRE, Lluís	33	27	Sector de Berga	31-1-1939	R
VILASECA BALMANYA, Ferran	—	—	Desaparegut	—	R
VILASECA MUNTADA, Ferran	19	41	Arfa —Lleida—	15-1-1939	R
VIVES CASTEL, Lluís —Taverna-	25	—	Canales del Ducado-Guadalaj.	9-12-1938	R
—, Eudalt —Manen-	—	—	sense notícies	—	R
Sagàs —No. hab. 1936: 506—					
COMELLAS FORNELL, Ramon —Armengol—	35	25	L'Espunyola —Barcelona—	25- 1-1939	R
GABARRÓS ESPELT, Joan —Rovira—	29	30	Cantallops —Tarragona—	1938	R
SERRA Ramon —Tomàs-	19	40	Serra de Pàndols	1938	R

Cognoms i nom —motiu—	Edat	Lleva	Lloc de la mort	Data	Exèrcit
Saldes —No. hab. 1936: 558—					
CAMPS SOLÉ, Josep —Serrat-	18	41	H.M. Cervera —Lleida—	25-11-1938	R
CARDONA ROCA, Francesc —Carinyena—	18	41	Seròs	3-1938	R
FARRÉ PONS, Pere —Torric-	18	41	Seròs	1938	R
PERARNAU PONS, Lluís —Joanet-	18	41	Front de l'Ebre	1938	R
PRAT PERARNAU, Ramon —Elias-	18	41	H.M. València		R
Vallcebre —No. hab. 1936: 558—					
CAPELLA COROMINAS, Pere	31	—	H.M. Cervera —Lleida—	25-11-1938	R
Vilada —No. hab. 1936: 824—					
BARS PLÀ, Josep	23	—	Desaparegut en guerra	—	R
PUJOL BARNIOL, Josep	—	28	Bellpuig —Lleida—	18- 8-1938	R
SELVA ARTIGAS, Ramon	24	35	Serra de Pàndols	10- 8-1938	R
SERRA ARTIGAS, Josep	23	37	Palència	4-1939	R
VILALTA CASAS, Vicenç	23	37	Torredo (?)	9- 4-1939	R
VIÑAS GUITART, Joan	35	25	Sector Oliola —Lleida—	17- 1-1939	R

(*) era presoner de l'exèrcit republicà, pertanyent al Camp de Treball No. 4 de Concabella —Lleida—. Morí a l'Hospital Militar de Cervera —Lleida.

Població civil morta a causa d'accidents derivats de la guerra

Cognoms i nom —motiu—	Edat	Lloc de la mort	Data	Causa de la mort
Avià				
COLL CASADEUS, Vicenç	11	Bosc de Cal Temporal	3-2-1939	Explosió de bomba
PARERA BRAUP, Enric	10	Avià	20-4-1939	Explosió de bomba
BERTRAN COMA, Antoni	11	Avià	20-4-1939	Explosió de bomba
PAJEROLS LLADÓ, Àngela	32	Cal Vímac	27-7-1938	Explosió de bomba
Bagà				
Jove no identificat	—	—	—	—
AMILLS CAMPRUBÍ, Ramon	45	Font del Faig	28-3-1939	Explosió bomba
VIVÓ SOLER, Francesc	8	Hospital Berga	21-2-1939	Explosió bomba a Bagà
Berga				
ESCRIU MAYOL, Jaume —Gras—	15	Hospital Berga	11-3-1939	Cremades bomba Cal Gras —Valldan—
ESCRIU MAYOL, Marcel·lí —Gras—	21	Hospital Berga	9-3-1939	Idem.
ESCRIU MAYOL, Maria —Gras—	11	Hospital Berga	11-3-1939	Idem.
ESCRIU MAYOL, Rossend —Gras—	18	Hospital Berga	10-3-1939	Idem.
MAYOL CAPDEVILA, Dolors —Gras—	49	Hospital Berga	9-3-1939	Idem.
MONTANER SARDÀ, Ramon	66	Hospital Berga	4-3-1939	Explosió bomba a Guardiola
TARRÉS BONET, Joan	62	Berga	23-2-1941	Explosió bomba
L'Espunyola —Municipi de Casserres—				
PRAT ISANTA, Josep	6	L'Espunyola	25-3-1939	—
PRAT ISANTA, Angel	3	L'Espunyola	25-3-1939	—
Sant Pere de L'Esglaiola —Municipi de Casserres—				
VILA CANAL, Concepció	32	Sant Pere de l'Esgl.	15-5-1938	—
Montmajor				
TORREBADELLA COTS, Josep —Obals—	52	Montmajor	1939	Explosió bomba llaurant el camp
TORREBADELLA SABATA, Josep	15	Montmajor	1939	Idem.
La Pobla de Lillet				
CASALS AMILLS, Josep	10	La Pobla de Lillet	24-4-1939	Explosió bomba al carrer
PRAT CABANAS, Joan —Violes-	58	La Pobla de Lillet	11-2-1939	Idem.
VIÑAS ALSINA, Ramon	10	La Pobla de Lillet	24-4-1939	Idem.
Sagàs				
SERRA TOMÀS, Josep —Tomàs-	11	Sagàs	8-2-1939	Explosió granada de nit
SOLER COMA, Josep	15	Sagàs	6-2-1939	Idem.

Les víctimes de la persecució religiosa al Berguedà —1936-1939—

per LLUÍS BADIA I TORRAS

Em demanen una relació de les víctimes de la persecució religiosa

desencadenada al nostre país aprofitant el desgovern dels primers mesos que seguiren, el juliol de 1936, al començament de la guerra civil, que foren morts a la nostra comarca o que, sent-ne fills, caigueren en altres llocs del país per la mateixa causa. És evident que no puc fer altra cosa que servir-me de les dades que he tingut a les mans i que em permeteren d'escriure el llibre *Martirologi Solsoní* aparegut a finals de l'any passat.

El primer problema que se'm presenta és el de mirar d'adaptar el que s'ha publicat dels arxiprestats — demarcació eclesiàstica— a la comarca —demarcació política o geogràfica— i, doncs, d'unes realitats territorials que no sempre encaixen. En el cas del Berguedà, però, podem dir que hi cauen dins, ben bé, els que l'any 1936 eren els arxiprestats de Bagà, La Pobla, Berga i gran part del de Gironella. Aquest darrer, llavors arribava fins a Navàs —on acabava el bisbat solsoní— i, ara, arriba només a Cal Marçal: en aquest estudi però, nosaltres haurem d'arribar fins a l'Ametlla de Merola que és on acaba el municipi de Puig-reig i la comarca del Berguedà.

També hi haurem d'incloure les parròquies de Viver, Serrateix i Sant Joan de Montdarn que si bé han canviat d'arxiprestat —llavors pertan-

yien al de Cardona i ara al de Navàs—, sempre han format part del Berguedà. Pels límits comarcals haurem de prescindir de Palmerola — que llavors era diòcesi de Solsona i ara ha passat a la de Vic— precisament perquè sempre ha format part de la comarca del Ripollès. En el Martirologi Solsoní sí que la hi vam incloure perquè precisament, l'any 1936, era de l'arxiprestat de Berga.

Visió general

El guió de l'àudio-visual que es féu servir per a la presentació del Martirologi, quan parla de la *zona del Llobregat* diu que *fou una zona intermitja comparant-la amb altres indrets... del nostre bisbat*. I aclareix més en unes altres referències.

BERGA.— *Cal remarcar la salvadora influència dels joves anarquistes de Berga —aquell grup d'idealistes capitanejats pel Ramonet Xic— que des del principi pogué protegir la vida dels religiosos i dels sacerdots de la ciutat, encara que no, els dels altres indrets de la comarca. La situació empitjorà quan aquella colla marxà al front de guerra, deixant la població en mans d'una altra mena de gent.*

ALT BERGUEDÀ.— *Per la part nord de la comarca, es deixà sentir la malèfica influència del Cojo de Màlaga de Puigcerdà. Casos com els dels mossens Francàs, Ripoll i Agustí Graell en són testimonis.*

GIRONELLA.— *A Gironella ja abans*

d'acabar el mes de juliol començaren les matances amb dos sacerdots —mossèn Santamària de Gironella i mossèn Armengou de Berga— i els quatre franciscans de La Portella.

PUIG-REIG.— *A Puig-reig, l'Ajuntament pogué salvar la vida dels sacerdots però no pogué evitar l'assassinat dels joves feijocistes Tulleuda i Serra.*

L'anterior esquema ens pot donar una idea de les circumstàncies de la comarca i ens permet d'avançar unes afirmacions:

1a. La capital del Berguedà no fou un focus de persecució com ho fou Cervera per a la Segarra i l'Urgell, però tampoc no pogué exercir una autoritat influent sobre la resta de la comarca com ho pogué fer el diputat Viadiu amb els seus homes per tot el Solsonès. Per això ha pogut dir el mateix Ramonet Xic que *el 22 de juliol, quan a la comarca i arreu es cremaven les esglésies, el rector de Berga tocava a missa primera.* —El Vilatà, número 56—.

I fins i tot es pot afirmar que *per les seves actuacions massa moderades, els Comitès dels pobles veïns titllaven de feixista el de Berga* —El Vilatà, número 56—.

Es pot comprendre que el seminarista Pere Tuyet —que després també cauria assassinat com tants d'altres a Santander— escrivís en les seves memòries en rebre una carta del mateix R.X. el seu amic: *L'acostament dels anarquistes berguedans*

als fejecistes ha resolt més problemes que totes les guerres de la història. —del llibre Pere Tuyet i Casafont. Berga, 1976—.

2a. Aquesta situació va durar a Berga fins que en Ramon Casals es va cansar de mantenir aquella difícil situació i se'n va anar voluntari al front de guerra amb la columna *Terra i Llibertat*.

Malgrat això, ni a Berga mateix no pogueren evitar que amb l'excusa de buscar diners o armes —?— es matessin, ja durant el mes de setembre d'aquell mateix any, dos sacerdots beneficiats de la parròquia berguedana. Menys encara, pogueren privar els escamots perseguidors que no estaven pas d'acord amb aquestes *actuacions moderades* de sortir per la comarca a fer el mal que a Berga no els deixaven fer.

3a. A Gironella, s'imposen els exaltats de seguida sobre les autoritats —que durant molts mesos només serviran de pantalla— i es maten capellans i laics ja des dels primers dies.

Josep Comelles i Busquets diu en unes declaracions al VILAT—Á— número 66, pàgina 24—: L'Alcalde, d'Esquerra Republicana, feia el paper de ninot ja que qui realment manava era la CNT...*Els assassinats van anar continuant...i es van acabar quan van succeir els fets de maig —1937— a Barcelona.*

4a. A Puig-reig, al contrari, *els de l'Ajuntament no es van deixar prendre tot el poder* i van imposar una certa i força eficaç autoritat: salvaren el rector —al que facilitaren la marxa a petició seva— i col·locaren els dos vicaris, mossèn Balaguer i mossèn Bajona, en feines d'oficina en centres oficials dins el poble. Els extremistes que volien matar corrien per fora i a les seves mans caigueren assassinats els joves fejecistes Miquel Tulleuda —de la colònia Vidal— i Jaume Serra —de Puig-reig però refugiat a la colònia Pons— i algun altre.

5a. Al Nord del Berguedà hi hagué alguns Comitès molt actius en la persecució —especialment els de La Pobla i el de Bagà— i, d'altra banda, fou camp abonat pels incendiaris i assassins que no podent fer mal a Berga s'escampaven arreu, aprofitant la impunitat d'aquells temps i la

indefensió dels pobles petits així com la confiança massa ingènua d'algun pobre rector de pagès.

Aquest és, a grans trets i segons les referències que hem pogut recollir, el panorama general de la persecució religiosa al Berguedà. Detallarem, ara, les circumstàncies personals d'alguna de les víctimes d'aquesta odíssea.

BERGA CAPITAL:

Sacerdots i religiosos residents o fills de Berga que foren assassinats. Mossèn Ramon Armengou i Lletjós. Fill de Berga, on havia nascut el 24 de juny de 1890. Des de 1929, s'encarregà del benefici de capellà de les Germanetes dels Pobres.

Quan esclatà la guerra, es refugià junt amb d'altres sacerdots i religiosos, al monestir de la Portella i al santuari de La Quar. El 31 de juliol, un escamot de milicians de Berga i de Gironella, s'hi presentà a primera hora de la matinada i el detingueren junt amb un altre capellà i quatre religiosos franciscans que s'hi havien refugiat també —un Germà llec que els feia de cuiner i uns estudiants— i després d'un llarg i penós calvari —de La Portella a Gironella passant per Farreres d'Olvan— els afusellaren junt amb uns seglars de Gironella al peu del cementiri d'aquesta població. Són:

Fra **Joan Ferri i Fuster, franciscà de Berga.**

Fra **Ferran Santañes i Surroca, estudiant teòleg.**

Fra **Antoni del Olmo i Monje, estudiant teòleg.**

Fra **Salvador Ribelles i Segura, estudiant teòleg.**

Quan els religiosos franciscans foren avisats que havien de desallotjar el convent, el dia 23 de juliol, un grup de sis estudiants acompanyats del germà Ferri es traslladaren al monestir de La Portella creient que així se salvarien els pocs dies que tothom creia que duraria la maltempada. La gent encara tenia present que *allò del 6 d'octubre* de 1934, havia durat molt poc.

També s'hi reunien diversos sacerdots de Berga i d'altres parròquies de la comarca.

L'escamot que ja hem dit anteriorment, també els féu presoners a ells i els portaren a matar al cementiri de

Gironella.

Pare Silvestre Pascual i Datzira:

Nascut a Moià el gener de 1878, professà franciscà, fou missioner a la Xina durant 18 anys i també tres anys a l'Argentina. De retorn l'any 1935, envellit per les malalties, se'l destinà a Berga. Ell i el P.Jou decidiren refugiar-se a Espinalbet, a casa de la família Gendrau. La matinada del 4 d'agost, un grup de milicians detingué en una casa veïna, els senyor Santandreu, secretari municipal que s'hi havia anat a refugiar. També s'emportaren el P. Silvestre amb l'excusa de prestar unes *declaracions* a Berga. Els mataren prop de la Font Negra i els tiraren en un barranc on al cap d'uns dies, els descobrí un pastor. Els baixaren a enterrar a Berga.

Pare Francesc Ramon i Boada:

Aquest és l'altre religiós franciscà del convent de Berga que fou mort a la comarca si bé no pas per gent d'aquí, sinó pels milicians de Sant Quirze de Besora.

Havia nascut a Vic l'any 1907. Començà a estudiar en aquell Seminari però més tard professà a l'orde franciscà dins del qual fou ordenat sacerdot l'any 1932. Després de doctorar-se a Roma, el curs 1935-36 havia estat professor de teòlegs al convent de Berga.

Després d'uns dies de refugi en famílies cristianes de Berga, decidí d'anar-se'n a casa seva i el 25 d'agost, agafà el cotxe cap a Sant Quirze acompanyat d'una bona dona per tal de dissimular millor la seva condició. A Sant Quirze hi arribà, però no li despatxaren bitllet per al tren de Vic sense passar pel Comitè i foren gent d'aquell organisme revolucionari els qui el portaren a matar entre Alpens i Borredà.

Quan el Ramonet Xic va saber que l'havien detingut, el va reclamar per telèfon molt enèrgicament, però li respongueren que *havia fet tard*.

Mossèn Joan Cabanes i Vilella

Mossèn Jaon Perarnau i Escobet

Eren dos beneficiats de la comunitat de Berga als quals se'ls tragué de casa seva el 26 de setembre de 1936, se'ls tancà al convent de Sant Francesc convertit llavors en presó i després d'un simulacre de judici foren portats a matar durant la nit a la carretera de Gironella a Prats; mos-

sèn Cabanes prop de Prats de Lluçanès i mossèn Perarnau prop del cementiri de Gironella.

Uns altres religiosos dels residents a Berga moriren assassinats en aquells tràgics temps—alguns després d'una persecució implacable— però tots ells a Barcelona o les seves rodalies:

—*Quatre franciscans*: **Bonaventura Oromí i Leonard Tersa** —7-X-36—; **Antoni Climent i Bernadí Dam** —3-XII-36—.

—Un Germà de les Escoles Cristianes —La Salle—: **Florenci Miquel García i Arce**, a Barcelona el 13 d'octubre de 1936, quan sortia del refugi de casa del Dr. Agustí Ferrer per anar-se'n a València.

—*Dos claretians*: **Els Pares Lluís Berenguer** —21-IX-36 i **Antoni Junyent** —18-VIII-36—.

També foren víctimes de la persecució religiosa en diversos indrets i circumstàncies els següents fills de Berga, sacerdots o religiosos:

Mossèn **Josep Obiols i Compte**. Fou assassinat a Cervera el 5 d'agost del 36.

Mossèn **Enric Navarro**, resident a Sabadell, fou mort a Badalona on s'havia anat a refugiar, el 7 d'agost de 1936.

Germà **Modest Pamplona**, de La Salle, que trobà la mort a Reus el 28 d'agost.

Pare **Lluís Colomer**, franciscà, que si bé havia nascut a Centelles, —Osona— des d'infant residí a Berga i que fou assassinat per gent de la tristament famosa *Columna de Hierro* a Castelló de la Plana el 2 d'octubre.

Germà claretia **Josep Casals**, assassinat a Vic, després d'una llarga i dolorosa odissea, el 12 d'octubre.

Mossèn **Pere Tuyet**, seminarista, fou assassinat a Santander el 15 de gener de 1937. Quan ell havia aconseguit salvar-se, tornà de Bilbao a Santander per ajudar un seu company de refugi, el rector de Solares, i capturats tots dos, els portaren a matar.

Fra **Federic de Berga**, caputxi, fou mort a Barcelona el 16 de febrer de 1937.

Pensem que, sobretot aquest darrers, abonen la idea que la persecució religiosa no fou deguda a una explosió popular momentània, sinó que fou molt més llarga i sistemàtica.

VILADES

Una de les nombroses creus que al Berguedà recorden la mort de sacerdots durant la Guerra.

DE LA RESTA DE LA COMARCA

Per aquest estudi podem dividir el Berguedà en dues zones considerant la ciutat de Berga com a centre: la zona Nord i la Sud.

ZONA NORD

Durant els mesos que van de l'agost de 1936 al març de 1937, hi foren assassinats sis sacerdots dels residents en aquesta àrea geogràfica.

Mossèn **Jeroni Roca i Rossell**. Nascut al Pont de Rabentí —Cercs— l'any 1881 fou ordenat capellà el 1906. Aquell juliol era rector de la parròquia de Sant Llorenç prop Bagà —Guardiola de Berguedà— on havia arribat feia uns deu mesos. No es mogué de casa fins que el Comitè li ordenà de marxar-ne el 22 de juliol; es refugià al santuari de Gresolet —Saldes— on l'anaren a matar un milician de Bagà la matinada del 4 d'agost.

Mossèn **Domènec Rafart i Gabarrós**. L'any 1936 era capellà del santuari de Lourdes de la Nou d'ença de 1910. S'havia distingit per la seva devoció i activitat a favor d'aquell santuari maria, arribant-ne a escriure una petita història.

Es refugià a casa d'un germà seu a Avià, però a la vista de l'afany antireligiós del Comitè d'aquell poble, se n'anà a una casa de pagès de La Coma. El 25 d'agost, gent dels Comitès de Sant Llorenç i de Fígols organitzaren una ruta incendiària per les parròquies i santuaris muntan-

yencs, el descobriren a ell i el van matar abans d'arribar al poble de Valls, —d'on era fill i esperava que els seus compatriotes el salvessin—, en el lloc que encara avui s'anomena *el revolt del capellà*.

Mossèn **Josep Vinyes i Valls**. Aquell juliol fatídic era rector de La Baells. Havia nascut a La Guàrdia de Merlès l'any 1873.

No es mogué de la rectoria, confiat en què si no tenia res a veure amb l'aixecament militar, no li havia de passar res... Més tard, però, anà a refugiar-se al Molí de la Sala d'on, a causa d'uns registres i de la seva poca salut, decidí tornar a la seva rectoria.

Allí l'anaren a buscar un grup de milicians de Berga que rondaven per la comarca i l'anaren a matar prop de Vilada. Era el dia 1 de setembre de 1936.

Mossèn **Agustí Graell i Farràs**. Era fill del bisbat d'Urgell però estudià a Solsona, sent-hi ordenat l'any 1899.

Des de 1916 era rector de la Poble de Lillet. A partir del juliol de 1936 el Comitè el tingué vigilat i confinat: primer a Ripoll i després a La Poble mateix. A principis d'octubre l'agafaren i li feren seguir un calvari buscant uns diners que no tenia: finalment, a Solsona, uns seus parents els en donaren amb la paraula —!— dels milicians de respectar-li la vida. Arribant però, a La Poble, organitzaren un espectacle macabre amb as-

sistència de gent dels Comitès veïns prèviament convidats, i l'assassinaren al peu del cementiri, axafant-li després el cap amb una pedra. Era la nit del 12 d'octubre de 1936.

Mossèn **Emeteri Ripoll i Boixader**. Havia nascut a Bagà el 2 de setembre de 1910. Ordenat sacerdot el juny de 1935 feia un any que era vicari de Castellar de N'Hug. Veient les seves vides en perill, ell i mossèn Ricart, llavors ecònom de Bagà, decidiren passar a La Cerdanya, però tot un seguit de dificultats els feren tornar endarrere.

Fou maltractat i perseguit de nou i això el feu decidir de passar la frontera el 20 de desembre de 1936 junt amb un jove de Torroella de Montgrí. Detinguts a Puigcerdà, dos dies després els portaren a matar a la collada de Toses, sense deixar rastre.

Mossèn **Joan Francàs i Traveria**. Nat a la Pobla de Lillet l'any 1868 i capellà des de 1895, d'ençà de 1919 era encarregat del santuari de la Mare de Déu de Falgars.

Els primers mesos romangué amagat a La Pobla i més tard en una casa de pagès. El 17 de gener de 1937, a causa de la seva poca salut, es traslladà a Manresa, a casa d'uns parents, pensant estar més segur. Sembla, però, que algú el descobrí i uns milicians de Puigcerdà l'anaren a detenir, al·legant *declaracions* a La Pobla. El passaren realment per aquella població, segons testimonis, però se l'emportaren i desaparegué en algun racó de la collada de Toses, perquè no consta que arribés a Puigcerdà, el 20 de març de 1937.

ZONA SUD

En aquesta part de la comarca foren vuit —entre sacerdots i laics— els que moriren en mans dels perseguidors. El primer fou un jove seglar que residia a la Colònia Vidal —Puig-reig— i el darrer, un sacerdot de Gironella descobert per les patrulles del SIM que buscaven desertors en una època —desembre de 1938— en què, almenys teòricament, en el territori de la República s'havia restablert la *llibertat de cultes*...

Miquel **Tulleuda i Viladrich**. Havia nascut a Brics —Solsonès— però, orfe de pare, amb la mare i els germans vingué a viure i a treballar al Llobregat. Fou un dels més actius mi-

litants de la Federació de Joves Cristians de Catalunya a la Colònia Vidal on residia encara que darrerament treballava a la Colònia Rosal.

S'amagà, els primers dies, per Castelladral junt amb d'altres perseguits, però volgué tornar a casa per ajudar la mare i els germans petits. Fou detingut i portat a Puig-reig i uns milicians sindicals el portaren a matar a la Corbatera, més avall de Sallent, la nit del 29 de juliol de 1936.

Mossèn **Pere Santamaria i Solé**. Era vicari de Gironella i consiliari del grup de la F.J.C. d'aquella vila. Havia nascut a Torà i fou ordenat sacerdot l'any 1935.

El 22 de juliol marxa a refugiar-se a La Portella. Detingut allà junt amb mossèn Armengou de Berga i els quatre franciscans, dels que ja hem parlat, amb ells passà el calvari i també fou assassinat a les parets del cementiri de Gironella.

Mossèn **Josep Nadal i Garcia**. Havia nascut a Verdú i el juliol de 1936 era capellà encarregat de la tenència de Casserres, l'Esgleüola. Havia estat ecònom de Vergós Garrejat —La Segarra—, del 1913 al 1917 que vingué al Berguedà.

Els primers dies d'aquell estiu sagnant, per por dels perseguidors del Llobregat —especialment dels de Gironella— marxà cap a Vergós, ignorant que la Segarra era molt més perillosa que no pas el Berguedà. El 10 d'agost, acabat d'arribar, el detenen els milicians de Cervera que duïen a matar el Germà Cassany, claretià i els assassinaren en el terme de Sant Pere dels Arquells, prop del Mas Claret que fou un holocaust claretià unes setmanes més tard.

Mossèn **Josep Barniol i Armengou**. L'any 1936 era capellà de l'Ametlla de Merola. Havia nascut feia 54 anys a La Valltan.

La gent de l'Ametlla —que s'havien fet, com a moltes colònies, el seu propi Comitè per evitar que els exaltats dels pobles veïns s'hi fiquessin a manar— salvaren i guardaren els seus capellans. Més endavant, però, ell volgué anar a casa d'un seu germà que vivia a Avià i l'hi acompanyaren per assegurar-li la vida durant el viatge. El Comitè d'Avià l'anà a detenir —deixant per mort el germà que el volia defensar— i, després

d'una nit de tortura el portaren a matar a la carretera de l'Espunyola a Casserres, la matinada del 19 d'agost de 1936.

El germà, portat urgentment a l'Hospital de Berga, pogué salvar la vida.

Mossèn Manuel Tarrés i Camps. Nascut a Olvan l'any 1877 i ordenat sacerdot el 1903, era capellà de la Colònia Rosal des de l'octubre de 1922.

Espantat davant dels assassinats de directius de la mateixa Colònia, s'amagà a La Quar; però perseguit hagué d'anar d'un bosc a l'altre fins que esgotat i malalt, el detingueren els milicians de Berga i l'entregaren als de la Colònia Rosal. Aquests, se l'emportaren i el van assassinar a la cruïlla de la carretera de Manresa amb la de Gironella a Prats de Lluçanès, el 2 de setembre de 1936.

Mossèn Josep Boixader i Serra. Havia nascut a Sagàs el novembre de 1891 i fou ordenat prevere l'any 1916. El juliol del 1936 era vicari d'Olvan des de 1933. Buscà refugi en una casa de pagès de bona gent de la parròquia, però els perseguidors l'anaren a detenir allà i el portaren de Prats, el 19 de setembre de 1936.

Jaume Serra i Maleret. Fundador i president del grup 212, *Llum i Guia* de la F.J.C. a Puig-reig. Malgrat les amenaces anteriors, no volgué amagar-se, però quan van assassinar el seu company fejecista Miquel Tulleuda, se n'anà a viure amb uns oncles a la Colònia Pons: com que treballava a la Marçal, així no es deixava veure per Puig-reig. Això no fou obstacle perquè un grup de milicians de la població l'anés a esperar sortint del treball i l'assassinessin al peu del camí interior que uneix les dues colònies esmentades, el 23 de setembre de 1936.

Mossèn Josep Bartrina i Franquesa. Nascut a Gironella l'any 1891, sacerdot des de 1915, era el capellà de la colònia Viladomiu Nou d'ençà de 1933. En començar la persecució es refugià en una masia prop de Puig-reig i més tard, en una altra de Serrateix.

Passats els primers mesos, —cap a mitjans de 1937—, decidí dedicar-se a l'església clandestina, anant d'una casa a l'altra de pagès i encara a Car-

dona i altres poblacions on hi havia cristians que necessitaven els seus serveis religiosos.

A mitjan 1938, el govern de la República havia decretat la *llibertat de cultes* però molta de la seva mateixa gent armada no en féu cap cabal. Descobert mossèn Bartrina per una patrulla del SIM —Servei d'Informació Militar—, que teòricament buscava només desertors, fou detingut l'1 de desembre de 1938, assassinat i tirat en un barranc dels boscos de Serrateix. Les seves restes tardaren anys a trobar-se —a principis de 1946— i només es pogueren identificar per unes peces de roba i un cinturó mig consumits.

També foren occits per la persecució, en diversos llocs de Catalunya, onze sacerdots i religiosos fills del Berguedà.

DE LA ZONA NORD

Pare **Mateu Casals i Mas**, claretià. Nat a Bagà el 1883, fou assassinat a Terrassa, a primers de setembre de 1936.

Mossèn Joan Burniol i Orriols i mossèn **Joan Camps i Burniol**. Oncle i nebot, fills de Castellar de N'Hug, rector i vicari de Miralcamp —Pla d'Urgell— l'any 1936. Tots dos foren morts a Lleida: el primer el 22 de juliol per un milicià que el veié amb la sotana dalt d'un camió i el segon, procedent de la presó de Lleida, al cementiri de la capital del Segrià el 30 de desembre del mateix 1936. Son famoses i profundament edificants les cartes que mossèn Joan Camps escriví durant el temps de la seva condemna a mort, estant en capella a la presó de Lleida.

Mossèn **Josep Cirera i Prat**. Fill de La Baells, va estar-se vint-i-cinc anys de rector a Sidamon i l'any 1936 en feia tot just un que ho era de Molle-russa. Després d'unes setmanes de refugi a Vilanova de Bellpuig, fou detingut, portat a Sidamon i assassinat a les parets del cementiri de Molle-russa, la nit del 27 d'agost de 1936.

Mossèn **Josep Colom i Alsina**. Era fill de Súrria però amb la seva família anà a viure a Casserres i d'allí sortí cap al Seminari. Estudià també a Tarragona i hi fou ordenat sacerdot pel llavors cardenal Vidal i Barraquer — que havia estat bisbe de Solsona—. Aquell juliol fatídic, era vicari del

cardenal i després també assassinat al coll de Lilla. La nit del 3 al 4 d'agost, l'assassinaren prop de Vallmoll, al peu de la carretera. L'any passat va editar-se, a Montblanc, un llibret de poesies seves entre les quals hi ha la que deixà inacabada estant a la presó d'aquella ciutat.

Pare **Candi Casals i Sunyer**. Havia nascut a Malanyeu, l'any 1897 i, com a missioner del P. Claret, l'ordenaren sacerdot el 1920. Des de l'any 1934 era el superior de la comunitat claretiana de Gràcia — Barcelona—. Detingut per uns milicians en un escorcoll domiciliari, fou torturat i assassinat el 27 de juliol de 1936.

ZONA SUD

D'aquesta zona n'eren fills els capellans i religiosos que trobaren una mort martirial en diversos llocs de Catalunya.

Germà **Marc Canals i Pons** i l'estudiant Joan Costa i Arnaus, claretians. Fills de l'Ametlla de Merola, el primer fou mort a Barcelona el 17 d'agost i el segon, probablement a Lleida, baixant del tren, el dia de sant Jaume del mateix 1936.

Mossèn **Josep Rovira i Camps**.

Havia nascut a Viladomiu Nou — Gironella— i l'any 1936 era adscrit a la parròquia de Rubí, com auxiliar del que fou també rector màrtir mossèn Guardiet. Mossèn Rovira pogué escapar-se de la persecució del poble, però fou descobert en un escorcoll casual per una patrulla a la pen-sió on vivia fent de cambrer i portat a matar el 15 d'agost de 1936.

Mn. **Pius Salvans i Coromines**. Fill de La Guàrdia de Merlès, l'any 1936 era capellà de la comunitat escolar de La Salle a Mollerussa. L'amagaren uns bons amics però davant de l'assassinat del rector mossèn Cirera —el 28 d'agost— i l'empresonament a Lleida d'uns germans de La Salle i una trentena de seglars del poble, no volent perjudicar els que el guardaven, se'n tornà al seu pis.

La matinada del 3 de setembre el detingueren i el portaren a matar a les parets del cementiri de Molle-russa.

Mossèn **Pius Salvans** és l'únic sacerdot solsoní inclòs en un procés de beatificació: el que encapçala el bisbe Borràs i on consten també, entre d'altres, els 23 monjos de Montserrat assassinats en aquella trista època.

Lluís Badia i Torras

M
A
R
T
I
R
O
L
O
G
I
S
O
L
S
O
N
Í

DELEGACIÓ DIOCESANA DE MITJANS
DE COMUNICACIÓ SOCIAL
BISBAT DE SOLSONA

CALENDARI I LOCALITZACIÓ DE L'HOLOCAUST RELIGIÓS DEL BERGUEDÀ.

1936

JULIOL

22	Lleida
25	Lleida
27	Barcelona
29	Sallent
31	Gironella —6—

AGOST

4	La Font Negra Santuari de Gresolet Vallmoll —Alt Camp—
5	Cervera
7	Badalona
10	Sant Pere dels Arquells —La Segarra—
15	Barcelona
17	Barcelona
18	Barcelona
19	L'Espunyola
25	Borredà Valls-Sisquer
27	Mollerussa
28	Reus

SETEMBRE

1	Vilada Terrassa
2	Gironella
3	Mollerussa
19	Merlès
21	Barcelona
23	Colònia Pons —Puig-reig—
26	Gironella —2—

OCTUBRE

2	Castelló de la Plana
7	Barcelona- Montcada —2—
12	La Pobla de Lillet Vic
13	Barcelona

DESEMBRE

3	Barcelona —2—
22	Collada de Toses
30	Lleida

1937

GENER

15	Santander
16	Barcelona

MARÇ

20	Collada de Toses
----------	------------------

1938

DESEMBRE

1	Serrateix
---------	-----------

RESUM

Aquesta és, molt resumida, la trista història de la persecució religiosa al Berguedà. Qui s'interessi per més dades, pot trobar-les en el Martirologi Solsoní. El resum estadístic pot ser el següent:

Berga ciutat

Residents a Berga el juliol de 1936	
Sacerdots morts a la comarca ..	3
Religiosos morts a la comarca ..	6
Religiosos morts a fora	7
Total	16

Fills de Berga, residents i morts fora	
Sacerdots	2
Religiosos	4
Seminarista	1
Total	7

Berguedà —comarca—

Residents a la comarca	
Sacerdots morts a la comarca ..	11
Sacerdots morts a fora	1
Laics	2
Total	14

Fills de la comarca residents i morts fora	
Sacerdots	6
Religiosos	4
Total	10
Total víctimes	47

Resum

Sacerdots	23
Seminarista	1
Religiosos	21
Laics	2
Total	47

Lluís Badia i Torras. Llicenciat en Hispàniques i autor del Martirologi Solsoní.

Inventari del patrimoni artístic i documental, religiós i civil, desaparegut durant la guerra civil

per RAMON VILADÉS I ROSA SERRA

Parlar del patrimoni documental i artístic perdut en l'última Guerra Civil és fa molt difícil: sorgueixen una munió de problemes, que tot i que hom intuïa, no s'han pogut resoldre: testimonis orals sovint contradictoris, reticències, por, manca d'inventaris anteriors a la guerra que permetrien avaluar les pèrdues, manca de material fotogràfic d'arxiu, etc.

També és una tasca desagrida perquè, al cap i a la fi, no es res més que un gran llistat, un inventari de pèrdues irrecuperables, definitives. Ens planyem de la gran riquesa perduda de segles i segles, cremada i destruïda per l'odi i la ignorància, un llegat molt valuós per una comarca que, com la nostra, no era especialment rica en aquest patrimoni.

Cal dir que no tot s'ha perdut en l'última guerra. Les guerres i la conflictivitat del s.XIX i dels segles anteriors també varen destruir arxius i patrimoni artístic; també moltes obres d'art són avui en mans de particulars que se les varen fer seves aprofitant els desgavells d'uns anys difícils. Però Déu n'hi do de la destrucció de la nostra última guerra, tan propera en el temps, en ple segle XX!

Tot i que es varen cremar arxius i es varen destruir edificis civils, no ens estalviarem de dir el que tothom sap, que fou el patrimoni documental i artístic religiós el que va patir-ne les conseqüències més dures, i

amb escriu. No ens toca a nosaltres parlar de l'anticlericalisme tradicional a l'estat espanyol des del s.XIX, ni de les raons que varen desencadenar aquests fets ni de l'immobilisme, ni de la desídia de les autoritats i persones responsables que ho varen permetre, que no varen fer ni dir res per aturar-ho.

Hem de dir però, que la Generalitat de Catalunya va intentar d'evitar la destrucció d'edificis, d'arxius, de biblioteques i de tresors artístics de l'Església. El conseller de Cultura, Ventura Gassol, i el de Governació, Josep M. España, foren els encarregats d'evitar els desastres, tot i que els va ser gairebé impossible; el 21 de juliol de 1936 la Generalitat va emparar tots els edificis que encara no havien estat atacats per evitar-ne la destrucció, i es va crear un equip encarregat del salvament del tresor artístic i monumental de Catalunya —Duran i Sanpere, Josep Gudiol, Jordi Rubió, Floch i Torres, etc.— (1).

Malauradament l'actuació de la Generalitat a les nostres comarques és poc coneguda; la Generalitat va encarregar la tasca de salvar el Patrimoni Artístic i Documental de Manresa, del Bages i de les comarques veïnes a Lluís Rubiralta i Garriga, un home destacat per les seves activitats culturals ja que era president del Centre Excursionista de Montserrat i membre de l'entitat *Amics de l'Art Vell* (2). Gràcies al seu

esforç va aconseguir guardar, en un amagatall de la Cova de Sant Ignasi de Manresa, peces d'important valor.

En les seves memòries, *Dos anys, dos mesos i nou dies al Servei del Patrimoni Artístic i històric sense sou ni retribució*, explica la seva tasca: entre els molts objectes que va salvar hi ha peces del Berguedà: la lipsanoteca d'alabastre del monestir de la Pobla de Lillet, *uns pots de fusta, —serien lipsanoteques?— de forma rodona i quadrada, alguns pintats, procedents de Lluçà, de la Portella, de Sta. Maria de les Esglésies i de Serrateix; un pot de ciment de Serrateix i dos pots de vidre, de Pedret; també una Veracreu, calzes, copons, una custòdia de plata, una imatge de plata del Nen Jesús de la Pobla de Lillet; set làpides sepulcral, procedents de Serrateix, i una estela funerària romana, del segle IV del mateix indret; diverses verges romàniques i gòtiques, tallades en fusta i policromades, i d'altres esculpides en pedra, procedents de Falgars, de la Pobla de Lillet, de la Seu de Manresa, de Pujalt, de Borredà, de Fontanet, etc.* (3).

Les circumstàncies difícils en què es va realitzar el treball no varen permetre una deguda catalogació; als magatzems del Museu de Manresa hi ha força peces artístiques —talles, retaules barrocs, etc.— que encara no s'han pogut identificar, alguns dels quals, per què no, poden ésser

del Berguedà. Al Museu de Manresa encara es conserva la Lipsanoteca d'alabastre de Sta. Maria de Lillet, una de les grans peces del Museu. Què va passar amb la resta de materials?, és encara al Museu?, es va perdre?

Pel que fa a Berga, Miquel Joseph (4) diu que *Entre moltíssim objectes recollits en els pobles de les rodalies, que van esser guardats a l'Ajuntament, hi figuren tres notables retaulles gòtics procedents de St. Llorenç de Morunys; dues grans teles de Viladomat, del monestir franciscà de Berga, i diverses peces de valor artístic i decoratiu pertanyents a col·leccions particulars.*

També hi va haver persones que pel seu compte es van jugar la pell intentant salvar una imatge o un fons documental. Mossèn Montanyà, rector de Saldes durant i després de la guerra, explica en el seu *Memorandum* (5) la salvació de la Marededeu de Gresolet: *El vint-i-dos de juliol de 1936, per tal d'evitar tota sospita i les consegüents i perilloses recerques, es va substituir la Sda. Imatge per una Verge antiga que hi havia a la mateixa Sacristia de Gresolet. Als primers temps de persecució el preciós tresor fou amagat dintre d'un buc d'abelles, col·locat entre molts d'altres. Allà es conservà magníficament bé. Al cubert de cap casa era molt perillós d'amagar-li, com tampoc podia amagar-se en cap cova, ni bauma d'aquells cingles, puix no quedà forat, ni amagatalí que no habitessin els desertors i fugitius.*

L'arna es una cosa sagrada, que tothom respecta en aquest país, i, per tant, un deso assegurat i lliure de tafaneries intempestives. Vingué, però, la reculada del Aragó del 38, i alguns fugitius, afamats, començaren a molestar els bucs dels voltants en busca de mel, çó que obligà a cercar un altre deso mes segur per a la Sda. Imatge. Prou se la embolcallà amb mantes com millor se sapigué, pero els embolcalls s'empaparem d'humitat de tal manera que la Sda. Imatge va perdent tota la bella i escaienta decoració que l'enjojava. En tal pessim estat ha quedat que, tement una trencadissa, en lloc de portar-la amb tabernacle en la solemne manifestació comarcal del quatre de Juny amb motiu de

restituir-la al seu lloc d'honor, he optat per a portar-la jo mateix a pes de braços i descalç, com tenia promés.

Les notes autobiogràfiques de Jaume Santcrisòfol, rector de l'Esglaïola, expliquen com de nit salvaren el Sant Crit de l'església de Santacreu de Montclar, agasant-la en un paller de cal Circovers durant dos anys i mig; el masover de Santacreu va encendre una fogata simulant la crema de la imatge (6).

És interessant també el testimoni de Ramon Casals i Orriols, àlies *Ramonet Xic* sobre la crema i destrucció del patrimoni religiós a Berga i que reproduïm: *Per calmar els ànims i per evitar accidents, els de la UHP —Unión de Hermanos Proletarios— van tancar les portes de totes les esglésies de Berga però, van deixar les claus interiors al rector i als frares perquè en fessin l'ús que creguessin convenient.*

Mentrestant, Josep Viladomiu va ter que s'aturessin a Gironella i que se'n tornessin uns autocars que pujaven de Sallent i Balsareny, carregats de gent disposada a cremar les esglésies de Berga...

La UHP de Berga es va reunir i va decidir: abans que ens destrueixin les esglésies barroerament, les destruïrem nosaltres, però com cal. Els dies 23 i 24 de juliol van dur a terme el seu pla d'acció. Per començar, van comissionar Ramon Calonge i Manuel Grau, com a entesos en qüestions artístiques per tal que salvessin les obres d'art que hi pogués haver a Sant Pere, Sant Francesc i Sant Joan. A continuació, amb les portes tancades, ordenadament, en grups de vuit o deu, van agafar tot allò que era de fusta —bancs, sants, altars— i ho van portar a l'Hospital i a les Germanetes per tal que ho utilitzessin per a fer foc. A la plaça de Sant Pere no es va cremar res.

Un cop enllestides totes aquestes tasques, van muntar un espectacle perquè tothom veiés que la destrucció ja s'havia dut a terme. Van obrir les portes de l'església. Tot el que era de guix i allò que no servia per fer foc perquè no era de fusta ho van tirar escales de Sant Pere avall. A la plaça, ho van carregar en una camioneta i ho van anar a llençar en un terraplé. Els qui ho van veure van interpretar que s'havien destruït els

sants de l'església de Sant Pere.

Vam muntar un espectacle fent molt d'enrenou perquè els de la comarca s'assebentessin que a Berga ja s'havien enderrocat les esglésies i així no vinguessin els de fora per fer-ho ells ...La mateixa operació es va fer a les esglésies de Sant Francesc i de Sant Joan, però sense espectacle, a porta tancada (7).

El testimoni de Ramon Casals coincideix plenament amb altres testimonis consultats; pel que fa a la destrucció de les imatges i retaules de les esglésies de Berga cal esmentar l'excel·lent testimoni del Mn. Rodergas, beneficiat de Berga que va anotar als marges de l'obra de Jacint Vilardaga *Efemerides Bergadanas*, el que estava passant, dia a dia: *Dia 25 de juliol de 1936 —dissabte—: Comencen la crema del interior de les principals iglésies de Berga. Sta. Eulàlia —parroquial— fou la primera. La major part dels sants han sigut destrossats i cremats al terraplé situat al passeig de la Indústria. Els ornaments d'altar i dels sacerdots també destruïts. L'estat en general de coses continua essent paboros. El Comitè Revolucionari de Berga sembla esser concient i voldria evitar tanta ruïna i desolació, mes diuen que de cap manera poden contenir els demés comitès forasters que van i venen de nostra ciutat a Manresa. El Comitè Revolucionari se ha incautat de la Rectoria, convent de Sant Francesc, casa dels Pp. Misericòrdia, col·legi Saló. Dels convents de monges també se n'han incautat si bé que les religioses hi viuen encara però vestides de Senyores (8).*

El mateix Ramon Casals explica que *Els del Comitè i els de l'Ajuntament sabien que la imatge de la Marededeu de Queralt i les seves valuoses corones eren amagades a Cal Capellera. Van anar-les a buscar i les van portar a la Casa de la Vila. La imatge de la Marededeu s'hi va estar fins que van entrar els franquistes. Les corones les va guardar Pau Santandreu, a la Caixa de Pensions. Els Tresors de Queralt que eren amagats al dipòsit del Santuari, una nit, varen ésser robats (9).*

N'hi ha molts de testimonis, de vivències i de records sobre aquest tema, però molt pocs són recollits; gràcies a la tasca feta per la revista

El Vilatà i més concretament en la sèrie *50 anys de la Guerra Civil*, dirigida per Daniel Montaña i Josep Rafart, coneixem més bé el que va succeir. Així, per exemple, gràcies a la intervenció del Farmacèutic de la Pobla de Lillet, de Ramon Orriols i del Mas es va poder salvar el Sant Crist Romànic del Monestir i la Maretedéu de Falgars (10). Gràcies a totes aquestes persones, avui encara tenim una part d'aquell patrimoni del qual podem sentir-nos orgullosos, un patrimoni que cal conservar, restaurar i donar a conèixer com una preuada i petita mostra.

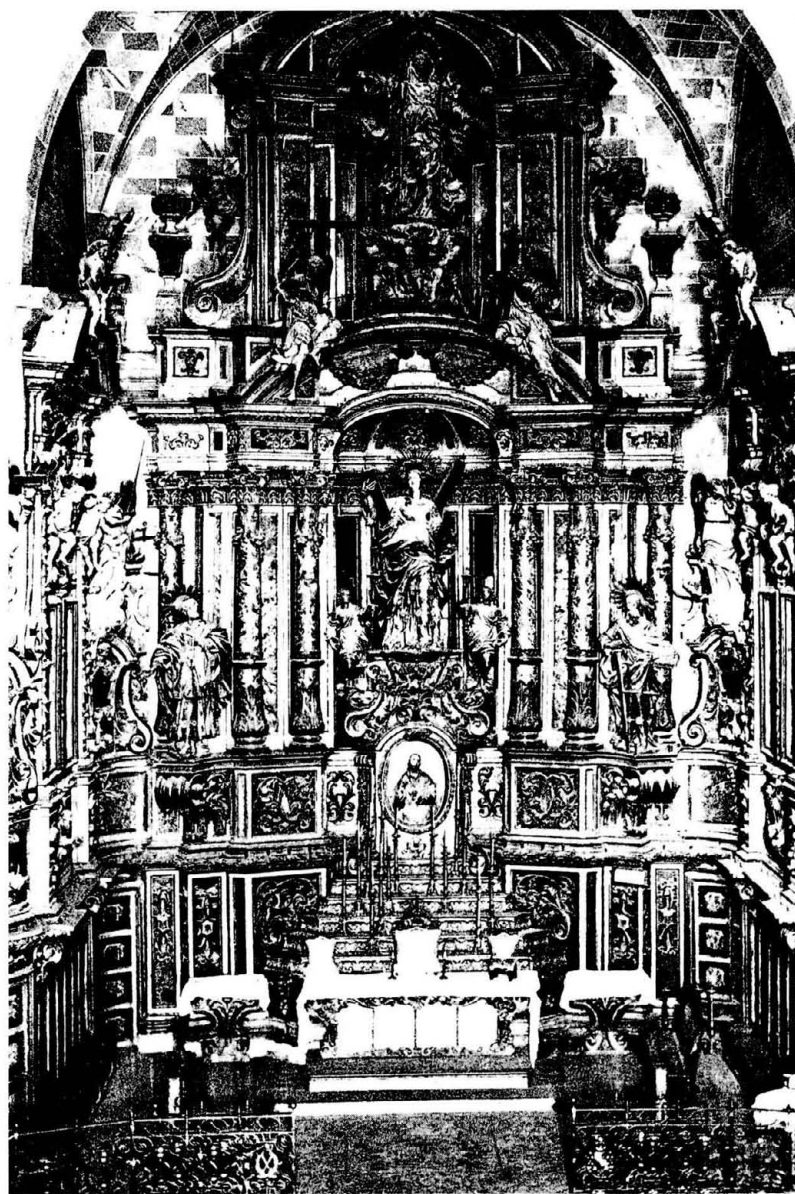
El patrimoni documental:

Ens és molt difícil avaluar el que contenen els arxius parroquials i els dels Ajuntaments abans de la guerra civil car no es conserven inventaris, però sabem que alguns de molt importants varen ser malmesos durant les guerres carlines del segle XIX; aquest és el cas per exemple, de l'arxiu de l'Ajuntament de Berga i del de Puig-reig —1875—. Els Ajuntaments de la Pobla de Lillet, Bagà, Borrerdà i Gironella, sens dubte, tenien importants fons notariais. Hi havia les Actes, la comptabilitat, la correspondència, la documentació oficial, l'administració, les lleves, etc.

A les parròquies hi havia els fons més important: llibres de les Confraries, administracions religioses, notariais —compra-ventes, èpoques, testaments, capitols matrimonials, etc.— -car els rectors eren també notaris—, pergamins dels segles medievals i dels primers anys de l'època moderna, llibres de registre —baptismes, defuncions, matrimonis—, biblioteca religiosa, etc.

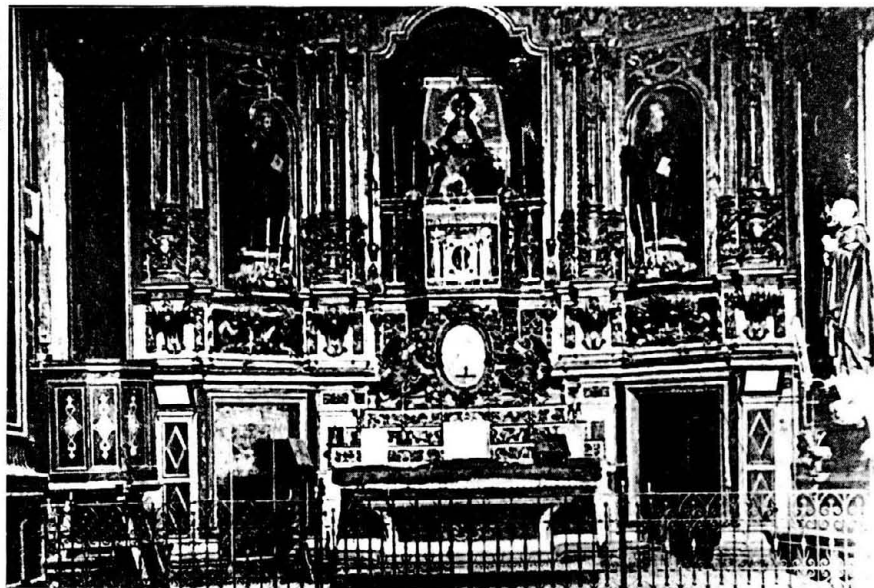
Alguns del arxiu parroquials es varen salvar gràcies als mateixos capellans i a l'interès de les autoritats republicanes que, conscients de la seva vàlua, varen rescatar-los dels seus llocs d'origen abans de la crema i destrucció. Es varen traslladar a llocs diferents, força dispersos i per la relació que en tenim no podem deduir el criteri; imaginem que les circumstàncies obligaven a traslladar-los allà on es podia. Segons un llistat de les Oficines de Recaptació de la Generalitat publicat pel Butlletí del bisbat de Solsona

ARXIU LUIÇI

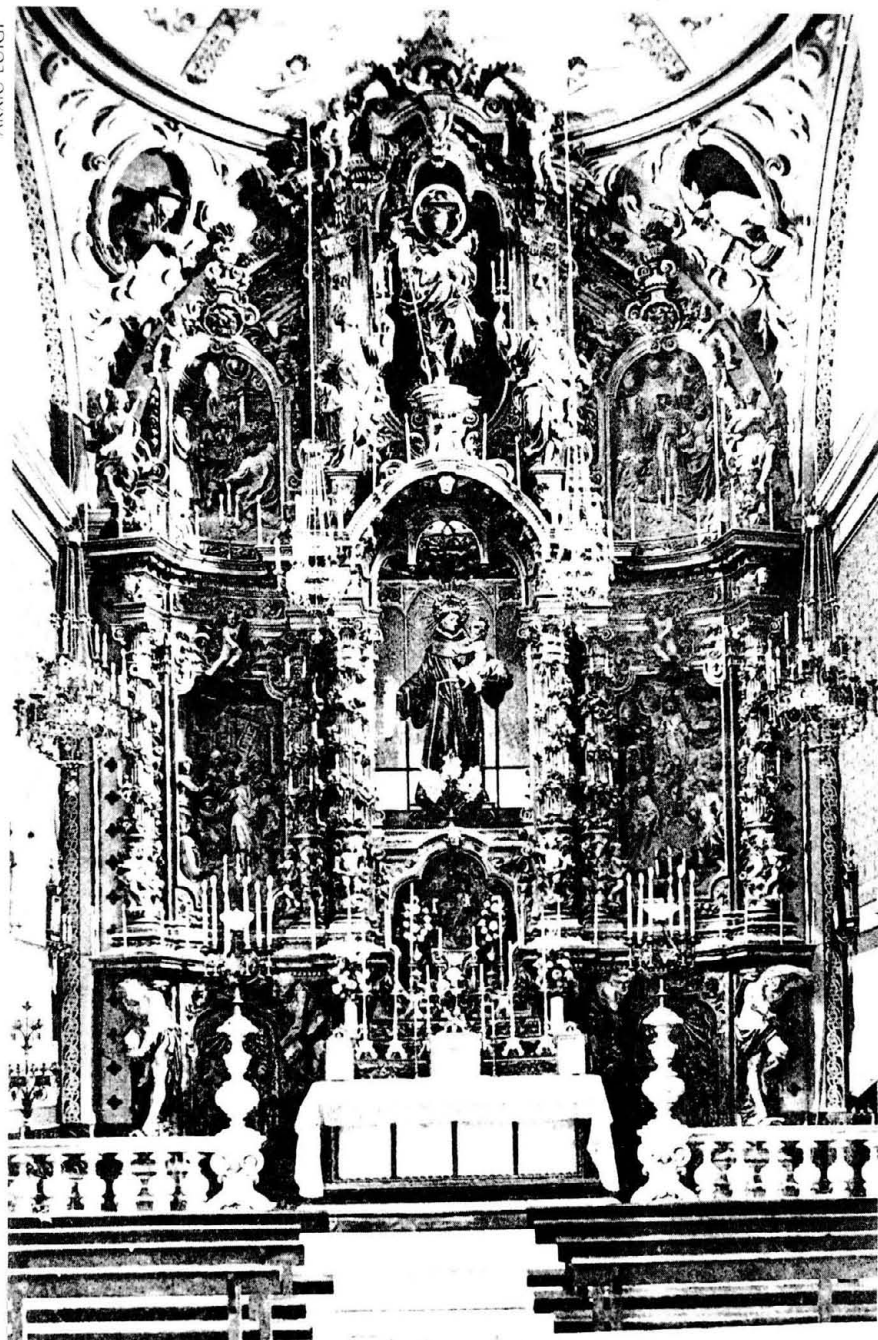

Retaule de Santa Eulàlia. Parroquial de Berga.

ARXIU LUIÇI

Retaule de l'altar dels Dolors. Parroquial de Berga.

Retaule de Sant Antoni a l'Església de Sant Francesc de Berga.

l'any 1940 (11) sabem que foren traslladats els arxius següents:

L'arxiu de Bagà i de Sagàs, al monestir de Pedralbes —Barcelona—; el de Gironella, a Vic; el de la Pobla de Lillet, a la Santa Cova de Manresa; i el de Berga a can Balcells de Viladrau. Cal dir que, pel que nosaltres sabem l'arxiu de la Comunitat de Berga no es va moure de la ciutat, on encara es conserva.

El mateix butlletí diu: *Para su recuperación precisa ponerse al habla con D. Fernando Valls Taberner del Arquivo de la Corona de Aragón, quien por adelantado hacemos saber que dará todas las facilidades y*

dará razón de su transporte a otros lugares, caso de haberse efectuado, como es lo más probable y sucedió así con el diocesano y capitular.

L'abril de l'any 1939 (12), el bisbe Comelles publicava una circular al butlletí amb el títol: *Sobre la información que tiene que hacercer acerca de lo acaecido durante la dominación marxista* on manava als rectors que fessin una relació per escrit dels fets de l'última Guerra Civil, des del dia 18 de juliol de 1936. En un dels apartats es demanava la relació dels béns de l'església perduts i que pel seu interès copiem literalment:

IV— *Otros bienes de la Iglesia.*

1. *Si la casa parroquial i otros edificios de pertenencia de la Parroquia fueron total o parcialmente destruídos: importe global aproximado de los daños causados. Dígase también si fué destruído algún convento de religiosos o religiosas, especialmente si era notable por su valor histórico o artístico.*

2. *Si los edificios no destruídos fueron incautados y a qué uso.*

3. *Suerte que haya cabido al arxiu parroquial. Puntualicen los libros de partidas sacramentales destruídos o desaparecidos y si desapareció también algún otro documento notable por su valor histórico.*

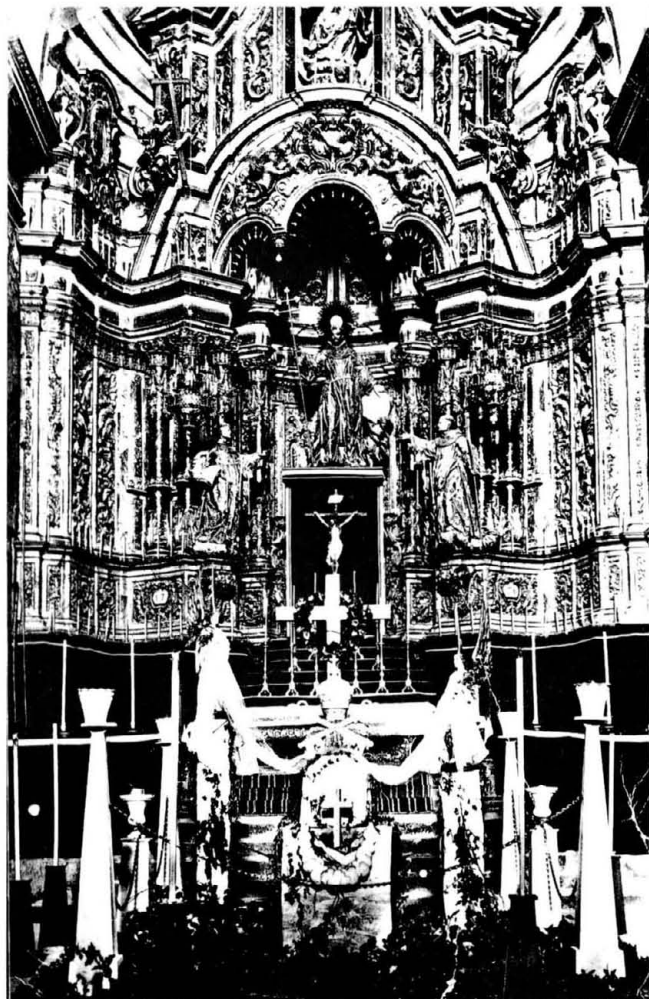
4. *Si se custodiaban en la Parroquia valores del estado, nacionales o extranjeros, industriales, etc. pertenecientes a fundaciones o mandas pias. ¿fueron robados o destruídos o incautados y en qué cantidad?. Si fueron también robados los fondos de Asociaciones, Cofradías, Pias Uniones y en qué cuantía.*

No tots els rectors van poder complir les ordres del seu bisbe; alguns varen morir durant la guerra, altres varen canviar de parròquia i, fins i tot, cal pensar que altres es van veure impotents alhora de fer la relació. Per això no podem fer una relació dels documents perduts, però sí un inventari dels arxius perduts, dels mutilats i dels que es van conservar.

El Patrimoni Artístic:

També és molt complicat intentar de valorar el Patrimoni Artístic perdut, tant pel que fa al Civil com al Religios. Sens dubte que les actuacions concretes sobre les Torres de les Colònies —per exemple a Cal Pons— i cases privades, varen malmetre el mobiliari i la decoració d'aquest edificis singulars i únics.

Pel que fa al patrimoni artístic de l'església, més conegut però no suficientment com per a fer-ne una acurada avaluació, cal dir que les pèrdues són extraordinàries. No es va perdre únicament el que hi havia dins les esglésies, sinó també les imatges i objectes litúrgics que es guardaven a les rectories. Pensem que en aquestes rectories es guardaven, des de feia segles, imatges i objectes de gran valor; per exemple a la Rectoria de Saldes hi havia un pe-

Retaule de Sant Francesc, a Sant Francesc de Berga.

Retaule major de l'església de Sant Joan a Berga.

tit Museu que acollia una Maredeu romànica, encensers romànics, una creu romànica, etc. Eren imatges i objectes que els canvis estètics i artístics havien relegat a una situació d'anonimat, substituïdes per imatges i objectes més moderns que s'utilitzaven en el culte ordinari.

Una vegada més hem de parlar del Memorandum de Mossèn Montanyà de Saldes, escrit el 12 de juny de 1939; en aquesta data tenia ben present els fets de la guerra i com a rector de Saldes, sabia molt bé tot el que es va perdre. Per això va poder escriure un capítol inventariant *Tot lo desaparegut de la casa rectoral de Saldes sota el domini del fatídic Comitè Revolucionari Local — 11 agost 1936 a 8 març 1939—*:

Núm. 1.— Tàlem de damasc de seda a sis vares. 2.— Dues banderes de seda de vuit per vint pams. 3.— Reliquiari de S. Martí de plata. 4.— Id. de Sta. Severina de plata. 5.— Vera-Creu de plata. 6.— Creu trobada als peus de la Verge de Gresolet

del segle XII o XIII. 7.— Pendó de seda de la Puríssima. 8.— El tabernacle del Roser amb Verge. 9.— Urna del Monument — 3 vidres, capçalers i clau—. 10.— Vestits de la Verge del Castell, dues casulles i galó d'aurat. 11.— Magnífic joc de quatre columnes salomòniques, que servien de deso — buidades— i contenen una làmina. 12.— Magn. tela gran de Sant Josep. 13.— Magn. tela gran de la Cena. 14.— Angel músic. 15.— Dos plafons gòtics molt estimats. 16.— La Reina del museu: Una Verge romànica preciosíssima. 17.— Creu d'una Majestat Crucificada. 18.— Escultura de Sant Josep. 19.— Santcrist Gòtic. 20.— Insensers romànics. 21.— Dues llànties antigues de bronze. 22.— Dos bustos de Jesús i Maria. 23.— Tota la documentació històrica i notarial de Saldes, Gresolet i Massanès desde principis del segle XIV fins a la data. 24.— Un stok de vuit mil Goigs de Gresolet. 25.— Un stok de tres mil Goigs de Sta. Severina. 26.— Un stok de mil

cinc cents Goigs de Castel. 27.— Col·lecció documental de fotog. de la Comarca i el llibre del excursionisme. 28.— Nou pams de cera; deu vidres 0,50x0,42 m.; antena i cadena de la Radio; caldera de la fogaina; dues arrobes de llana; carretell de vi de dir missa — de 1/2 carga—; garrata de 16 litres, fòrrada; i les eines següents: — 1 pala de fangar, una aixada, un plantador de ferro, 1 pic, 1 mall gros, 1 masseta, 1 pala de planxa de ferro, 1 destral grossa, 2 volants, 1 massa i 6 tascons..

A causa de la guerra es va perdre una gran part de l'orfebreria — custòdies, calzes, canalobres, escensers, llànties, copons, etc.—, la roba litúrgica — dalmàtiques, casulles, roquets, etc.— i les biblioteques religioses — bibliès, missals, llibres religiosos de tot tipus, etc.—, un patrimoni impossible d'avaluar i de ressenyar.

També cal dir que, fins fa molt poc, la valoració del patrimoni artístic ha tingut unes premisses molt dis-

Retaule de Sant Joan al santuari de Paller, a Bagà.

Retaule de «les ànimes» al santuari de Paller, a Bagà.

criminatòries. A Catalunya, com arreu d'Espanya i d'Europa, es considerava obra d'art els testimonis del món clàssic, del romànic i del gòtic, però es menypreava el barroc, especialment les arts plàstiques — retaules, pintures, escultures, etc —. Aquest menyspreu en no considerar obra d'art la imatgeria barroca es trasllueix en el cas concret de la pèrdua i salvació del patrimoni religiós de Berga.

Hem reproduït el testimoni de Ramon Casals, àlies *Ramonet Xic*, i creiem que aquest és un cas molt clar. El Comitè de Berga es va interessar per salvar la verge de Queralt, una peça de gran valor sentimental i artístic de l'època medieval, però no va considerar obra d'art els sants i els altars de les esglésies de Berga, sants i altars barrocs, exemples excepcionals d'una estètica i d'un sentiment religiós del segle XVII i XVIII, obres d'artistes de primera categoria com els Morató, o els Costa, tot i que la UHP de Berga va comissionar uns entesos en qüestions artísti-

ques per tal que salvessin les obres d'art que hi pogués haver a Sant Pere, Sant Francesc i Sant Joan. Tota la plàstica barroca de Berga va cremar com a fusta!

També cal dir que no tots els retaules i imatges tenien el mateix valor artístic; la categoria dels retaules barrocs i renaixentistes de Sant Francesc o de Sant Pere de Berga no poden compararse amb els de l'església de Sant Joan de la mateixa ciutat, però, amb tot, és patrimoni artístic perdut.

L'ordre del bisbe Comelles de l'abril de 1939 *Sobre la informació que tiene que hacerse acerca de lo acaecido durante la dominación marxista* especificava un capítol concret sobre el patrimoni arquitectònic i artístic:

III— Cosas Sagradas.

1.— Si la iglesia parroquial y demás iglesias de esta feligresía fueron saqueadas, destruidas o notablemente mutiladas en su fábrica. 2.— Si fueron incautadas y destinadas a otros usos, y cuáles fueron éstos.

3.— Si no habiendo sido destruidas, tueron, no obstante, cerradas al culto. 4.— Cálculo global aproximado de los daños sufridos en sus fábricas por los templos parroquiales y demás iglesias. 5.— Santuarios y ermitas existentes en esa Parroquia. Si fueron destruidos o mutilados y cálculo aproximado de los daños causados. 6.— Si el órgano, retablos, tablas pictóricas, telas, tapices, imágenes de talla, vasos sagrados, campanas, ornamentos que la Parroquia tuviera tueron destruidos, deteriorados o robados. Detállese todo lo posible, especialmente lo que se refiere a obras de pintura, escultura, orfebrería, notables por su factura o valor, que hayan sido destruidas o hayan desaparecido. 7.— Valor aproximado global de las pérdidas sufridas en este orden por la iglesia parroquial y por las demás iglesias filiales, conventos, santuarios, ermitas y otros. 8.— Si durante la revuelta se inacutaron del cementerio. 9.— Si fué profanado. Si ha habido profanación de sepulturas y si lo ha sido

la de algún personaje famoso. 10. Forma de profanación de las tecas con cuerpos de santos o de las reliquias sagradas. 11.— Como se ha realizado la inhumación de cadáveres durante el tiempo del dominio marxista, de los católicos y de los enemigos de la Iglesia.

Ja hem comentat que no tots els rectors varen contestar aquesta circular.

Pel que fa al patrimoni arquitectònic cal dir que gairebé totes les esglésies van ser afectades, no perquè es volgués destruir l'edifici religiós —edificis que s'aprofitaven com a magatzems, sales de reunió, allotjaments de soldats, etc.—, sinó perquè en cremar-se les imatges, retaules i ornamentals, el foc va afectar, en alguns casos, l'estructura arquitectònica de l'edifici. L'exemple de Puig-reig és il·lustrador: el dia de Sta. Magdalena de l'any 1936 varen cremar l'església parroquial de Sant Martí de Puig-reig. Varen fer foc a l'interior i es cremaren el retaule major i els laterals, els bancs, tota la ornamentació i el foc va enfonsar la volta i va deixar l'església gairebé totalment perduda. Un testimoni excepcional, Joan Ratera, va fotografiar-ne la crema, jugant-se la vida, i gràcies a la seva afecció per la fotografia avui es conserven aquestes imatges úniques (13). L'església de Puig-reig no va tornar al culte fins l'any 1959 quan la Diputació de Barcelona va fer-ne la restauració, sota la direcció de l'arquitecte Camil Pallàs. La restauració va retornar a la vella església al seu aspecte romànic original.

A Gironella, l'església vella no es va cremar però sí tot el que contenia —cadires de boga, imatges, ornamentals sagrats, llibres de culte, la trona, etc. Ho van cremar prop del monument que hi ha avui a la plaça i que recorda els qui van morir en la Guerra Civil. També es va cremar i destruir tot el que hi havia a l'església de l'Hospital de Sant Roc, al col·legi de les Germanes Dominiques, a la capella de Sant Antoni, a Sant Marc de Cal Bassacs, i també a les esglésies de les Colònies Viladomiu Vell i Viladomiu Nou (14).

Entre els molts exemples recordem també la situació lamentable en què va quedar l'església de Sant

Francesc de Berga que va aconsellar la seva total remodelació un cop acabada la Guerra, la desaparició de moltes capelles urbanes —la del pont de la Pobla, la del Roser de Berga, etc.—

ARXIUS ECLESIASTICS

Totalment desapareguts:

Sant Andreu de Sagàs
Sta. Cecília de Figols
Sant Climent de l'Espunyola
Sant Genís de Gavarrós
Sant Iscle de Llinars
Sant Joan de Montdarn
Sant Joan de Vilada
Sant Julià de Cerdanyola
Sant Llorenç prop Bagà
Sta. Maria de la Baells
Sta. Maria de Cercs
Sta. Maria de la Consolació
Sta. Maria de Gósol
Sta. Maria de Merola
Sta. Maria d'Olvan
Sta. Maria de Serrateix
Sta. Maria de Vallcebre
Sant Martí d'Avià
Sant Martí de Brocà
Sant Martí de Capolat
Sant Martí de Coforb
Sant Pau de Pinós
Sant Quirze de Pedret
Sant Sadurní de Maçaners
Sant Sadurní de Malanyeu
Sant Vicenç de Castellar del Riu
Sant Vicenç d'Espinalbet

Arxius mutilats:

Sant Andreu de L'Espà: resta documentació a partir de 1852.
Sant Andreu de Gargallà: resten partides des de 1850.
Sant Esteve de Bagà: resta una part del s.XVIII i tot el XIX i XX.
Sta. Eulàlia de Gironella: només resten llibres de registre.
Sant Feliu de Lluelles: resten llibres de registre a partir de 1700.
Sant Julià de Fréixens: conservat des de 1900.
Sta. Maria de Borredà: es conserva a l'A.E. de Vic.
Sta. Maria de Merlès: resten uns quants llibres de registre.
Sta. Maria de Sorba: resta documentació a partir de 1700.
Sant Martí de Montclar: alguns llibres.
Sant Martí de la Nou: només es conserven tres llibres.
Sant Martí de Puig-reig: resten gai-

rebé tots els llibres de registre, alguns comptes i uns quants pergamins.

Sant Martí de Saldes: resta molt mutilat dels s.XIV al XVIII.

Sant Maurici: resten alguns llibres.

Sant Miquel de Peguera: resta un llibre de registre.

Sant Miquel de Viver: resten partides de baptisme.

Sant Pau de Casserres: resta a partir del 1900.

Sant Pere de l'Esglaiola: resten pocs llibres.

Sant Pere de la Portella: molt mutilat.

Sant Romà de la Clusa: resten pocs llibres.

Sant Sadurní del Cint: resta un 10%.

Sant Sadurní de Fonollet: resten pocs llibres.

Sant Sadurní de Montmajor: resten llibres de registre.

Arxius salvats:

Sant Bertomeu de la Valldan
Sant Jaume de Frontanyà
Sant Esteve del Pujol del Planès
Sta. Eulàlia de Berga
Sta. Maria dels Àngels de Casserres
Sta. Maria de Castellar de N'Hug
Sant Martí de Correà
Sant Vicenç de Castell de l'Areny

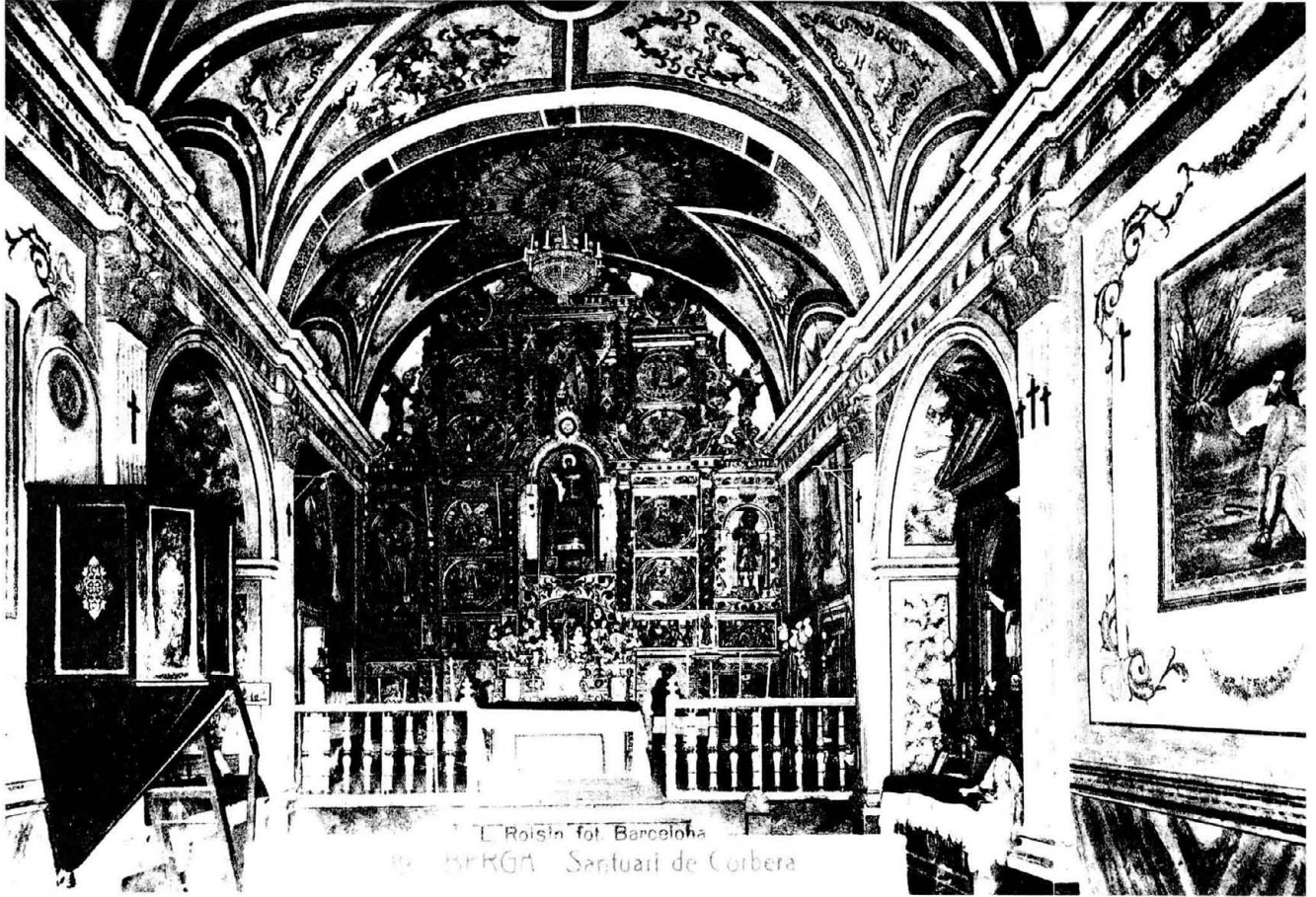
ARXIUS MUNICIPALS:

Els arxius municipals no varen ésser objecte de crema ni expoli durant la Guerra Civil, però, un cop acabava aquesta, en molts llocs es va fer desaparèixer la documentació dels anys 1936-39, o almenys es va *esporgar* fortament; això és el que es pot deduir en alguns casos concrets, com Puig-reig i Berga, on la documentació dels anys 1936-39 es molt reduïda.

ARXIUS PARTICULARS:

Parlar d'Arxius particulars és fa molt difícil; en general podem dir que les Col·lectivititzacions i la situació posterior a la fi de la Guerra varen afavorir que es destruïssin, totalment o parcial, els arxius d'algunes empreses. Almenys això és el que va passar amb l'Arxiu de la Colònia Pons —Puig-reig—, el de la Colònia Rosal —Berga—, el de la Colònia Agrícola de Graugés —Avià—, a Carbons de Berga, a l'Asland, a les fàbriques de la Pobla, etc.

ARXIU LUIGI

L'«Roisin» fot. Barceloneta
1910 - BFRGM - Santuari de Corbera

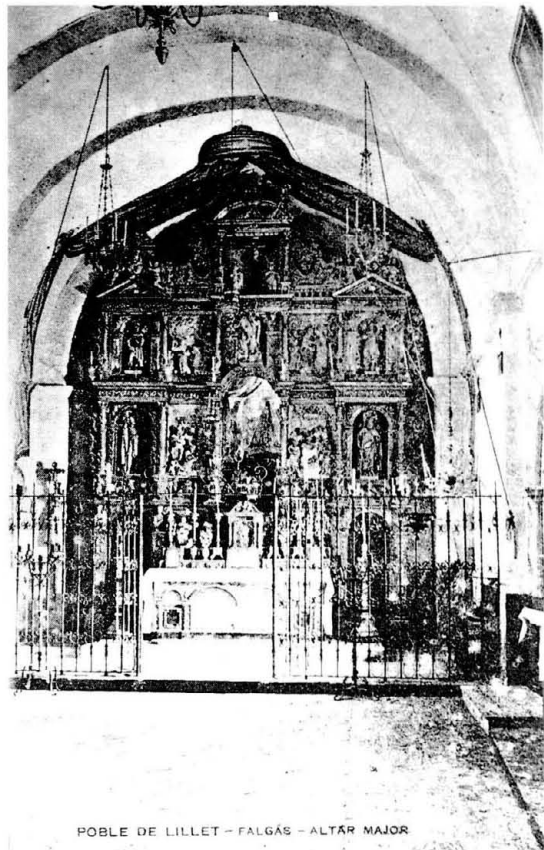
Retaule major del santuari de Corbera.

ARXIU LUIGI

Retaule de Sant Llorenç prop Bagà, a Guardiola de Berguedà.

ARXIU LUIGI

POBLE DE LILLET - FALGAS - ALTAR MAJOR

Retaule major del santuari de Falgars, a la Pobla de Lillet.

PATRIMONI ARTÍSTIC**Imatges Valuoses desaparegudes:**

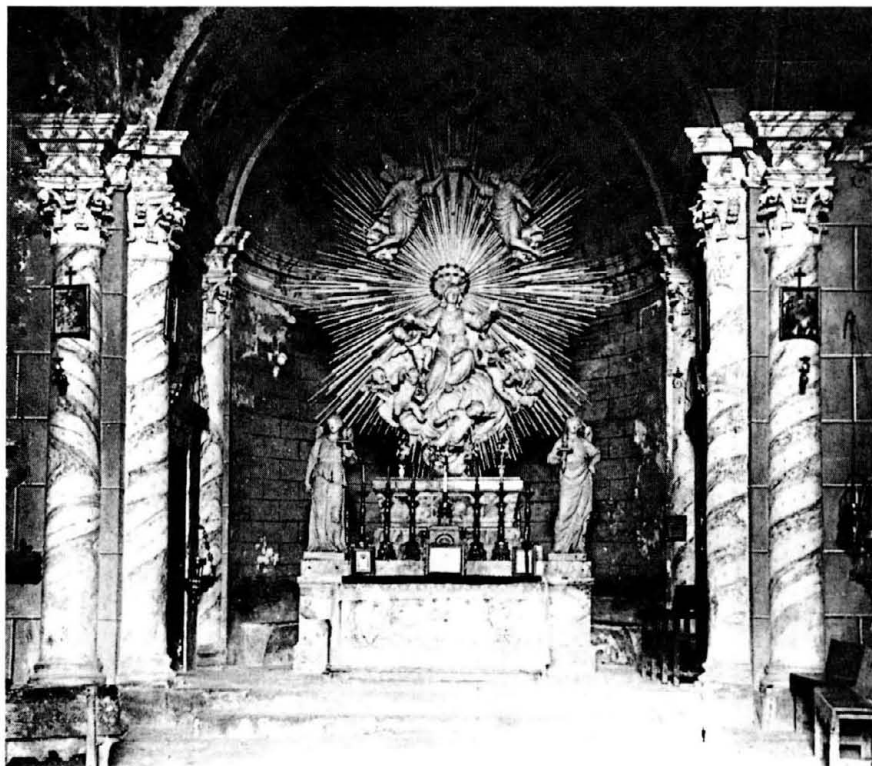
- Majestat de la Clusa —romànica—
 Majestat de la Portella —romànica—
 Marededéu del Bosc —gòtica—
 Marededéu de Castellar de N'Hug
 Marededéu de la Mata —romànica—
 Marededéu de Merola —romànica—
 Marededéu del Museu de Saldes —romànica—
 Marededéu dels Oms —mutilada; romànica—
 Marededéu de la Popa —romànica—
 Marededéu de Salselles —romànica—
 Marededéu de Rocassança —romànica—
 Marededéu del castell de Saldes —romànica—
 Sant Crist del Roser, de Berga
 Sant Crist del Monestir, del s.XIII —diferent de la Majestat—
 Sant Crist de Gironella, del s.XVII —mutilat—
 Sta. Anna, de la Pobla —modern—
 Sant Benet, de la Pobla —modern—
 Sant Domènec, de la Pobla —modern—
 Sant Joan de Mata, de la Pobla —modern—
 Sant Joaquim i Sta. Anna, de Casserres —capella de l'Antiguitat—
 Sants Metges, de la Pobla —barroc—
 Sant Roc, de l'Hospital de Gironella —s.XV—

Nota: Aquí només hem ressenyat aquelles imatges de les quals hem pogut comprovar la desaparició, i que no formaven part de cap retaule.

CAMPANES DESAPAREGUDES:

- Sant Andreu de l'Espà: 2 campanes
 Sant Andreu de Sagàs: 2 campanes
 Sant Antoni de cal Rosal: 1 campana
 Sant Corneli: 1 campana
 Sant Esteve de Bagà: 3 campanes; una del 1383
 Sant Esteve del Guixaró: 1 campana
 Sta. Eulàlia de Berga: 5 campanes
 Sant Francesc de Berga: 2 campanes
 Sant Joan de Berga: 4 campanes

ARXIU LUIGI

Retaule major del Monestir de Santa Maria de Lillet.

ARXIU CAMPALANS

Retaule de la Mare de Déu de la Popa, a Borredà.

Sant Joan de Motdarn: 2 campanes

Sant Joan de Vilada: 3 campanes

Sant Josep de cal Pons: 1 campana

Sant Llorenç prop Bagà: 4 campanes

Sagrat Cor de Viladomiu Nou: 2 campanes

Sant Marc de Viladomiu Nou: 1 campana

Sta. Maria de Gisclareny: 2 campanes

Sta. Maria de Gósol: 2 campanes

Sta. Maria de Merola: 2 campanes

Sta. Maria d'Olvan: 3 campanes

Sta. Maria de la Pobla de Lillet: 3 campanes

Sta. Maria de Queralt: 2 campanes

Sta. Maria de Serrateix: 5 campanes

Sta. Maria de Valldaura: 2 campanes

Sant Martí d'Avià: 4 campanes

Sant Martí del Puig: 2 campanes

Sant Mateu de Fumanya: 1 campana

Sant Miquel de Peguera: 1 campana

Nota: Les campanes desaparegudes dels pobles que no figuren en aquest llistat és perquè no en tenim cap dada.

RETAULES DESAPAREGUTS:

Avià:

PARROQUIAL DE ST. MARTÍ:

.Retaule major —Neoclàssic—

.Retaule del Roser —barroc—

.Retaule del Santíssim

.Retaule de St. Lleïr —barroc—

.Retaule de la Puríssima

.Retaule de St. Joan

.Retaule del Sant Crist

.Retaule ? (15)

ST. VICENÇ D'OBIOLES:

.Retaule major —neoclàssic—

Bagà:

PARROQUIAL DE ST. ESTEVE:

8 retaules, —el major de St. Esteve —s.XVIII— i 3 més eren de gran valor artístic— (16)

.Capella del Roser: 3 retaules, un del s.XVII

.Capella de Sant Roc: un del s.XVIII

.Capella de Sant Antoni: un del s.XVII

.Capella de Palau: un (17)

SANTUARI DE PALLER:

.Retaule Major mutilat, —d'Antoni Costa, 1774—

.Retaule de St. Joan Baptista, —de Josep Pujol, 1781—

.Retaule de Sta. Teresa, —de Segimon Pujol, 1786—

.Retaule de St. Pasqual, —1757—

.Retaule de les —Ànimes, —1755— (18)

Berga:

PARROQUIAL DE STA. EULÀLIA:

.12 retaules, gairebé tots barrocs.

.Retaule major de Sta. Eulàlia, —de Pere Costa, 1768—

.Retaule de Sant Tomàs —Comunitat de Preveres—, cremat l'any 1873

.Retaule de Sant Joan —de la casa Gironella—

.Retaule de la Concepció, després del Carme —Gremi de Teixidors—

.Retaule de la Santíssima Trinitat —Gremi de Paraires—

.Retaule de Sant Josep —Gremi de Fusters—

.Retaule de Sant Cristòfol, després, del Sagrat Cor —Gremi de Sabaters—

.Retaule de Santa Anna —Gremi de Sastres—

.Retaule de Sant Isidre i de St. Llogari —dels Pagesos—

.Sant Crist del Castell, abans, del Santíssim —1731—

.Retaule de la Capella dels Dolors —barroc—

.Retaule de Santíssim (19)

ESGLÉSIA DE SANT JOAN:

.Retaule de l'altar Major —s.XIX—

.8 retaules laterals (20)

CAPELLA DE LA PIETAT:

.Retaule daurat el 1904 (21)

CAPELLA DEL ROSER:

.Altar Major del 1724

.Dos retaules laterals (22)

ESGLÉSIA DE SANT FRANCESC:

.Retaule major, —de Josep Pujol, 1778— (23)

.Retaule de la Puríssima —1785—

.Retaule de St. Pasqual —1785—

.Retaule de St. Bonaventura —1786—

.Retaule de Sant Antoni —barroc—

.Sembla que n'hi havia 4 més (24)

SANTUARI DE QUERALT:

.Retaule major de la Mare de Déu —barroc—

.Retaule de St. Josep —neoclàssic—

.Retaule de St. Miquel —neoclàssic—

.Retaule de Sta. Teresa i St. Francesc Xavier —neoclàssic—

.Retaule de la Senyora del Bon Part —neoclàssic—

.Retaule de l'Adoració dels Reis —neoclàssic—

.Retaule de St. Tomàs d'Aquino —neoclàssic—

.Retaule de la Dormició de Sant Josep —neoclàssic—

.Retaule del Sant Crist —neoclàssic-(25)

SANT PERE DE MADRONA:

.Retaule major —neoclàssic—

Borredà:

PARROQUIAL DE STA. MARIA:

.Retaule major de la Mare de Déu de la Popa —XVII—

.Retaule de Sant Joan i Sant Martí —Gremi Paraires i Teixidors—

.Retaule del Santíssim

.Retaule del Roser

.Retaule de St. Isidre

SANTUARI DE SALSSELLES:

.Retaule Major de la Mare de déu de Salselles

.Probablement hi havia retaules laterals —St. Pere,?—.

Capolat:

ST. SERNI DE TERRERS:

.Retaule modern (26)

Casserres:

PARROQUIAL DE LA MARE DE DÉU DELS ÀNGELS:

.Retaule Major de la Verge dels —Àngels —mutilat—

.Retaule del Santíssim

.Retaule de St. Isidre —modern i sense pintar—

.Retaule de la Puríssima —senzill—

.Retaule del Roser —barroc—

.Retaule dels Dolors —neoclàssic—

.Retaule de l'Esperit Sant —barroc—

.Retaule de Sant Antoni —barroc—

.Retaule de Sant Ramon —barroc—

STA. MARIA DE L'ANTIGUITAT:

.Retaule major —senzill—

SANT PAU DE CASSERRES:

.Retaule major (27)

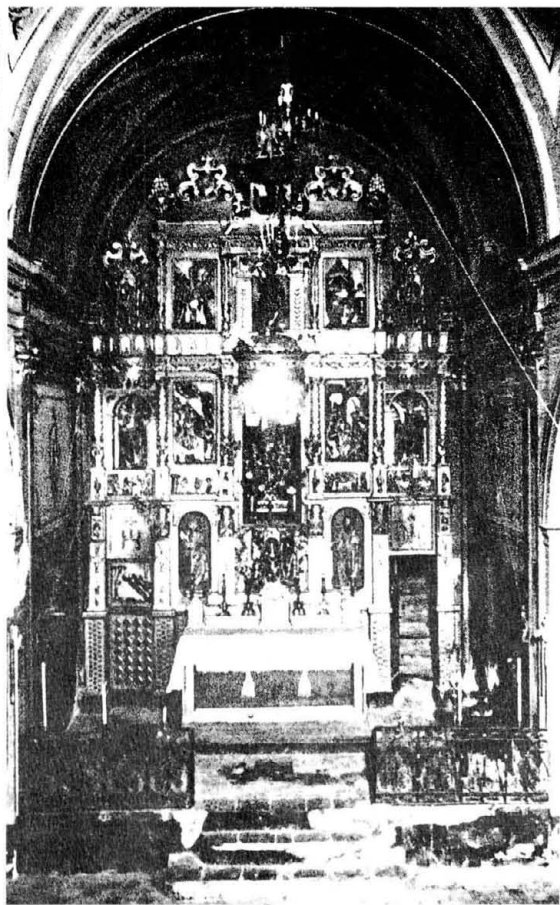
Castellar del Riu:

SANTUARI DE CORBERA:

.Retaule Major, —de Tomàs i Pau Costa, 1695—

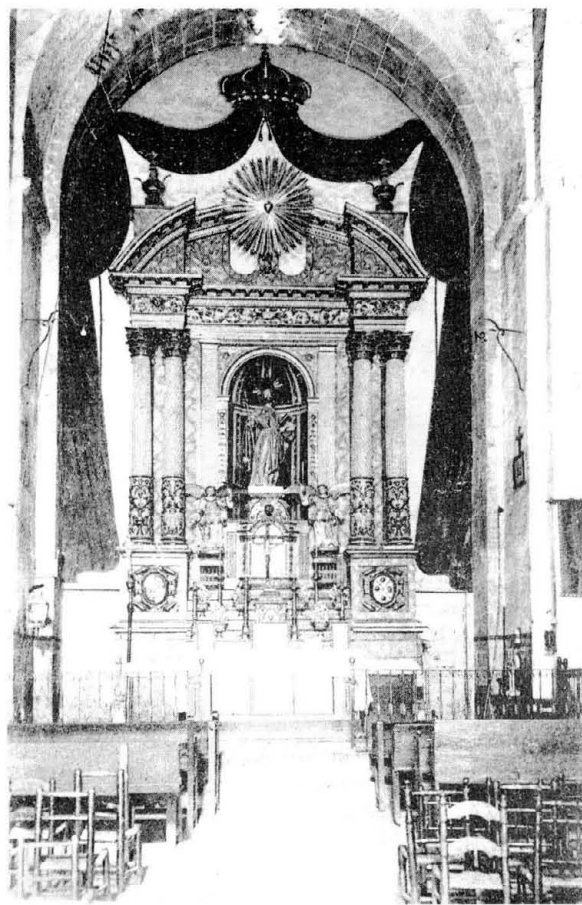

ARXIU LUIGI

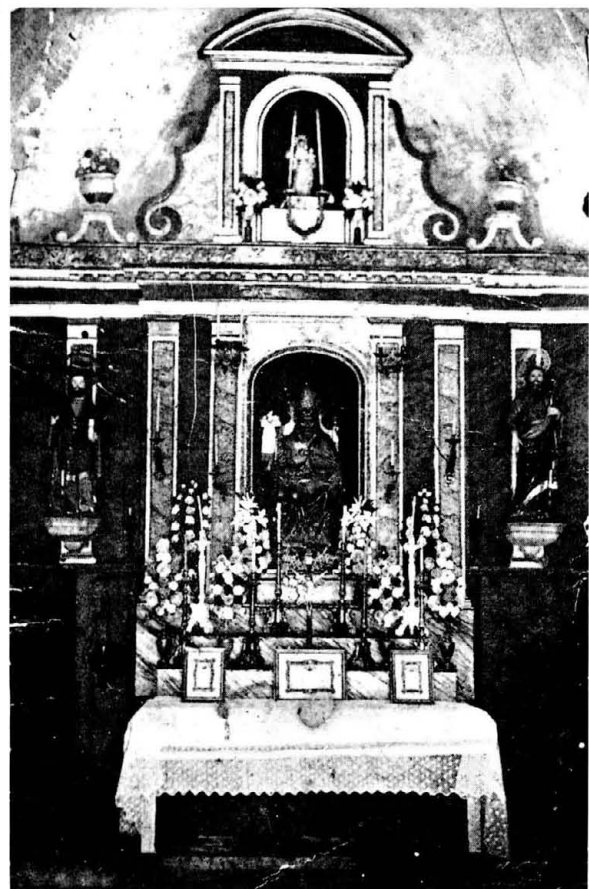
Retaule de Santa Maria de Gresolet, al municipi de Saldes.

ARXIU CAMPALANS

Retaule major de Sant Jaume de Frontanyà.

ARXIU LUIGI

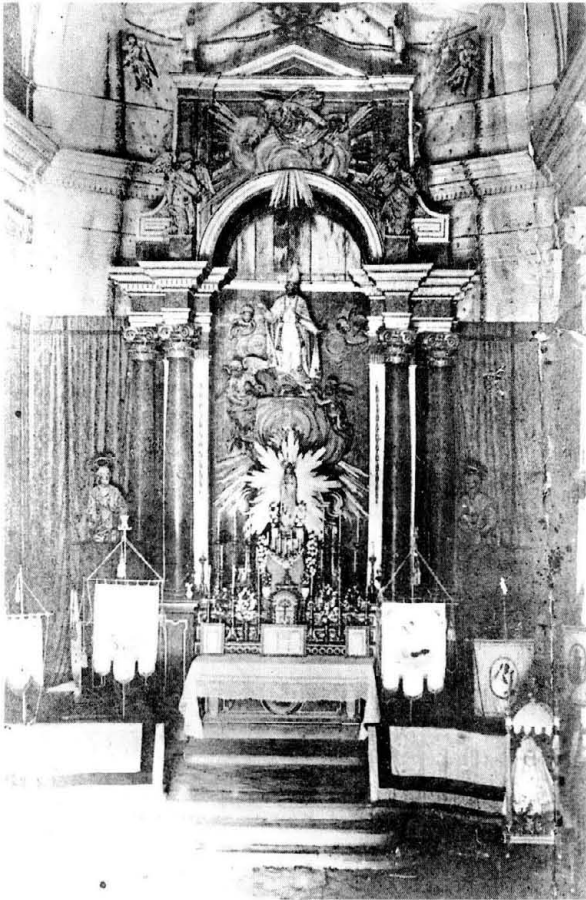
Retaule major de Sant Pere de Madrona.

ARXIU KOVIRA

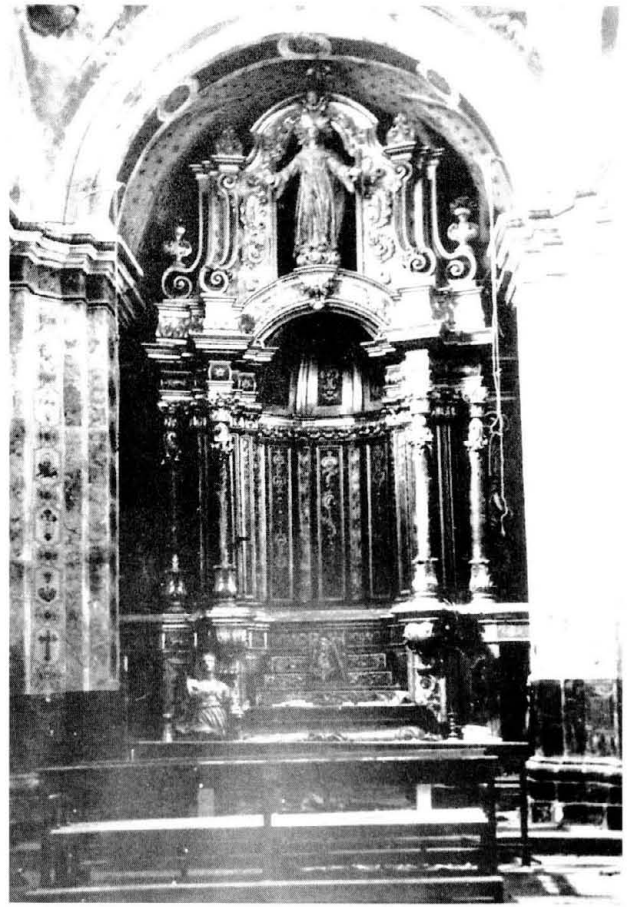
Retaule major de Sant Andreu de Sagàs.

ARXIU LUIGI

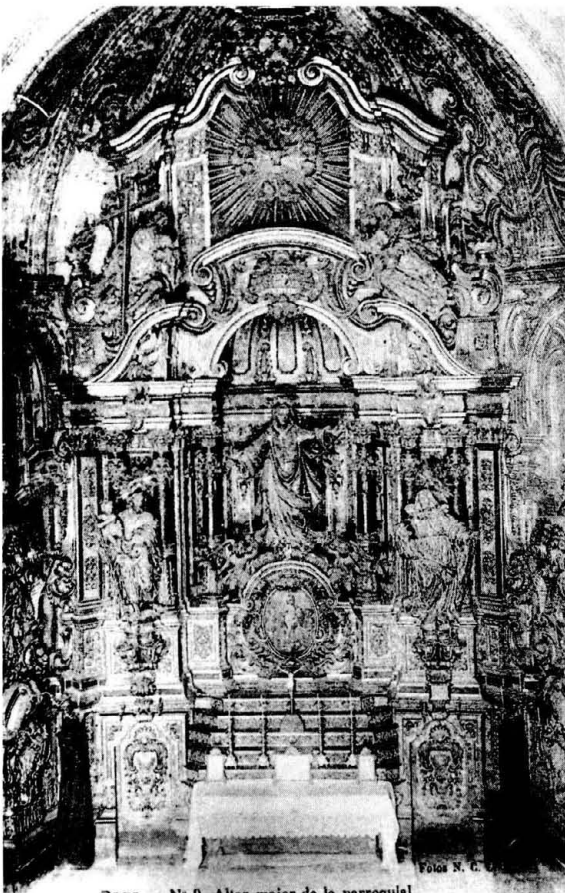
Retaule major de Sant Martí d'Avià.

ARXIU PEDRALS

Retaule del Santíssim a l'església de Sant Esteve, de Bagà.

ARXIU PEDRALS

Retaule major de Sant Esteve, a la parroquial de Bagà.

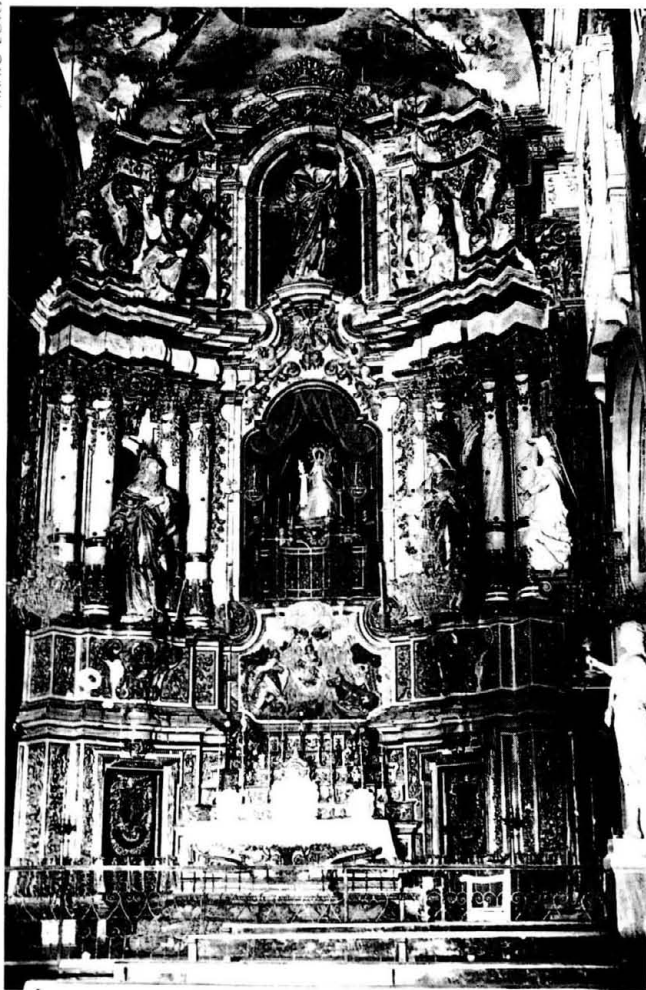
ARXIU LUIGI

VILADA.—Altar Mayor de la Iglesia. R. LL.

Retaule major de Sant Joan de Vilada.

ARXIU LUIGI

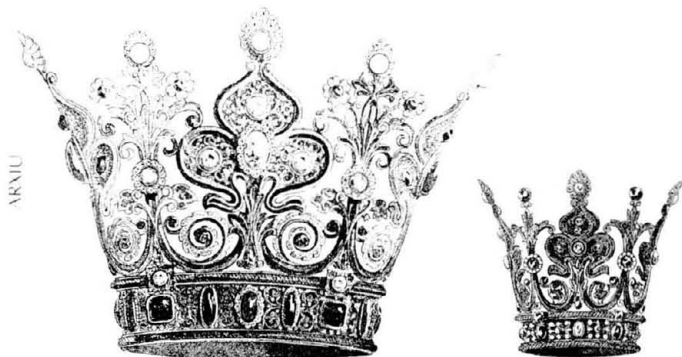

Retaule major de Santa Maria de Queralt.

ARXIU LUIGI

Retaule lateral de Santa Maria de Queralt.

Corones d'or de la Mare de Déu de Queralt ofertes per subscripció popular.

ARXIU LUIGI

Imatges de les naus laterals de Santa Maria de Queralt.

.Retaule del Sant Crist —renaixement—
 .Retaule de St. Ramon —1850— (28)

Castell de l'Areny:

PARROQUIAL DE ST. VICENÇ:
 .Retaule del Roser —s.XVIII-XIX— (29)

Cercs:

PARROQUIAL DE STA. MARIA:
 .Retaule major —guix—
 .Retaule Sagrat Cor —guix—
 .Retaule ? —guix—

SANTUARI CONSOLACIÓ:

.Retaule, —de Pere Puig, 1785— (30)

STA. MARIA DE LA BAELLS:

.Retaule major
 .Retaule de Sant Antoni
 .Retaule del Roser
 .Retaule dels Dolors (32)

L'Espunyola:

PARROQUIAL DE SANT CLIMENT
 .Retaule Major de St. Climent, St. Nicolau i St. Antoni —s.XVIII—
 .Retaule del Roser
 .Retaule del Sant Crist (33)

SANT SADURNÍ DEL CINT:

.Retaule Major —1532— (34)

SANTS METGES:

.Retaule major

Gironella:

SANT MARC DE MARC DE CAL BASSACS:
 .Retaule major de Sant Marc i Sant Joan (35)

Gisclareny:

PARROQUIAL DE STA. MARIA DE GISCLARENY:
 .Cinc retaules

ST. MIQUEL DE TURBIANS:

.Tres retaules

ST. MARTÍ DEL PUIG:

.Dos retaules (36)

Gósol:

PARROQUIAL DE STA. MARIA:
 .Retaule major —s.XVIII—

CAPELLA DE STA. MARGARIDA:

.Retaule major (37)

Guardiola:

PARROQUIAL DE ST. LLORENÇ:
 .Retaule major —barroc—

ST. CLIMENT DE LA TORRE DE FOIX:

.Retaule major

ST. ANDREU DE GRÉIXER:

.Retaule major

ST. JULIÀ DE CERDANYOLA:

.Retaule major

ST. GENÍS DE GAVARRÓS:

.Retaule major (38)

Montclar:

PARROQUIAL DE ST. MARTÍ:

.Retaule de Sant Isidre —Barroc—
 .Retaule de St. Martí —mutilat—

Montmajor:

PARROQUIAL DE ST. SADURNÍ:

.Retaule major
 .2 retaules laterals

ST. FELIU DE LLUELLES:

.Retaule major

ESGLÉSIA DE PREIXANA:

.Tres retaules (39)

STA. MARIA DE SORBA:

.Retaule Major barroc (41)
 .Retaule del Roser
 .Retaule de Sant Sebastià
 .Retaule de Sant Antoni
 .Retaule de Sant Isidre —42—

La Pobla de Lillet:

MONESTIR DE STA. MARIA DE LILLET:

.Retaule major —neoclàssic—
 .Retaule Sant Crist —neoclàssic—

PARROQUIAL DE STA. MARIA:

.Retaule major —barroc—
 .Retaule de les Animes —barroc—
 .Retaule de St. Francesc —barroc— (43)

SANTUARI DE FALGARS:

.Retaule major —1739—
 .Retaule dels Sants Metges —s.XVII—
 .Retaule del Sant Crist —s.XVIII— (44)

Puig-reig

PARROQUIAL DE SANT MARTÍ:

.Retaule major —s.XVIII—
 .Retaule del Roser, —de Josep Pujol, 1772— (45)
 .Retaule dels Dolors
 .Retaule del Santíssim

ST. JOAN DEGOLLAT:

.Retaule gòtic (46)

ST. JULIÀ DEL SOLER DE JAUMÀS:

.Retaule major —barroc— (47)

ST. SADURNÍ DE FONOLLET:

.Retaule major —gòtic—

La Quar:

SANT PERE DE LA PORTELLA:

.Retaule major —s.XVII i daurat el 1779 per Pau Costa—
 .Retaule del Roser —barroc—
 .Retaule del Santíssim —barroc—
 .Retaule del Sant Crist de la Portell (48)

STA. MARIA DE LA QUAR:

.Retaule major —1780— (49)

Sagàs:

PARROQUIAL DE ST. ANDREU:

.Retaule major de St. Andreu —neoclàssic—
 .Retaule del Santíssim —neoclàssic—
 .Retaule del Roser —neoclàssic— (50)

STA. MARIA DE LA GUÀRDIA:

.Retaule Major —barroc—

—ST. MARTÍ DE BIURE:

.Retaule major

CAPELLA DE LA CASA VILARDAGA —BIURE—:

.Retaule —neogòtic— (52)

Saldes:

SANTUARI DE GRESOLET:

.Retaule Major —s.XVIII—
 .Dos retaules laterals (53)

ST. ANDREU DE L'ESPÀ:

.Retaule major, mutilat
 .Tres retaules laterals

ST. SADURNÍ DE MAÇANERS:

.Retaule major
 .Retaules laterals —4?—

ST. ANTONI DE FANERS:

.Retaule major, mutilat

STA. MARIA DEL CASTELL DE SALDES:

.Retaule major (54)

Santa Maria de Merlès:

PARROQUIAL DE STA. MARIA:

.Retaule major

Sant Jaume de Frontanyà:

PARROQUIAL DE ST. JAUME:

.Retaule major —neoclàssic—
 .Sis retaules laterals
 .Taula del s.XVI de St. Galdric, St. Isidre i St. Lambert (55)

SANTUARI DELS OMS:

.Retaule major
 .Quatre retaules laterals (56)

Vallcebre:

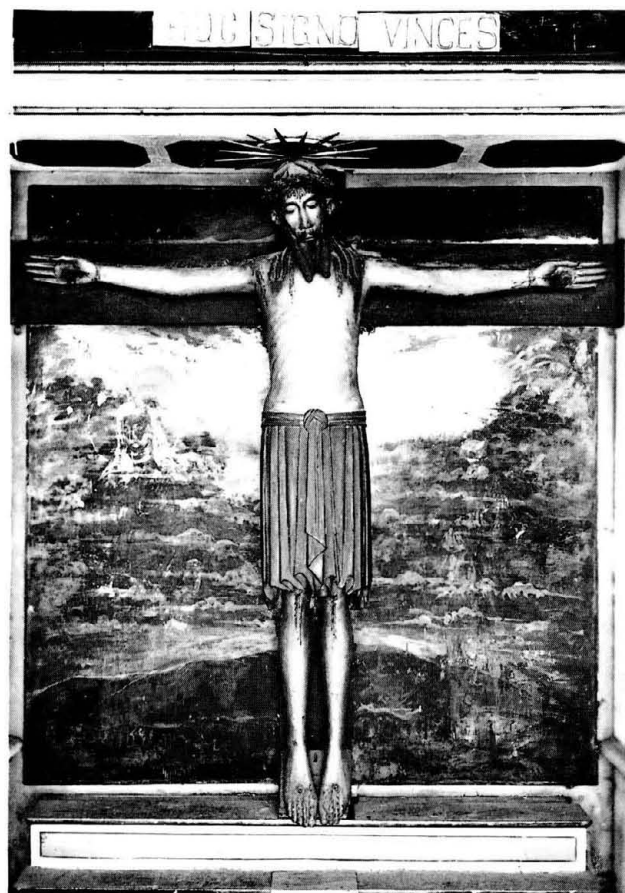
SANT JULIÀ DE FRÉIXENS:

ARXIU LUIGI

Retaule major del monestir de Sant Pere de la Portella, municipi de La Quar.

ARXIU

Retaule de la Majestat de Sant Pere de la Portella, municipi de La Quar.

ARXIU LUIGI

Retaule major de Sant Vicenç d'Obiols, al municipi d'Avià.

ARXIU LUIGI

Retaule major de Santa Maria de la Pobla de Lillet.

ARXIU ROSSINYOL

Retaule de «les ànimes», de Santa Maria de la Pobla de Lillet.

ARXIU CAMPALANS

Retaule major de Santa Maria dels Oms, del municipi de Sant Jaume de Frontanyà.

ARXIU ROSSINYOL

Retaule de Sant Francesc, a la parroquial de la Pobla de Lillet.

ARXIU CAMPALANS

Conjunt escultòric de Sant Miquel esclatant el popular i conegut «dimoni dels Oms».

.Retaule major

CAPELLA DE STA. MAGDALENA:
.Retaule (57)

Vilada:

PARROQUIAL DE ST. JOAN:
.Retaule major —neoclàssic—
.Sis retaules laterals

Viver i Serrateix:

STA. MARIA DE SERRATEIX:
.Retaule major —neoclàssic—
.Quatre retaules a les capelles del creuer: del Santíssim, Sant Crist, Sant Benet i Sants Màrtirs.
.Retaule de Sant Joan Baptista —plateresc—
.Retaule de Sant Miquel —plateresc—
.Retaule de la St. Trinitat —plateresc—
.Retaule de St. Josep —plateresc—
.Retaule del Roser —barroc-(58)
.Retaule de Sant Urbici (59)

SANT JOAN DE MONDARN:

.Retaule major —barroc—
.Retaule del Roser —barroc— (60)

CAPELLA DE MAS SANTAMARIA:

.Retaule —de F.Morató, barroc—

CAPELLA DEL MAS COROMINES:

.Retaule

CAPELLA DE SANT NARCÍS:

.Retaule

SANT MIQUEL DE VIVER:

.Retaule major —plateresc—
.Retaule del Roser —barroc—
.Retaule de Sant Antoni —barroc—
.Retaule dels Dolors —barroc—
.Retaule de Sant Ramon —barroc—
.Retaule de la Stma. Trinitat —barroc— (61)

ALTRES OBJECTES VALUOSOS:

Bagà:

De l'església parroquial va desaparèixer:

Una pica beneitera romànica, un tríptic gòtic de marfil, un sarcòfag gòtic de pedra, l'orgue amb pintures de Viladomat.

De la capella de Palau:

.Un orgue

Berga:

Santuari de Queralt
Corona de la Verge de Queralt
Àngels de la nau central de Queralt

Tresor de la Mare de Déu de Queralt

Bordons de la Comunitat de Preveres de Berga

Sant Joan de Berga:

.Una custòdia de plata i 3 calzes de plata

.Corona i Verge de la Mercé (62)

Borredà:

Una custòdia de plata

Gironella:

Harmonium 1904

Saldes:

Corona de la Verge de Gresolet

Verge Romànica de Saldes

Encensers Romànics

Creu de Gresolet del s.XII-XIII

Sant Crist Gòtic

Sant Jaume de Frontanyà:

Encenser gòtic

Calze de Plata del Santuari dels

Oms

Corona i centre de plata de la Verge dels Oms (63)

Viver i Serrateix:

Al monestir de Serrateix:

.l'orgue

ARXIU SISTACH

Estat en que va quedar l'església del Santuari de Queralt després de la Guerra.

JOAN RATERA

Església de Sant Martí de Puig-reig després de ser cremada per la guerra.

les imatges de les capelles enmarcades per fornícules de la nau central —St. Benet, St. Felip Neri, St. Josep Oriol, Sta. Escolàstica—.

NOTES:

1. TERMES, Josep: De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil —1868-1939—, a *Història de Catalunya*, vol.VII, Edicions 62, Barcelona 1987, pàgs. 406.
2. ALOY i BOSCH, Joaquim: El salvament de la Seu de Manresa, l'any 1936, a *Miscel·lània d'Estudis Bagencs* núm. 3, Manresa 1984, pàgs. 87.
3. JOSEPH i MAYOL, Miquel: El Salvament del Patrimoni Artístic català durant la Guerra Civil, Barcelona 1971, pàgs. 112-115.
4. JOSEPH i BOSCH, Miquel: El Salvament del Patrimoni Artístic Català durant la Guerra Civil, Barcelona 1971, pàgs. 118.
5. MONTANYÀ, Josep M.: Memorandum. Varia, Diversa et Dispersa de les parroquials de Saldes, Aspà i Massanès; de les esglésies del Castell, Fanès, Moripol, Bulner, Sant Antoni del Boix i Molès, i del Santuari de Ntra. Sra. de Gresolet, 12 de juny de 1939. Rectoria de Saldes, inèdit, pàgs. 130.
6. SANTCRISTÒFOL, Jaume: Com es salvà de la cremam l'any 1936 la venerada imatge del Sant Crist de la capella de Santa creu, L'Esgleiola 1961.
7. MONTAÑA, Daniel i RAFART, Josep: Ramon Casals i Orriols, *Ramonet Xic* (1), a *El Vilatà* núm. 56, any VII, Octubre 1987.
8. Arxiu Rectoris d'Avia. Memòries de Mn. Rodergas escrites als marges del llibre Efe-mèrides Bergadanas, de Jacint Vilardaga.
9. MONTAÑA, Daniel i RAFART, Josep: Ramon Casals i Orriols, *Ramonet Xic* (i 2), a *El Vilatà* núm. 57, Any VII, novembre 1987.
10. MONTAÑA, Daniel i RAFART, Josep: 50 anys de la Guerra Civil —XIV—, a *El Vilatà* núm. 67, any IX, Gener-Febrer 1989, pàgs. 24-25.
11. Boletín Oficial Eclesiàstico del Obispado de Solsona, núm. 14, juny 1940, pàgs. 202.
12. Boletín Oficial Eclesiàstico del Obispado de Solsona, núm. 2-3, abril de 1939, pàgs. 17.
13. Informació Oral i fotogràfica: Joan Ratera i Herms.
14. Informació: Josep Busquets.
15. Informació Oral de Mn. Josep Subirana Casas.
16. SERRA i VILARÓ, Joan: Les Baronies de Pinós i Mataplana, vol.III, Barcelona 1950, pàgs. 44-46.
Inventari de l'església parroquial de Bagà, 1939, fet per Mn. Josep Ricart —conservat a la rectoria de Bagà—.
17. SERRA i VILARÓ, Joan: Baronies, vol.III, pàgs. 69-73. Informació Oral: Mn. Caietà Pedrals.
18. SERRA i VILARÓ, Joan: El Santuari de la Mare de Déu de Paller, Tarragona 1935, pàgs. 24-36.
19. POSTIUS, Joan: Guia de Berga y su comarca, y del Real Santuario de Queralt, Madrid 1916, pàgs. 53.
- DE ZAMORA, Francisco: Diario de los viajes hechos en Cataluña, Barcelona 1973, pàgs. 100.
- HUCH i GUIXER, Ramon, Pvre.: Notes històriques de la ciutat de Berga, Barcelona 1890, pàgs. 117-118. Informació Oral: Climent Peix i Josep Tuyet.
20. Arxiu Cúria de Solsona, Sant Joan de Berga: Inventari de l'any 1909.
No sabem com eren els retaules de St. Joan; probablement n'hi havia de barrocs però sembla que majoritàriament eren neoclàssics, tots posteriors a 1835, com diu Cayetano BARRAQUER y RUBIRALTA: Las Casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del s.XIX, Barcelona 1906, tomo II, pàgs. 133.
21. HUCH i GUIXER, Ramon, Pvre.: Notes històriques de la ciutat de Berga, pàgs. 209.
22. HUCH i GUIXER, Ramon, Pvre.: Notes històriques de Berga, pàgs. 212.
23. Dels retaules de Sant Francesc Cayetao Barraquer diu: *El retablo mayor, aunque barroco en los detalles, guarda en la disposición general cierta semejanza con el hermoso de Sant Felipe Neri de esta ciudad* i dels laterals, *Los laterales no desdican del gusto del mayor, y a la legua muestran pertenecer a su barroca familia, distinguiéndose, sin embargo, el tercero del que entra, del lado de la Epistola que contiene la Adoración de los Magos en recuadros de fines del siglo XVI*. Pel que fa al retaule de Sant Antoni: *Brilla por su prolijo adorno, por su grandioso retablo barroco, pintado y dorado, con las imágenes del Titular y de Sant José, por su camarín y por el grande escudo nobiliario que ostenta a uno y otro lado de su entrada*. També el retaule de Sant Francesc d'Asís salvan les ànimes del Purgatori, mereix la seva atenció.
24. SANAHUJA, Pere: El monestir de Framenors de Berga, Estudis Franciscans, Barcelona 1931, pàgs. 384-385.
25. POSTIUS, Joan: Guia de Berga y su comarca, pàgs. 88.
26. ARMENGOU, Josep: Notes històriques de Llinars, 1924 —inèdites—. Rectoria de Llinars de l'Aiguadora.
27. Informació oral de Dolors Sabata i San-salvador.
28. RIBERA, Bonaventura: Monografia històrico-descriptiva del Santuari de Corbera, Barcelona 1920, pàgs. 31-32.
29. Arxiu de la Cúria de Solsona, Sant Vicenç de Castell de l'Areny: Inventari 1927.
30. ANGLARILL i COMELLES, Ramon: Història de la Imatge de la Mare de Déu de la Consolació, Barcelona 1894, pàgs. 34.
31. Arxiu Cúria de Solsona, Sta. Maria de la Baells: Inventari 1909.
32. Arxiu de la Cúria de Solsona, St. Quirze Pedret —parroquia Baells—: Inventari de 1909.
33. Arxiu de la Cúria de Solsona, St. Climent de l'Espunyola: Inventari de 1931.
34. SERRA i VILARÓ, Joan: Baronies de Pinós i Mataplana, vol. III, pàgs. 207.
35. Informació Oral: Josep Busquets.
36. Informació Oral de Mn. Caietà Pedrals.
37. SINDREU, Josep: Gósol, Barcelona 1988, pàgs. 134 i 136.
38. Informació Oral: Mn. Enric Bartrina i Mn. Caietà Pedrals.
39. Informació Oral: Mn. Jesús Huguet.
40. Arxiu de la Cúria de Solsona, Sta. Maria de Sorba: Inventari de 1847.
41. Qualificat com a excepcional i comparat per la gent d'Olvan amb el retaule del Miracle de Riner, el del santuari de la Gleva i el de St. Llorenç de Morunys.
42. Informació Oral: Dolors Barbut i Canudas, Josefa Comelles i Teresa Soler, d'Olvan.
43. ROSINÑOL i ORRIOLS, Joan: El passat de la nostra Vila: La Pobla de Lillet, Barcelona 1988, pàgs. 41-60.
44. ANGLARILL, Ramon, Pvre.: Història de Falgars, Barcelona 1889, pàgs. 59.
45. Manuscrit Arxiu parroquial. Obres s.XVIII.
46. TORRES, Cesar August: Pirineu Català: Bergadà, Valls Altes del Llobregat, Barcelona 1905, pàgs. 23.
47. Informació Oral: Família Corominas del Soler de Jaumàs.
48. SANTAMARIA, Joan: Memòries del Monestir de Sant Pere de la Portella i de tot el seu abaciat i baronia, Solsona 1935, pàgs. 44.
- TORRES, Cesar August: Pirineu Català, pàgs. 201.
49. SANTAMARIA, Joan: Resum de la Història de la Quar, La Seu d'Urgell 1923, pàgs. 10.
50. Informació Oral: Família Rovira de Sagàs.
51. TORRES, Cèsar August: Pirineu Català, pàgs. 101.
52. Informació Oral: Àngel Prat, de la Guàrdia.
53. SANTAMARIA i ROVIRA, Joan, Pvre.: La Mare de Déu de Gresolet. Resum Històric i Novena, Berga 1930, pàgs. 56.
54. MONTANYÀ, Josep M.: Memorandum, 1939 —inèdit—, Rectoria de Saldes.
55. Arxiu de la Cúria de Solsona, St. Jaume de Frontanyà: Inventari 1894.
TORRES, Cèsar August: Pirineu Català, pàgs. 146.
56. Arxiu de la Cúria de Solsona, St. Jaume de Frontanyà: Inventari 1894.
57. Informació Oral: Mn. Vicenç Aparici.
58. FELIU DE TRAVY, Ignasi: El monestir de Santa Maria de Serrateix. Una aproximació a la seva història, Granollers 1977, pàgs. 19.
59. TORRES, Cèsar August: Pirineu Català, pàgs. 240.
60. Montbordó. Butlletí del Patronat d'Amics de Serrateix, Any II, Juny 1979, pàgs. 11-14.
61. ARMENGOU, Josep: Història de Viver, inèdita. Rectoria de Viver.
Montbordó, Revista del Patronat d'Amics de Serrateix, Any IV, núm. 6, pàgs. 7-9.
62. Arxiu de la Cúria de Solsona, St. Joan de Berga: Inventari de 1909.
63. Arxiu de la Cúria de Solsona, St. Jaume de Frontanyà: Inventari 1894.

Ramón Viladés i Rosa Serra

Exili republicà i exili berguedà, cinquanta anys després

per JORDI PLANES

Aquest any n'ha fet cinquanta Ad'un dels fets més tràgics i de més repercussió de tota la història contemporània de Catalunya: l'exili de molts milers de catalans republicans consegüent al final de la guerra civil a Catalunya. Un fet d'una tràgica dimensió i d'unes profundes conseqüències ben mal tractat per la memòria popular i per la història erudita: qui se'n recorda, qui ho estudia? En un recent congrés internacional celebrat a Barcelona sobre aquest tema i al qual només assistiren una setantena de persones interessades, s'arribà a la constatació següent: *A desgrat de la quantitat considerable de documents —directes o elaborats— a disposició dels investigadors, no existeixen encara obres globals o segmentàries que en donin compte suficient, s'entén de l'exili català i republicà de 1939* (1).

En les ratlles que segueixen, mirarem d'analitzar breument aquest esdeveniment capital i de treure'n algunes conclusions.

Terra de refugi, terra d'exili

Com a conseqüència de l'aixecament militar de juliol de 1936, es produeix en aquells territoris de la República espanyola on els militars rebels no triomfen una revolució popular, de particular radicalitat a Catalunya, i s'instal·la una guerra civil com a resultat del fracàs parcial del *pronunciamento* d'una part de l'exèrcit. Fins a la primavera de 1938, la línia dels fronts no passa

per Catalunya, des d'on han sortit tanmateix des dels primers moments columnes de voluntaris cap als fronts d'Aragó i de Madrid, primer, i després unitats regulars de soldats cap a tots els altres fronts de guerra, un cop organitzat l'exèrcit popular. Catalunya és una reraguarda preciosa pel sector republicà i de les seves fàbriques, sovint transformades en indústries de guerra, surt bona part del revituallament indispensable tant pels soldats com per la població civil.

A mesura que les forces insurrectes, sota el comandament del general Franco, van ocupant nous territoris, afluïxen cap a Catalunya quantitats importants de refugiats d'altres terres d'Espanya. Hi ha viles i pobles de la nostra terra que dupliquen la seva població natural a causa d'aquest exili interior, de manera que aquests homes, aquestes dones i aquests infants —ja expulsats dels seus llocs d'origen per l'empenta feixista— s'afegiran als catalans quan arribi el moment de passar la frontera amb França.

Això succeirà durant els mesos de gener i de febrer de 1939, quan les tropes faccioses —desfetes les línies republicanes després de la cruenta batalla de l'Ebre de juliol-desembre de 1938— ocupin amb rapidesa tot el que quedava del territori de la Generalitat de Catalunya —Lleida havia estat ocupada ja el 3 d'abril de 1938 i la línia de front establitzada al Segre—. Barcelona, cap i casal de Catalunya i baluard de

les llibertats republicanes i democràtiques, capitula sense lluita el dia 26 de febrer de 1939. Immenses corrues de gent de tota classe i condició, civils i militars, amb tota mena de mitjans de transport —des del més vell, que és l'anar a peu, fins als escassos cotxes o camions—, emportant-se'n a coll allò més indispensable o més preat, immenses corrues de vells, homes, dones i infants s'encaminen nord enllà, cap a França, la pàtria de les llibertats, la tradicional terra d'asil. Segons el conegut informà Valière, funcionari francès destinat a Perpinyà, entre el 28 de febrer de 1939 i el 12 de febrer del mateix any, passen la frontera intercantonal entre Espanya i França 440.000 ciutadans espanyols, distribuïts de la manera següent: 220.000 soldats en condició de combatre; 10.000 soldats ferits; 40.000 homes no combatents; 170.000 dones i criatures. D'entre tota aquesta multitud, un gran nombre de catalans, difícilment xifrabla, encapçalada pel President de la Generalitat, Lluís Companys, i per tot el Govern català (2).

Ciutadans de Catalunya convertits, de cop, en refugiats, en sense pàtria.

Un èxode sense precedents

La República francesa no havia pres les mesures adients, a desgrat d'avertències prou raonades, per acollir aquella massa de vençuts fugint del terror franquista. La major part dels fugitius, tractada amb ba-

roeria si no amb crueltat, va ser internada en camps de concentració a l'aire lliure, a la muntanya o arran de mar, en un dels hiverns més freds de la primera meitat d'aquest segle. Hom ha pogut escoltar de llavis de testimonis supervivents o llegit en massa escassos llibres de memòries les experiències aterridores d'aquells combatents de la llibertat tractats com a enemics per aquells de qui esperaven refugi i llibertat, conforme amb la imatge que s'havien format de França. La narració de les peripècies d'aquests nostres compatriotes ens ocuparia massa espai. Basti dir, en resum, que després de l'experiència concentracionària i a remolc dels esdeveniments internacionals d'aquells moments —el dia 1 de setembre esclatava la 2a. Guerra mundial, a penes mig any després del gran èxode republicà—, els nostres refugiats van ser convertits en mà d'obra barata per a les feines agrícoles, enrolats en companyies de treballadors forçats per a la fortificació de França, deportats a Alemanya —on uns quants milers morien en els camps d'extermini nazis—, allistats a la legió o a l'exèrcit regular francès del nord d'Àfrica, activistes en la resistència francesa contra Hitler, etc. Alguns milers, mercès a institucions que ara fóra llarg d'explicar, van emigrar a les terres d'Amèrica, majoritàriament a Mèxic, on el president Lázaro Cárdenas els va concedir refugi generós.

Aquest èxode de conciutadans nostres, fidels a la República espanyola i a la Generalitat de Catalunya, no té precedents coneguts en tota la nostra història. Durant el segle passat, per exemple i per no anar més lluny, hi va haver exilis importants, a l'atzar de les alternances polítiques successives entre absolutistes, constitucionalistes, carlins i liberals. Força d'aquests exiliats van aprofitar el temps d'exili per ampliar coneixements i idees, de manera que el seu exili, tot i dolorós, va ser sovint profitós pel país. Però mai no va tenir ni la magnitud ni la durada d'aquest nostre exili cinquantenari. Tot i que, cal dir-ho, molts dels exiliats del primer moment van retornar aviat a Catalunya, el buit quantitatiu i qualitatiu que van deixar ha

tingut conseqüències funestes per a Catalunya, és a dir per tots nosaltres.

Procés de substitució ètnica

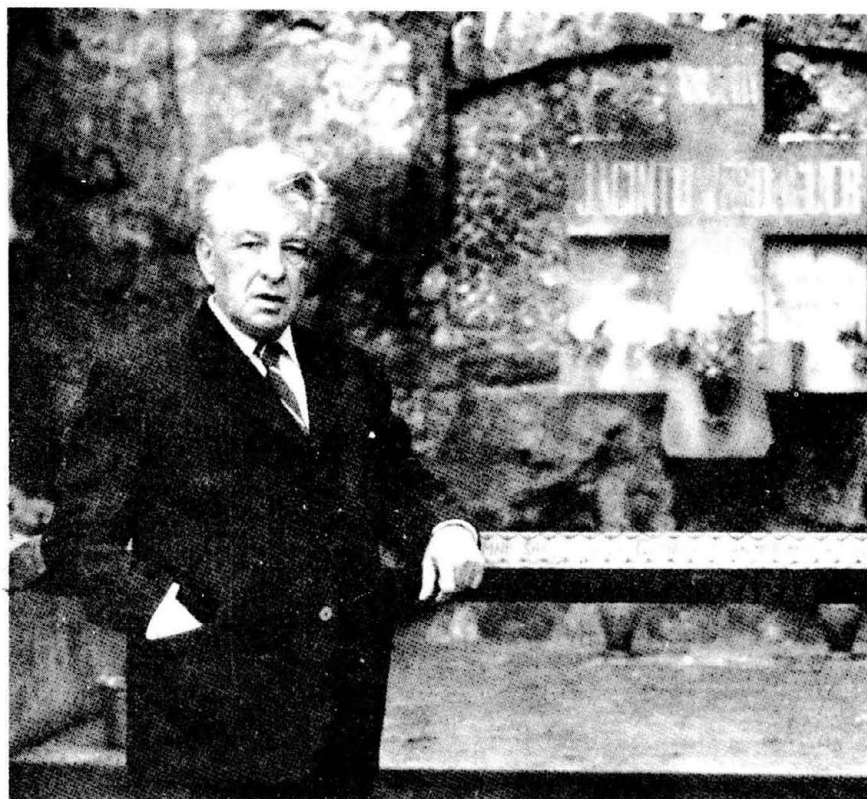
Difícilment xifrabable, com ja hem dit, el nombre d'exiliats catalans que o bé no han retornat mai més a Catalunya, o bé que ho han fet molt tard, a les acaballes del cicle biològic de la persona, ha representat una pèrdua demogràfica molt important. Afegida al que representà prèviament la mortalitat de tot tipus en temps de guerra —a més de la no natalitat, evidentment—, en buit demogràfic, el cost humà, com se sol dir, del daltabaix de 1936-1939 és imponderable i les seves conseqüències estrictament catastròfiques per a Catalunya. Pràcticament intacta l'estructura industrial del país, fruit tant de la gestió col·lectivitzada com de la inexistència de fronts bèl·lics, la represa de l'activitat va poder ser quasi immediata, i la necessitat de substituir els treballadors morts o exiliats —a més dels empresonats o repressaliats—, peremptòria. L'expansió industrial catalana i la misèria endèmica del camp meridional espanyol va atreure molt aviat cap a la nostra terra considerables quantitats d'immigrants no

catalans que ocuparien el lloc dels que, per mort, exili o repressió, el deixaven buit. El procés de substitució ètnica encetat amb aquests fets, conseqüència directa de la guerra i de l'exili, fa que la Catalunya d'avui, cinquanta anys després, no solament no sigui, sinó que no pugui ser de cap manera la que hauria estat. I que sigui vana qualsevol nostàlgica lamentació. Tenim la mateixa, vella terra. Però amb una nova gent, demogràficament dinàmica, que encara hi ha d'acabar d'enfondir les arrels.

Mentrestant, a Europa i a les Amèriques molts descendents immediats d'aquells exiliats que, creient passar-hi una temporada hi han fet vida i mort, han fet arrels definitives en la nova pàtria i, per les diverses activitats professionals que exerceixen i per la influència que irradien, fan encara més dolorosa la seva absència del país d'on els seus pares van haver de marxar.

Homes de pes

Tant o més transcendent que la quantitat, la qualitat humana i professional de les persones que la intransigència dels vencedors de la guerra va acular a l'exili és fàcilment

Un exiliat il·lustre del Berguedà va ser l'escriptor Ramon Vinyes i Cluet.

verificable. Catalunya va quedar òrfena del bo i millor dels seus homes i de les seves dones de pes.

Políticament, ja hem indicat com el Govern sencer de Catalunya, com la part majoritària del Parlament català —demòcrata-cristians inclosos—, van prendre els camins de l'exili. Els hi acompanyaren pràcticament tots els quadres polítics d'esquerres que havia esclatat en la gran esperança que representà la recuperació de l'autogovern, quedà brutalment escapçada. Seria ara inútil desgarrar noms, perquè la llista és immensa. Quasi cap d'aquests homes va poder retornar a Catalunya per tenir-hi activitat política o sindical. Només Tarradellas, gràcies a una longevitat admirable, va poder tornar a ocupar un lloc de responsabilitat real, la que havia anat reivindicant durant tants anys: la Presidència de la Generalitat de Catalunya a l'interior del País.

Fins i tot l'Església Catòlica de Catalunya, que s'havia arreglerat amb els vencedors de la guerra —després de sofrir una repressió intensa de part dels revolucionaris, durant els primers mesos de la contesa—, va veure's privada del seu màxim exponent. El Cardenal Vidal i Barraquer, arquebisbe de Tarragona i president de la Tarraconense, no va poder tornar a la seva terra i va morir a l'exili suís justament perquè no va voler mai donar la raó ni als uns ni als altres.

Semblantment, l'esperançadora Universitat Autònoma de Barcelona, model encara no superat de centre d'estudis superiors, va perdre a l'exili el bo i millor del seu Claustre. Els seus dos rectors, els professors Serra Hünter i Pere Bosch Gimpera, van morir a l'exili. La major part dels professors exiliats van contribuir poderosament, amb la docència i amb la investigació, a fer pujar el nivell intel·lectual dels països que els van rebre. Algunes universitats de l'Amèrica Llatina, especialment la de Mèxic, els deuen molt de l'alt nivell de què avui gaudeixen.

La literatura catalana va veure marxar a l'exili els seus exponents més clars i allí van produir algunes de les seves millors obres: Carner, Riba, Pere Quart, Sagarra al començament, Bartra, per la poesia; Ben-

Un dels berguedans exiliats que encara és viu és en Ramon Casals, Ramonet «Xic».

guerel, Puig i Ferrater, Rodoreda, Calders, Artís-Gener, per la novel·la. Escrivien i publicaven a l'exili, fundaven revistes a l'exili i, com escriví Pere Quart, en les seves famoses *Corrandes de l'exili: No em moriré d'enyorança, ans d'enyorança viuré*.

Per què continuar una nòmina inacabable d'homes i de dones insignes allunyats de Catalunya? Que ens sigui permès, com a cloenda d'aquest paràgraf que podria durar pàgines i pàgines, recordar el personatge probablement més emblemàtic del nostre exili: Pau Casals. La seva actitud d'absoluta dignitat és el resum del capteniment dels obrers, artesans, metges, artistes, universitaris, literats, sacerdots, militars, enginyers i arquitectes, etc., que tanta falta han fet al país que els va veure néixer. Molts d'ells morts a l'exili, tan debò que fossin vius en la memòria del seu poble.

Els berguedans

Si ningú no pot estar content que compatriotes seus s'hagin vist obligats a l'exili, cal tanmateix estar-ne quan, dins de la desgràcia que l'exili representa, el capteniment dels compatriotes exiliats ha estat exemplar. Aquest és el cas dels exiliats

berguedans per antonomàsia. Es a dir, els exiliats de la ciutat de Berga. Ben poc del que se'n sap no se'n sabria, col·lectivament parlant, si no fos per l'afany de reunir-se i de retrobar-se a redós del més pur berguedanisme i per haver editat un butlletí d'informació de l'*Agrupació de Berguedans a l'exili* (3).

Ben cert que un personatge com Ramon Vinyes no hauria passat, com no ha passat, desapercbut. La seva figura senyera ha estat ja estudiada i esperem que encara hom aprofundirà més en el seu coneixement. Però la comunitat de berguedans exiliats, dins de la qual Vinyes mateix tingué un paper rellevant, no seria coneguda gairebé nom per nom —més d'un centenar— si no hagués estat pel fet singular, únic al nostre coneixement, d'haver trobat en el berguedanisme el nexa d'unió primer que els dugué a reunir-se i a comunicar-se i en el lema *Per Catalunya i per la Llibertat* l'afany posterior de superar les seves diferències ideològiques i polítiques, tanmateix considerables.

Pel que coneixem, un grup d'exiliats berguedans a les terres del que avui coneixem com a Catalunya del Nord, decidiren de dur a terme un

aplec anual de tots els que per raons de proximitat geogràfica poguessin assistir-hi. El primer va tenir lloc a Prada del Confent el 14 de juliol de 1945. Va ser l'ocasió d'establir, tots els berguedans vinguts de tots els racons i raconets de França com diu el primer Butlletí, un balanç de com s'havia suportat la Guerra Mundial, de constatar els morts i els desapareguts —ja en parlarem de seguida— i de consensuar una línia de pensament i d'acció no partidista. El segon, amb mal temps, fou celebrat a casa d'un vell berguedà resident de temps a Prada, el dia 15 d'agost de 1946. Hom lamenta que la difícil situació econòmica d'aquells companys no els permetés el desplaçament. Igualment, s'expressa l'esperança de poder fer el tercer aplec... a la Font Negra! El tercer aplec malhauradament l'hem de celebrar encara a l'exili, diu el Butlletí n.3 —desembre del 1947—, igualment a Prada el 13 de juliol de 1947. Els assistents constaten que creant la nostra Agrupació, els berguedans hem realitzat el que no ha pogut assolir cap més poble: la unitat, i això ha estat possible perquè tots hem valoritzat el que ens pot unir i hem deixat en el racó dels mals endressos totes aquelles coses que ens podien allunyar. Actualment comptem amb més de cent afiliats. Gairebé hem pogut localitzar tots els berguedans de França i posar-nos en contacte amb els pocs que resideixen a Amèrica. El quart aplec, i últim de què tenim coneixement documentat, tingué lloc a Argeles de la Marenda el dia 15 d'agost de 1948. Hom comprova ja un esgotament de la il·lusió primerenca: Vàrem celebrar el primer Aplec pel juliol del 1945; eren els moments d'eufòria entusiàstica, car creïem que l'entonsament feixista a Europa i a l'Àsia representava la caiguda del règim netast del franquisme. Després de caure els astres, supòsàvem que els satèl·lits també quedarien esmicolats i que Franco i totes les seves camises blaves, velles i noves, pagarien els crims comesos. Davant la constatació del fracàs d'aquesta esperança, els berguedans de l'exili no semblen però defallir. Continuem, doncs, els nostres Aplecs, no com una reunió

MEMBRES DE L'AGRUPACIÓ DE BERGUEDANS A L'EXILI —DESEMBRE 1946—

Josep Fornell
Pere Guilanyà
Mariano Saló
Josep Riu
Trini Riu
Amadeu Heras
Maria Tarrés
Josep Ester
Alfonsa Ester
Isidre Serra
Esposa Serra
Pau Call
Lola Call
Vicente Call
Lluís Serchs
Pere Roca
Miquela Roca
Isidre Planas
Florenci Jové
Josep Mas
Ramón Casals
Ramon Sant
Josep Bach
Maria Bach
Joan Boixader
Fernando Boixader
Paquita Guix
Florenci Guix
Bartomeu Guix
Ramón Martí
Joan Majoral
Emili Boix

Felip Ferran
Maria Ferran
Josep Calderer
Maria Calderer
Agustí Vinyes
Maria Vinyes
Alfons Vinyes
A. Vinyes
Enriqueta Vinyes
Benet Puig
Ramon Vila
Lola Comellas
Ramona Comellas
Jaume Estrada
Benet Rota
Antoni Candàliga
Angelina Caldàliga
Climent Santacreu
Just Lacau
Lola Santacreu
Ventura Molero
Josep Colom
Esposa Colom
Josep Torrella
Anita Torrella
Ramon Xandri
Josep Perpinyà
Artur Perpinyà
Pere Monegal
Antoni Coronas
Joan Bonet
Josep Salvany

Josep Bové
Maria Bové
Salvador Pons
Josep Tarrés
Pepeta Tarrés
Gumersindo Pons
Josep Capdevila
Josep Vancells
Miquel Soler
Josep Soler
Gilbert Cardona
Josep Puig
Remei Puig
Ramon Manovens
Martí Soler
Joan Soler
Margarida Soler
Lluís Pregonas
Angelina Pregonas
Emili Illa
Joan Illa
Ramon Vinyes
Pere Comes
Joan Rosal
Leonor Muñoz
Josep Corominas
Ramon Serra
Esposa Serra
Montserrat Pons
Josep Comellas

BERGUEDANS MORTS AL KOMMANDO DE GUSEN —MAUTHAUSEN—
SEGONS JOSEP ESTER

Carles Santandreu Tort —8 novembre 1941—
Antoni Pericer Comellas —11 gener 1942—
Francesc Giménez Navarro —27 setembre 1941—
Valdric Illat Ester —22 novembre 1941—
Miquel Bueno García —18 agost 1944—

Josep Ester, un exiliat berguedà

Pere Comes i Calvet.

simbòlica, sinó com una gran afirmació de fe ideològica contra totes les tiranies i concretament contra Franco i la seva falange —Butlletí n.4, febrer de 1949—.

El Butlletí d'informació

El Butlletí d'informació conté, com és obvi, valuoses informacions sobre la vida dels berguedans a l'exili. A cada un dels números consultats, hi ha un conte de Ramon Vinyes, extret del seu *A la boca dels núvols* —Mèxic, Col. Catalònia, 1946—. Articles diversos de caire ideològics no partidista, signats, entre altres, per Ramon Casals, Josep Ester, Marcel·lí Massana, Ventura Molero, Josep Peirats i Antoni Rovira i Virgili. Hi abunden les poesies, particularment ben tallades, de Josep Fornell i dels pseudònims Guillem, un Berguedà i Guillem de Berguedà, sobre el paisatge enyorat de la ciutat nadiua, les muntanyes, les fonts i, naturalment, Queralt i la Patum. S'hi dona igualment compte de les defuncions i natalicis coneguts, dels recursos econòmics com a fons d'ajuda a berguedans necessitats i, particularment interessant per l'historiador, una llista primera de socis de l'Agrupació, juntament amb una altra llista —deguda a Josep Ester, ex-deportat a Mauthausen— dels morts al camp d'extermini de Gusen. Ambdues llistes les adjuntem en apèndix d'aquest article.

Una petita secció de correspondència interna dels berguedans, forçosament fragmentària, il·lustra sobre el neguit de Ramon Vinyes per conèixer el parador de Ramon Costa: *L'allau el portà també cap a França —escriu Vinyes— i no l'he pogut localitzar. Ramon Costa havia escrit unes novel·les que podien comptar entre les coses més vives que s'han escrit a Catalunya. L'obra de Ramon Costa en francès —afegeix el savi berguedà—, l'haurien posat en un dels primers llocs literaris*. Igualment elogia els versos de Josep Fornell, de qui diu que *té tremp de bon poeta*.

El més important dels polítics berguedans de la Catalunya republicana, Pere Comes i Calvet, també escriu lletres d'encoratjament als seus conciutadans, des de Panamà: *Us lliga un problema i una lluita preci-*

sos. És de tornar la decència pública a la nostra terra. A ell també es deu un article sobre l'Escola de Muntanya de Berga.

El projecte d'editar un llibre de caràcter comarcal amb obra d'escriptors berguedans no es pot dur a terme, diu el Butlletí n.3, perquè el reduït tiratge el feia massa car per les seves possibilitats. Hi hauria hagut, entre altres, el poema *Bergadana aspriva* de Pere Guillanyà; un article de Pere Comes; *El noi de Bagà* de Ramon Vinyes, i *l'Oda a Berga* de Josep Fornell.

Els últims números duen en portada un manifest programàtic i un logotip a Lluís Boixader, molt al·legòric, amb l'escut de la Ciutat coronat d'espines, projectant sobre una difuminada vista general de Berga l'ombra allargassada del Pi de les Tres branques.

El n.3 publica un manifest dels berguedans per l'homenatge nacional a Pompeu Fabra amb motiu del seu 80è, aniversari, i el n.4 una llarga necrològica del *Seny ordenador de la llengua catalana*, mort de poc —1948—.

Tot aquest material, tota aquesta documentació ja històrica —que espera un estudi molt més rigorós que aquesta simple notícia—, dona fe

que uns berguedans, lligats a la sort de tot el seu país condemnat a exili, van saber com tants guardar ben alta la senyera de la dignitat nacional, sense abandonar mai ni la tasca, ni l'esperança.

NOTES

1. *Congrés Internacional sobre l'exili als Països Catalans 1939-1978*, celebrat a Barcelona els dies 9, 10 i 11 d'octubre de 1989, organitzat pel Centre d'Estudis Històrics Internacionals de la Universitat de Barcelona, la Fundació Congrés de Cultura Catalana i la Fundació Jaume Bofill.

2. Pot trobar-se un resum prou explícit sobre el cost humà de la guerra —exili inclòs— a *Història de Catalunya*, dirigida per Pierre Vilar, Vol. VII, *El franquisme i la transició democràtica —1939-1988—*, per Borja de Riquer i Joan B. Culla, Barcelona, 1989, pp. 21-30.

3. A l'arxiu del Centre d'Estudis Històrics Internacionals de la Universitat de Barcelona —indubtablement el més ric de l'Estat en documentació de l'exili— n'hi ha només tres números —1, 3 i 4—. Seria molt interessant de poder completar aquesta col·lecció i posar-la al costat de la resta de la documentació més general ja aplegada.

Jordi Planes. Llicenciat en Història i secretari general del Centre d'Estudis Històrics Internacionals.